

T. C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

**SLOVAKYA DOĞRUDAN DEMOKRASİ
REFERANDUMLARININ SOSYOLOJİK ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

IVAN DACKO

BURSA – 2021

T. C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

**SLOVAKYA DOĞRUDAN DEMOKRASİ
REFERANDUMLARININ SOSYOLOJİK ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

IVAN DACKO

0000-0003-0752-7748

Danışman

DR. ÖĞR. ÜYESİ FATİH AMAN

BURSA - 2021

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Slovakya Doğrudan Demokrasi Referendumlarının Sosyolojik Analizi**” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Ivan Dacko

Öğrenci No: 701744011

Anabilim Dalı: Sosyoloji

Programı: Yüksek Lisans

Statüsü: Yüksek Lisans Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : IVAN DACKO
Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Sosyoloji
Bilim Dalı :
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans
Tezi Sayfa Sayısı : X +79
Mezuniyet Tarihi : 5 / 8 / 2021
Tez Danışman(lar)ı : Dr. Öğr. Üyesi Fatih Aman

SLOVAKYA DOĞRUDAN DEMOKRASİ REFERENDUMLARININ SOSYOLOJİK ANALİZİ

Bu tez çalışmasında Slovak Cumhuriyeti'nde doğrudan demokrasi konusu ele alınmış ve referandumlara doğrudan demokrasinin ana aracı olarak odaklanılmıştır. Tezin yöntemi, doğrudan demokrasiye geçildikten sonraki referandumların analizidir. Bir başka deyişle tez bu referandumlarla ilişkili sosyal olayların ve kampanyaların tanımlanması ve analizinden oluşmuştur. Tezinin sonucunda referandumların özgünlükleri ve aile meseleleriyle ilgili gerçekleştirilen son referandumun özgünlüğü arasındaki benzerlikler ile farklıklar analiz edilmiştir. Zira bu özgünlük sivil faaliyetlerde yeni bir eğilim gösterebilmektedir ve siyasi tartışmaları ahlak alanına daha da yaklaştırmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Slovakya, Demokrasi, Doğrudan Demokrasi, Referandum, Sosyoloji

ABSTRACT

Name and Surname : IVAN DACKO
University : Bursa Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Sociology
Branch :
Degree Awarded : Master
Page number : X + 79
Degree date : 5 / 8 / 2021
Supervisor (s) : Dr. Öğr. Üyesi Fatih Aman

REFERENDUMS IN DIRECT DEMOCRACY OF SLOVAKIA SOCIOLOGY ANALYSIS

In this thesis, the issue of direct democracy in the Slovak Republic has been addressed and the referendum method has been focused on as the main tool of direct democracy. The methodology of the thesis is an analysis of the referendums and their dynamics after the transition to direct democracy. In other words, the thesis consists of the definition and analysis of social events and campaigns associated with these referendums. As a result of his thesis, the similarities and differences between the specificity of the specific referendums and the specificity of the recent referendum on family issues are analyzed. Because this originality can show a new trend in civic activities and brings political debates closer to the field of morality.

Keywords: Slovak Republic, Democracy, Direct Democracy, Referendum, Sociology

ÖNSÖZ

Slovak Cumhuriyeti'nde 2015 yılında gerçekleştirilen ve 'aile referandumu' ismiyle hafızalara kazınan son referandumla alakalı olaylara olan kişisel ilgim bu yüksek lisans tezini yazmama neden olmuştur. Aile referandumuyla ilk kez referandumun kampanyasına ve sorularına geniş bir kamu tartışması ve uzmanların yanı sıra sıradan vatandaşların sivil faaliyeti eşlik etmiştir. Bu referandumda devlet ve vatandaşlar bireylerin özel ve aile yaşamını her zamankinden daha fazla etkileyen yeni bir konu ile uğraşmak zorunda kaldıkları gerçeğiyle yüzleştiler.

Yüksek lisans tezinde kişisel ilgimi şu anda doğrudan demokrasinin en yaygın aracı olan referandum üzerine yoğunlaştırdım. Bu, bağımsız Slovak Cumhuriyeti zamanından beri yapılan bireysel referanumlara genel bir bakış sunmaya çalıştığım tezimin ilk amacı ile bağlantılıdır. Buradaki ikinci amacım konuyu Türk okuyuculara tanıtmaktır. Gerçekten de Türk okuyucu temsili siyasi sistemlerde artan genel memnuniyetsizlik ve doğrudan demokrasi araçlarına yönelik eğilim konularıyla ilgilenebilir.

Çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm doğrudan demokrasi araçları üzerinedir. İkinci bölümde 2000 yılına kadar Slovakya'da yapılan referandumlar ele alınmıştır. Üçüncü ve son bölümde 2000 yılı sonrası referandumlar değerlendirilmiş ve tüm referandumların sosyal değişme bağlamında genel değerlendirilmesine yer verilmiştir.

Son olarak tezimde doğrudan veya dolaylı olarak bu konuyu anlamama yardımcı olan herkese şükranlarımı sunuyorum. Çalışmam sırasındaki yönlendirme ve tavsiyeleri için danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Fatih Aman'a çok teşekkür ediyorum.

BURSA-2021

İÇİNDEKİLER LİSTESİ

TEZ ONAY SAYFASI.....	i
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLOLAR.....	ix
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DEMOKRASİ VE DOĞRUDAN DEMOKRASİ	6
1.1 DEMOKRASİ KAVRAMI TANIMLAMA, DEMOKRASİNİN TEMSİLİ VE DOĞRUDAN ŞEKLİ	6
1.1.1 TARİHSEL VE TOPLUM GELİŞİMİNDE DOĞRUDAN DEMOKRASİNİN ROLÜ	9
1.1.2 MODERN TOPLUMDA HALK ÖZYÖNETİMİ	10
1.1.3 DOĞRUDAN DEMOKRASİNİ MERKEZİ BİR ENSTRÜMANI OLARAK REFERANDUM	14
1.1.4 REFERANDUMLAR İLE TEMSİLİ DEMOKRASİ ARASINDAKİ ETKİLEŞME	17
1.1.5 REFERANDUM AVANTAJLARI VE DEZAVANTAJLARI	24
1.2 DEMOKRASİYİ ELEŞTİREN SESLER ÜZERİNE TARTIŞMA	26
1.3 AVRUPA'DA REFERANDUM.....	28
1.4 REFERANDUM VE SLOVAK CUMHURİYETİ.....	30
1.4.1 SLOVAK (ÇEKOSLOVAK) SİYASİ GELENEĞİNDE REFERANDUM ...	31
1.4.2 SLOVAK REFERANDUMUNUN MEVCUT MEVZUATI	32

İKİNCİ BÖLÜM

2. SLOVAKYA'DA REFERANDUMLAR (2000'E KADAR)	35
2.1 1994 REFERANDUMU	35
2.1.1 BAŞLATMA KOŞULLARI.....	35
2.1.2 REFERANDUM YAPILMASI	37
2.1.3 ANALİZ VE DEĞERLENDİRME	38
2.2 1997 REFERANDUMU	39
2.2.1 BAŞLATMA KOŞULLARI	39

2.2.2 REFERANDUM YAPILMASI	40
2.2.3 ANALİZ VE DEĞERLENDİRME	42
2.3 1998 REFERANDUMU	43
2.3.1 BAŞLATMA KOŞULLARI	43
2.3.2 REFERANDUM YAPILMASI	44
2.3.3 ANALİZ VE DEĞERLENDİRME	46

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SLOVAKYA'DA REFERANDUMLAR (2000'DEN SONRA)	48
3.1 2000 REFERANDUMU	48
3.1.1 BAŞLATMA KOŞULLARI	48
3.1.2 REFERANDUM YAPILMASI	49
3.1.3 ANALİZ VE DEĞERLENDİRME	50
3.2 2003 REFERANDUMU	52
3.2.1 BAŞLATMA KOŞULLARI	52
3.2.2 REFERANDUM YAPILMASI	53
3.2.3 ANALİZ VE DEĞERLENDİRME	54
3.3 2004 REFERANDUMU	55
3.3.1 BAŞLATMA KOŞULLARI	55
3.3.2 REFERANDUM YAPILMASI	56
3.3.3 ANALİZ VE DEĞERLENDİRME	58
3.4 2010 REFERANDUMU	59
3.4.1 BAŞLATMA KOŞULLARI	59
3.4.2 REFERANDUM YAPILMASI	60
3.4.3 ANALİZ VE DEĞERLENDİRME	62
3.5 2015 AİLE REFERENDUMU	64
3.5.1 BAŞLATMA KOŞULLARI	64
3.5.2 REFERANDUM YAPILMASI	66
3.5.3 ANALİZ VE DEĞERLENDİRME	67
3.6 REFERANDUMLAR BAĞLAMINDA SLOVAKYA'DAKİ DEĞİŞİMİN YORUMU.....	69

SONUÇ:	74
KAYNAKÇA	76

TABLÖLAR

Tablo 1. Referandumların temsili demokrasinin unsurları üzerindeki etkisinin olumlu ve olumsuz senaryoları	21
Tablo 2. Slovakya'daki parlamento seçimleri ve referandumların karşılaştırılması.....	71
Tablo 3. 1989'dan 2010'a kadar Slovakya'da yapılan referandumların listesi.....	73

KISALTMALAR

AB	- Avrupa Birliği
ANO	- Aliancia nového občana – Yeni Vatandaş Birliđi
DS	- Demokratická stran – Demokratik Partisi
DÚ	- Demokratická únia – Demokratik Birliği
HZDS	- Hnutie za demokratické Slovensko – Demoratik Slovakya Hareketi
KBS	- Konferencia biskupov Slovenska – Slovak Piskoposlar Konferansı
KDH	- Kresťansko-demokratické hnutie – Hıristiyan Demokratik Hareketi
KOZ	- Konfederácia odborových zväzov – Sendikalar Konfederasyonu
KSS	- Komunistická strana Slovenska – Slovakya Komünist Partisi
LGBT	- lezbiyen, gey, biseksüel ve transgender
MK	- Maďarská koalícia – Macar Koalisyonu
NATO	- Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OLaNO	- Obyčajný ľudia a nezávislé osobnosti – Sıradan İnsanlar ve Bağımsız Kişiler
SDK	- Slovenská demokratická koalícia – Slovak Demokratik Koalisyonu
SDKÚ	- Slovenská demokratická a kresťanská únia – Slovak Demokratik ve Hıristiyan Birliđi
SAS	- Sloboda a solidarita – Özgürlük ve Dayanışma
SDE	- Strana demokratickej ľavice – Demokratik Sol Partisi
SDSS	- Sociálno-demokratická strana Slovenska – Slovakya Sosyal Demokrat Partisi
SNS	- Slovenská národná strana – Slovak Ulusal Partisi
SOP	- Strana občianskeho porozumenia – Sivil Anlayış Partisi
SZS	- Strana zelených Slovenska – Slovakya Yeşiller Partisi
ZRS	- Združenie robotníkov Slovenska – Slovakya İşçiler Derneđi

GİRİŞ

Bu yüksek lisans tezinin ilk amacı demokrasi ve doğrudan demokrasi enstrümanlarını tanıtmaktır. Demokrasi burada politika alanı ile ilgili en yaygın kullanılan terimlerden biri ve bir hükümet biçimi olarak sunulmaktadır. Tartışmalarda sık ve tekrarlanan olmasına rağmen onu evrensel ve tatmin edici olarak karakterize edecek tek bir kararlı tanımdan bahsetmek mümkün olmamaktadır. Demokrasi özünde ve tanımında belirsizlikler barındıran bir sosyal bilim kavramıdır. Bu bağlamda demokrasi diğer şeylerin yanı sıra toplumların farklı tarihsel gelişimi sebebiyle insanların aynı fenomenlere farklı bakmasını sağlayan kavramlardan biri haline gelmiştir. Ancak o genelde demokratik olmayan rejimin tersi olan ve halkın üstünlüğü algısını da içeren birçok açıdan incelenebilmektedir. Bu bakış açısı sadece sembolik değildir. Avrupa bağlamında, demokrasi çoğu toplum ve siyasi topluluk tarafından arzu edilen durumdur. Ancak asıl üzerinde durulması gereken soru, demokrasi üzerine hangi taleplerin konulduğu ve bundan beklenen sonuçlardır.

Demokrasi kavramı Jean-Jacque Rousseau'nun çalışmalarında sunulduğu gibi halkın iradesinden kaynaklanan siyasi gücün elde edildiği bir hükümet biçimi olarak kabul edilmiştir (Rousseau 1762)¹. Demokrasi, bir hükümet biçimi olarak, doğrudan ve temsili demokrasi gibi çeşitli biçimler alabilmektedir. Doğrudan demokrasi genellikle temsili demokrasinin zıttı olarak kabul edilmektedir ve çoğunlukla referandum doğrudan demokrasi teriminin eş anlamlısı olarak algılanmaktadır (Mendelsohn ve Parkin 2001: 1-2). Bugünün büyük çoğunluğunda iki demokrasi türünün birleşiminin gerçekleştiği söylenebilir. Birbirlerini dışlamazlar daha çok birbirlerini uygun şekilde tamamlar ve genişletirler (Uleri 1996: 1 – 4; Setälä 2009: 4; Schiller 2009: 218.). Dolayısıyla dünyada referandumun şimdi en popüler, en yaygın ve en etkili doğrudan demokrasi enstrümanı olduğu düşünülen çeşitli biçimleri yer almaktadır. Günümüzde doğrudan demokrasi kavramı, vatandaşların temsili demokrasinin performansından memnuniyetsizliği ile bağlantılı olarak giderek daha fazla öne çıkmaktadır (Marxer, Pällinger, Kaufmann ve Schiller 2007: 7; LeDuc 2007.).

Tarihi ve toplumsal gelişiminde doğrudan demokrasinin rolü -temsili demokrasiye dayalı siyasal rejimler ile doğrudan demokrasi arasındaki oran bağlamında- temsili seçenek lehinedir. Bununla bağlantılı olarak, liberaller ve komünistler arasındaki felsefi anlaşmazlık (Uleri 1996: 1 – 4; Setälä ve Schiller 2009; Butler ve Ranney 1994) ikincisinin demokrasinin mevcut

---

1 J.-J. Rousseau kitabı ilk kez 1762 yılında yayınlanmıştır.

doğasına meydan okuduğu ve daha fazla vatandaş katılımı talep ettiği bir söylemi de barındırır. Dolayısıyla doğrudan demokrasiye yaklaşımın gelecekteki evrimi çok belirsizdir. Ancak olası güçlenmesinin televizyon ve özellikle internet gibi modern iletişim teknolojileriyle birlikte gerçekleşebileceği hakkında fikirler vardır. Demokrasinin temel söylemi halkın özyönetimi üzerinedir. Birçok yazar bu ideli açık bir şekilde yakalamaya ve açıklamaya çalışmıştır. Roberth A. Dahl, Joseph A. Schumpeter ve daha modern yazarların çalışmaları örnek olarak verilebilir (Schumpeter 1942; Dahl 1971; 1989; 1998; Riker 1982; Barber 1984; Fishkin 1997; Setälä 2006, 2009; Strøm 2009).

Doğrudan demokrasinin merkezi bir enstrümanı olarak referandum (referandumun esasları, hazırlığı, seyri, sonuçlarıyla uygulanması) ve referandumun diğer siyasi araçlardan ve düzenli seçimlerden nasıl farklı olduğu gibi alt başlıklar çalışmamız açısından üzerinde durduğumuz konulardır. Bu bağlamda demokrasinin özellikleri –etkili katılım/cevaplanabilirlik, müzakere, temsilcilerin sorumluluğu ve sivil erdemler (Setälä 2006) – ve bu özelliklerin referandum olgusundan nasıl etkilendiği hakkında güncel siyaset bilimi tartışmalarına da değinilecektir. Zira referandum demokrasinin ideallerini her zaman olumlu ve olumsuz olarak iki yönde etkileyebilir ve böylece demokrasinin özelliklerinin her biri referandumla zayıflatılabilir veya güçlendirilebilir.

Referandumun temel avantajı, siyasi kararların meşruiyetini en üst düzeye çıkarmaktır. Referandum, seçmenlere karar alma mekanizmasına bir önem ve katılım duygusu vererek gerekli ara aşamayı sağlamaktadır. Referandumun bir diğer faydası da siyasi ve sosyal tartışmaların zenginleşmesine katkıda bulunabilmesidir. Sorunun inisiyatifinin hangi ortamda ortaya çıktığına bakılmaksızın, referandumun tek başına uygulanması, medyadaki sunumunun halkın en azından bir kısmının ilgisine dönüştürülmesine yol açmaktadır (Butler ve Ranney 1994). Öte yandan, kamusal söylemin ortaya çıkmasının, toplumun istenmeyen kutuplaşması şeklinde olumsuz sonuçları olabileceği de kabul edilmektedir (Setälä 2006). Faydalarla karşılaştırıldığında, referandumdan kaynaklanan riskler daha büyüktür. Birincisi, tespit edilen sorunları değerlendirirken vatandaşlar için yeterlilik ve bilgi eksikliği vardır. Vatandaşların bilinci, bir referandum kampanyasının kamuoyunu manipüle etme riski ile ilişkilidir. Bir diğer referandum zayıflığı seçmenlerin doğasından değil, kurumsal yapılardan kaynaklanmaktadır. Burada organizasyonun maliyeti önemlidir. Referandumun bir diğer olumsuz yanı esnek olmamasından kaynaklanmaktadır. Açıklandıktan sonra, orijinal önerinin defalarca revize edilmesine izin veren birkaç aşaması olan normal yasama süreciyle doğrudan çelişmesi ve belirtilen soruya herhangi bir şekilde müdahale etmeyi imkânsız kılmasıdır. Doğal olarak,

doğrudan demokrasi enstrümanı olarak referandumun sivil katılım savunucuları tarafından tercih edileceği bilinmelidir. Müzakereler vatandaşların iyi mevzuat bilgisine, rasyonel değerlendirmeye ve teşviklere karşı duygusal tepkisine, gündeme getirilen konularda görüş alışverişinde bulunma becerisine ve diğer tutumlara açık olmasına bağlıdır. Öte yandan referandumun temel özelliklerinden biri istismarcı çoğunluğun tiranlığıdır.

Referandumun pratikte uygulanmasına bağlı olarak Avrupa kıtası üç alana veya gruba ayrılabilir (Spáč 2015: 183). İsviçre ilk ve ayrı kategori olarak adlandırılabilir. Modern dönemde bu gelenek İsviçre siyasi sisteminin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. İkinci grup İsviçre hariç olmak üzere Batı Avrupa ülkeleri tarafından temsil edilmektedir. Çoğu ülkede anayasada referandum var ve başlatılması baskın bir yürütme gücüne bağlıdır. Sadece İtalya bu yetkinliği nüfusa tam olarak emanet etmektedir. Doğrudan demokrasi açısından komünizm sonrası devletler üçüncü grubunun ilginç bir çalışma konusudur.

Referandum geleneği, Birinci Dünya Savaşı'nın neticelerinin doğrudan bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Ardından birkaç devletin iddia ettiği anlaşmazlıklara kadar varmıştır. Bu anlaşmazlıklar daha sonra plebisit yoluyla çözülmüştür. Anayasal düzene ilişkin konular referandumlarla temsil edilmiş ve 1989 yıllarından sonraki siyasi serbestleşme referandumun gerçek kullanıma yeniden kazandırılması için alan yaratmıştır (Spáč 2015).

Tezimiz bağlamındaki örnekleme olan Slovakya'ya baktığımızda Kıta Avrupası'nın takip edildiğini söyleyebiliriz. Slovakya'daki doğrudan demokrasinin ana aracı olarak referandum tanınmaktadır. Slovak vatandaşları, referandumdaki isteklerini ifade etme ve böylece 1994 yılında ilk kez kamu yararına doğrudan karar vermeye katılma fırsatına sahip olmuşlardır. Ancak, Erik Láštík'in belirttiği gibi referandumun Slovak vatandaşları için özellikle katılımın düşük olması ve önceki yedi referandumun politika partileri tarafından başlatılması nedeni ile aktif bir araç olduğu tartışılmaktadır (Láštík 2011).

Slovak cumhuriyetinde referandumun ilk olasılığı, uygun seçmenlerden en az 350.000 imza toplanıp bir dilekçeyle ilgili merciye başvuruya düzenlenmektedir. Bir referanduma başlamanın ikinci alternatifi, Slovak Cumhuriyeti Ulusal Konseyinin yeter sayıdaki milletvekilinin yani 39 yasama organının salt çoğunluğunu temsil edebileceği kadarının karar almasıdır. Referandumu kimin başlattığı önemli olmayıp başkan tarafından ilan edilmektedir. Referandumun geçerliliği tüm seçmenlerin salt çoğunluğunu temsil eden asgari katılıma tabidir.

Üç yıllık bir dönemden sonra Ulusal Konsey anayasa hukuku ile referandumun sonucunu tersine çevirebilir ve benzer şekilde aynı soru üzerinden yeni bir referandumu başlatabilir. Dolayısıyla bu durum temsili demokrasinin mevcut genel yaygınlığını ve referandumun sadece yardımcı bir karar verme enstrümanı olarak algılanmasını doğrulamaktadır.

Tezimizde Slovakya doğrudan demokrasi referandumlarının benzerliklerini ve farklılıklarını tanımlamaya gayret ettik. Her bir referandum başlatma koşulları, yapılması ve analizle değerlendimeyi içeren üç alt bölümde incelenmektedir. 1993 yılından bu yana Slovakya’da sekiz referandum yapıldı. İlk referandum 1994 yılında yeni kurulan aşırı sol parti Slovak İşçileri Derneği (ZRS) tarafından başlatıldı. Parti, 1989’da Komünist rejimin düşmesinin ardından gerçekleştirilen liberalizasyon ve piyasa reformlarına şiddetle karşı çıktı. Muhalefet partileri, 1997’de doğrudan cumhurbaşkanlığı seçimini kabul etmek için ikinci referandumun yapılması için seferber oldu ve bir dilekçe düzenledi. Muhalefet üyeleri tarafından dilekçenin cumhurbaşkanına teslim edildiği gün iktidar partileri NATO’ya katılım ve diğer ilgili içerik konusunda referandum yapılması için bir parlamento kararını kabul ettiler. Başkan, her iki girişimi de ortak bir referandumda birleştirdi. İktidar partisi Hnutie za demokratické Slovensko (HZDS), 1998’de seçilen devlet şirketlerinin daha fazla özelleştirilmesini yasaklayan üçüncü referandum çağrısı için bir imza kampanyası başlattı. Yeni seçilen hükümete karşı kesinlikle olumsuz bir tutum benimseyen muhalefet partileri, dördüncü referandumunu 2000 yılında erken seçim çağrısında bulunarak başlattı. 2003 yılında Slovakya, AB’ye katılım konusunda beşinci referandumunu düzenledi. 2003 yılında, ekonomik olarak sağ hükümet eylemlerine karşı çıkan sendikalar, 2004’te erken seçim altıncı referandumunu için dilekçe verdi. 2010’da yedinci referandum yapıldı. 2008’de yeni liberal parti Özgürlük ve Dayanışma (SAS) kuruldu ve yayın alma lisansının kaldırılması için bir referandum dilekçesi verdi. Birkaç ay sonra parti beş konu daha ekledi ve referandum kampanyasını 2010 yılına kadar uzattı. Eklenen konular arasında ulusal parlamento üye sayısının azaltılması, elektronik oylamanın getirilmesi ve hükümet araçlarının fiyatlarının sınırlandırılması yer aldı. En son referandum 2015 yılında yapıldı. Bu referandum aile meseleleri ve eşcinsellerin hakları konusunda başarılı bir imza kampanyasını birlikte düzenleyen çok sayıda Hristiyan ve muhafazakâr gruptan oluşan “Alliance for Family” tarafından başlatılmıştır.

Slovakya’daki referandumun kurumsal çerçevesine baktığımızda politika geliştirme üzerindeki doğrudan etkisinin oldukça sınırlı olduğunu görmekteyiz. Bu bağlamda tezin ana argümanı, Slovak vakasında iki farklı yaklaşımın ayırt edilebileceğidir. Birincisi, partiler

referandumları yaklaşan ulusal seçimler için kendi taraftarlarını harekete geçirmek için bir araç olarak kullanırken, referandum konusu yalnızca ikincil öneme sahiptir. İkincisi, partiler hükümete veya muhaliflerine zarar vermek için referandum başlatmaktadırlar. Slovakya örneği söz konusu olduğunda başlatıcı aktörlerin mesajlarını yayabilecekleri ve popülerlik kazanabilecekleri alan referandum değil kampanyadır ve referandum eylemi temelde konu dışıdır. Zira ülkenin politika gelişimini şekillendirme konusunda oldukça sınırlı bir beceriye sahip referandumun, vatandaşları demokratik sisteme daha fazla dâhil etmek için bir araç olarak değil bir partinin siyasi manzaradaki konumunu genişletmek için yöntem olarak kullanılması siyaset kurumu bağlamında rasyonel bir tutum olarak kabul edilebilir.

Son olarak belirtelim ki çalışmamızın sınırı sadece Slovakya doğrudan demokrasi referandumlarının sosyolojik analizidir. Sosyolojik anlamda vasıflama, karşılaştırma, açıklama sıralaması toplumbilim çalışmalarında metodolojinin temelini oluşturmaktadır (Cole, 1998: 46). Ancak konuyu vasıflamaya, karşılaştırmaya ve açıklamaya bazı tekniklerle elde edilen bilgiler sonucunda ulaşılabilmektedir. Daha çok nicel dediğimiz istatistik, anket, görüşme gibi tekniklerle ve nitel dediğimiz katılımcı gözlem, odak grup görüşmesi, örnek olay, literatür incelemesi ve tarihsel araştırma gibi tekniklerle elde edilen bilgiler sonucunda konuyu tasvir edebiliriz. Bazı noktaları karşılaştırmaya alabiliriz ve asıl amacımız olan açıklamaya ulaşabiliriz. Biz bu bağlamda daha ziyade referandumların başlatılma ve yapılma atmosferini hikâyeleştirerek istatistiki veriler doğrultusunda karşılaştırmalar ve analiz yapacağız. Sonuçta açıklama anlamında amacımız referandumlar merkezinde ülkenin değişimini ve gündemini değerlendirmektir. Tezimizde kaynaklar anlamında konumuzla ilgili olarak Türkçe, İngilizce ve Slovakça kaynaklara başvuracağız.

1.BÖLÜM

DEMOKRASİ VE DOĞRUDAN DEMOKRASİ

Teoride ‘*demokrasi*’ politika alanıyla ilgili en yaygın kullanılan terimlerden biridir. Sosyal ve politika bilimleri tartışmalarında sık ve tekrarlanan bir kavram olmasına rağmen onu evrensel ve tatmin edici olarak karakterize edecek tek bir kararlı tanımdan bahsetmek mümkün görünmemektedir. Bu durumun en az iki vardır: Birincisi, demokrasi sınırları belirsiz bir sosyal bilim kavramıdır. Diğer şeylerin yanı sıra, toplumların tarihsel gelişimi, burada da insanların aynı fenomenlere farklı bakmasını sağlamaktadır. Demokrasi anlayışı antik kent devletlerinde veya modern düşünürlerin çalışmalarında farklı olmuştur. İkinci nedenin tarihsel bir bağlamı yoktur ancak fenomeni kavramada farklılık bulunmaktadır. Örneğin demokrasi, demokratik olmayan rejimin tersi olan halkın üstünlüğü algısını içerdiği birçok açıdan incelenebilmektedir. Bu sadece sembolik değildir. Avrupa bağlamında, demokrasi çoğu toplum ve siyasi topluluk tarafından arzu edilen bir fenomen olarak görülmektedir.

Bu bölümde demokrasi kavramı üzerinde durulacaktır. Temsili ve doğrudan demokrasi arasındaki ilişki, doğrudan demokrasinin Slovak Cumhuriyeti’nin siyasi ve yasal sistemine nasıl bağlandığı ve 2015 yılında aile meseleleri referandumuna kadar Slovak siyasetinde doğrudan demokrasi enstrümanlarının kullanımındaki niyetler, komplikasyonlar ve eğilimler hakkında bilgi verilecektir.

1.1 DEMOKRASİ KAVRAMI TANIMLAMA, DEMOKRASİNİN TEMSİLİ VE DOĞRUDAN ŞEKLİ

Açıklığa kavuşturulması gereken ilk kavram, demokrasi kavramıdır. ‘*Démokratia*’ yani ‘*demokrasi*’ kelimesinin kökeni Antik Yunanca ‘*démos*’ yani ‘*halk*’ ve ‘*kratos/krateó*’ yani ‘*iktidar*’ kelimelerinden türemiştir (Merriam-Webster çevrimiçi sözlüğü²). Toplumun tarihsel gelişimi sırasında, bu kavramın anlamı çok değişmiş ve çok çeşitli biçimler almıştır. Bu metin, Jean-Jacque Rousseau’nun çalışmalarında sunulduğunu gibi, demokrasinin halkın iradesinden kaynaklanan siyasi gücün elde edildiği bir hükümet biçimi olduğu ve dolayısıyla Abraham

---

2 Tanım, ‘demokrasi’ terimiyle ilgili Merriam-Webster çevrimiçi sözlüğünün web sitesinden alınmıştır (<https://www.merriam-webster.com/dictionary/democracy>).

Lincoln tarafından formüle edilen ‘*Halkın halk için halk tarafından yönetimi*’³ anlamında genel olarak kabul edilmiştir. Demokrasi, bir hükümet biçimi olarak, doğrudan ve temsili demokrasi biçiminin anahtar rolü oynadığı çeşitli biçimler alabilmektedir.

Herhangi bir gerçek demokratik ve hukuk devletinde, vatandaşlar devlet gücünün kullanımına katılma ve karar verme konusunda garantili fırsatlara sahiptir. Vatandaşlar bu hakkı seçilen temsilciler aracılığıyla veya doğrudan kullanmaktadır. Matthew Mendelsohn ve Andrew Parkin’in belirttiği gibi doğrudan demokrasi genellikle temsili demokrasinin zıttı olarak kabul edilmektedir ve çoğunlukta referandum doğrudan demokrasi teriminin eş anlamlısı olarak algılanmaktadır (Mendelsohn ve Parkin 2001: 1-2). Bununla birlikte halkın devlet gücünün gerçekleştirilmesine doğrudan katılımı referandumdan başka biçimlerde ve enstrümanlar ile de gerçekleştirilmektedir. Günümüz tartışmalarında doğrudan demokrasi kurumlarının çeşitli biçimlerinin belirli bir nedenden demokratik ve hukuk devleti olarak niteliği ve yansıması olduğuna dair görüşler bulunmaktadır (Editörler Gallager ve Uleri 1996; Setälä 1999; editörler Mendelsohn ve Parkin 2001; de Vreese ve Semetko 2004; editör de Vreese 2007; editörler Pállinger, Kaufmann, Marxer ve Schiller 2007; editörler Setälä ve Schiller 2009; editör Qvortrup 2014). Bununla birlikte yalnızca temsili demokrasi modelini uyguladıkları söylenebilmektedir.

Doğrudan demokrasi, saf haliyle, seçilmiş temsil organlarının bulunmadığı bir devlet yönetimi olarak halkın tüm ilişkiler konusunda karar veren tek organ olarak anlaşılrsa da şu anda dünyada bu doğrudan demokrasi biçiminin gerçekleştiği hiçbir yer bulunmamaktadır. Robert A. Dahl (Dahl 1971; 1989; 1998) ve Giovanni Sartori (Sartori 1987) doğrudan demokrasiden sapma ile toplumunun tarihsel gelişimi arasında bağlantı olduğunu savunmaktadır. Pier V. Uleri, Maija Setälä ve Theo Schiller ise bugünün büyük çoğunluğunda iki demokrasi türünün birleşiminin gerçekleştiğini söylemektedir (Uleri 1996: 1 – 4; Setälä 2009: 4; Schiller 2009: 218). Birbirlerini dışlamazlar, daha çok birbirlerini uygun şekilde tamamlar ve genişletirler.

Çağdaş demokratik devletler, hükümet şeklinde, doğrudan demokrasiden önce temsili demokrasi şeklinde bir çözüme doğru yönelmektedirler. Temsili demokrasinin yasal temeli, temsiliyet kurgusudur. Bu kurgu, seçimlerden sonra parlamentoda iradesini tezahür ettiren temsilcilere iradesini verme gerçeğine dayanmaktadır ve bu da sonuçta halkın kendisine atfedilmektedir. Halk iktidarının kullanıldığı temsili modelin özü, iktidarın uygulanmasında ve kararların halk seçimiyle meşrulaşmasında belirlemektedir (Dahl 1971; 1989; 1998 ve Sartori

---

3 1863 yılında Gettysburg’daki en ünlü konuşmalarından birinde kullanılan 16. Amerika Birleşik Devletler başkanı Abraham Lincoln tarafından formüle edilmiştir.

1987). Bu bağlamda dünyada referandumun şimdi en popüler, en yaygın ve en etkili doğrudan demokrasi enstrümanı olduğu düşünülen çeşitli biçimler ve kurumlar yer almaktadır.

'Refero' yani 'referandum' terimi, 'propositum qui referendum est populo' yani 'halka geri verilmesi gereken bir öneri' Latince deyiminden gelmektedir ve temel olarak rapor edilecek meseleyi ifade etmektedir (Merriam-Webster çevrimiçi sözlüğü⁴). Doğrudan demokrasinin enstrümanları olan referandum yanında, plebisite, halk dilekçesi ve halk girişimi de yer almaktadır. Referandum ve plebisit, ikisi de halk oylaması olarak bilinen kavramlardır ve aralarında fark olmasına rağmen, genellikle birbirleriyle karıştırılmaktadırlar. Plebisit, vatandaşların oylanması şeklinde doğrudan demokrasinin özel bir tezahürüdür. Önemi, devletlerin kendi kaderini tayin hakkı, onaylama, değişim veya ulusal sınırların ve benzerlerinin belirlenmesi gibi önemli meseleler hakkındaki oylamyı ifade etmektedir. Referandumun genel formatı bir ya da daha fazla soru ile vatandaşların 'evet' veya 'hayır' cevabı ile görüşlerini ifade etmeleri şeklindedir. Pier V. Uleri'nin belirttiği gibi bu, kararsız veya rahatsız edici anlarda demokrasi yönetimine güveni geri getirmenin bir aracı haline gelmiştir (Uleri 1996: 1 – 2). Ancak somut devletin ve kurumlarının yasal düzenlemeleri doğrudan demokrasinin enstrümanlarını farklı belirleyebilmekte ve tanımlayabilmektedir. Belirli durumlarda, bir cumhurbaşkanının veya başka bir politik aktörün – monokratın – seçilmesi de doğrudan demokrasinin bir enstrümanı olarak kabul edilmektedir. Bu durumda, doğrudan ve temsili demokrasi arasındaki sınır apaçıkça kırılmaktadır. Çünkü bir monokrat doğrudan halk tarafından herhangi bir parti, oylama veya orantılı sistem olmadan seçilmektedir. Ancak iktidarın idarecisi olarak sadece halkın bir temsilcisidir.

Referandum, plebisite, halk dilekçesi ve halk girişimi olsun, doğrudan demokrasi enstrümanları temsili demokrasi olan bir ülkede vatandaşların siyasi iktidarın uygulanmasına aktif olarak katılma ve siyasi karar alma sürecine müdahale etme fırsatlarıdır. Bununla birlikte, Claes H. de Vreese, Holli A. Semetko ve Matt Qvortrup'ın belirttiği gibi bu enstrümanlar parlamentoda gündemde bulunmayacak konulara ve yasalara dikkat çekebilecekleri için daha kapsamlı fırsatlar sunmaktadır (De Vreese ve Semetko 2004: 171 – 173; Qvortrup 2014: 246–247). Zira belirli siyasi veya sosyal meselelere odaklanan sosyal hareketler geleneksel parlamentoya direndiği için toplumsal değişim veya muhafaza mesajı taşıyabilmektedirler. Aynı zamanda, seçim öncesi dönemde partilerin veya sosyal hareketlerin temsilcilerinin görünürlüğünü artırmak için etkili bir enstrümanı de temsil etmektedirler.

---

4 Tanım, 'referandum' terimiyle ilgili Merriam-Webster çevrimiçi sözlüğünün web sitesinden alınmıştır (<https://www.merriam-webster.com/dictionary/referendum>).

Günümüzde, Wilfried Marxer, Zoltán T. Pállinger, Bruno Kaufmann ve Theo Schiller'in belirttiği gibi doğrudan demokrasi kavramı, vatandaşların temsili demokrasinin performansından memnuniyetsizliği bağlamında veya Lawrence LeDuc belirttiği gibi kutuplaşmış toplumların durumu ile bağlantılı olarak daha fazla ortaya çıkmaktadır (Marxer, Pállinger, Kaufmann ve Schiller 2007: 7 ve LeDuc 2007).

1.1.1 TARİHSEL VE TOPLUMSAL GELİŞİMİNDE DOĞRUDAN DEMOKRASİNİN ROLÜ

Siyasi sistemin işleyişinin temeli egemenlik ve onun taşınmasıdır. Bu sorun bugün Batı dünyasının koşullarında Tanrı veya akıl gibi soyut unsurları da içeren çeşitli teoriler tarafından cevaplanabilse de konu genellikle halk veya vatandaşlar bağlamında ele alınmaktadır. Temsili demokrasi kavramı ise daha ziyade teorik anlaşılmaktadır. Çünkü siyasal iktidarın gerçek uygulayıcıları yasal organlardır ve en azından bir kısmı seçimlerin sonuçları temelinde görevlendirilmektedir. Bu açıdan bakıldığında seçim gerekli olsa bile özgürlük ve adalet koşullarına tam olarak uyup uyulmadığı önemsizdir. Benzer şekilde, ülkedeki seçim sistemi de önemli bir rol oynamamaktadır. Önemli olan orantılı çoğunluk veya diğer seçim tekniklerini kullanmaktır.

Seçimleri demokratik yönetim biçiminin temel mekanizması olarak gören Joseph P. Schumpeter'e göre, demokrasinin kendisi liderlik için rekabetçi mücadeleye denk gelen bir düzenlemedir (Schumpeter 1942). Benzer bir tutum Giovanni Sartori tarafından da sunulmaktadır ve her ikisi de kazananlara gündemlerini yerine getirmeleri için yeterli alan sağlayacak bir model tercih etmektedir (Sartori 1987). Bunun tersi yaklaşım, uzlaşmacı demokrasi kavramını daha uzun müzakere prosedürlerine ve uzlaşmaya dayandıran Arend Lijphart tarafından kabul edilmektedir (Lijphart 1999). Bu siyaset bilimcilerinin temsili demokrasiye yönelik genel vurgu tesadüf değildir çünkü geçtiğimiz yüzyıllarda bu hükümet modeli Batı çevresine dâhil olan tüm ülkeleri kapsayıcı hale gelmiştir.

Halk hükümetinin tarihsel olarak daha eski çeşidi Yunan şehir devletleri ortamında gelişen doğrudan biçimdir ve Atina en sık atıfta bulunulan örnektir. Orada demokrasi bazı açılardan hâlihazırdaki biçiminden farklı temeller üzerinde çalışmıştır. Atina yönetim modelindeki katılımcılar tüm sakinler değil sadece birkaç organda karar verme sürecine

doğrudan katılan nispeten dar bir grup özgür vatandaş idi. Bu demokrasinin şeklinde herhangi bir işlevsel güç ayrımı hariç tutulmuştur.

Doğrudan demokrasi fikrini 18. yüzyılda yenileyen Fransız düşünür Jean-Jacques Rousseau'dur. Teorisinin merkezi güdüsü halkın egemenliğidir ve en yaygın görüşü onun özellikle *Toplum Sözleşmesi* kitabında anlatılan çalışmalarından gelmektedir (Rousseau 1762). Buna göre sadece vatandaşlara tabi olan ve devredilemeyen şey egemenliktir. Siyasi kararlar, onun görüşüne göre doğrudan insanlar tarafından alınmalıdır. Bu, hiç kimsenin başka bir kişiye teslim olmamasını sağlamaktadır. J.-J. Rousseau sadece zorunlu yetki varsayımı bağlamında bir temsil biçimini düşünmeye istekli olmuştur.

Tarihsel gelişim sırasında, ortaçağ ve modern monarşiler aralarındaki uzun alanı doldurduğundan, doğrudan demokrasi idealinden temsili formuna doğru doğal ama akıcı olmayan bir hareket olmuştur. Bu değişikliğin nedenlerini belirlemek nispeten kolaydır. Sebeplerden biri, karar verme prosedürü yanı sıra katılımcı sayısında belirli sınırlamalar getirilmesidir. Atina şehir devletinin veya J.-J. Rousseau'nun küçük cumhuriyetlerinin izin verdiği şey mevcut ulusal nüfusların boyutunu hariç tutmaktır. Nüfus artışı ve göz önüne alınan sorunların karmaşıklığına ek olarak farklı nitelikte bir sorun da vardır. Atina örneğinde doğrudan demokrasi modelinin, erdemlerin gerçekleştirilmesi veya başarılması için desteklendiği açıktır.⁵ Ancak bu fikrin bugüne uygulanması zordur ya da imkânsızdır. Benzer şekilde, Atina vatandaşlarının ve mevcut seçmenlerin rolleri büyük ölçüde farklı olduğundan yönetimin bireyin rolü ile ilişkisi de günümüz bağlamında değişmiştir.

Günümüzde temsili demokrasiye dayalı siyasi rejimler ile doğrudan demokrasi arasındaki oran, temsili seçenek lehine belirlenmektedir. Bununla bağlantılı olarak, liberaller ve komüniteler arasındaki felsefi anlaşmazlık, ikincisinin demokrasinin mevcut doğasına meydan okuduğu ve daha fazla vatandaş katılımı talep ettiği bir teşvik gibi görünmektedir. Ancak paradoksal olarak bu adımlar komünistlerin fikirlerine ters yönde etki edebilmektedir. Sonuçta doğrudan demokrasiye yaklaşımın gelecekteki evrimi çok belirsizdir. Onun olası güçlenmesinin televizyon ve özellikle internet gibi modern iletişim teknolojileriyle birlikte gerçekleşebileceği hakkında fikirler vardır.

---

⁵Aristo'na göre, siyasi katılım kendi içinde bir değerdi ve insan ancak onun aktivitesi yoluyla gerçekleştirebilmektedir. Benzer şekilde, J.-J. Rousseau bireyin politik faaliyetini belirli bir yüksek görev olarak anlamıştır (bakınız, karşılaştırmamız, Dahl 1998: 69 – 80).

1.1.2 MODERN TOPLUMDA HALK ÖZYÖNETİMİ

Demokrasi fikrinin özü, eşit ve özerk vatandaşlar arasında uygulanan halk özyönetimidir. Demokrasinin bu görüntüsü klasik Atina demokrasisi kavramından kaynaklanmaktadır. Halk özerk yönetimi olarak demokrasinin en yaygın görüşü Jean-Jacques Rousseau'nun – özellikle *Toplum Sözleşmesi* kitabında – anlatılan çalışmalarından gelmektedir. Modern siyasal sistemlerde demokrasi ampirik bir tanımdan ziyade normatif bir idealdir. Küçük ve homojen siyasi birimlerde uygulanan Rousseau demokrasisinin aksine, modern demokrasinin temsili bir zorunluluk haline getiren büyük ve karmaşık politik sistemlerde çalışması beklenmektedir.

Demokrasinin normatif ideallerini modern politik sistemlere sığdırmak birçok girişimde bulunulmuştur. En önemlilerinden biri Roberth A. Dahl'ın demokrasi tanımıdır. R. A. Dahl, klasik Atina demokrasisi gibi modern demokrasinin – poliarşi⁶ – siyasi eşitlik ilkesine dayandığını savunmaktadır. Ayrıca, bireylerin siyasi eşitliğinin, tamamen tanımlanmış vatandaşlık ve siyasi karar almayı etkilemek için eşit fırsatlar gerektirdiğini savunmaktadır (Dahl 1971; 1989, 1998.). R. A. Dahl'ın sadece vatandaşların siyasi konulardaki tercihlerini ifade etmek için eşit fırsatlara sahip olmasını değil aynı zamanda vatandaşların siyasi gündemi etkilemek için eşit fırsatlara sahip olmasını ifade ettiğini de belirtmek gerekir. Dahası R. A. Dahl vatandaşlar arasında otonom fikir oluşumu, ifade özgürlüğü ve dernek özerkliği gibi kurumsal ön koşulların önemini vurgulamıştır. R. A. Dahl demokrasi kavramını çoğunluk tarafından kabul edilen bir kural olarak kapsamlı bir şekilde tartışsa da konu, tercih oluşturma süreçleri ve halk tercihlerinin duyarlılığı dediğimiz kamu politikalarına çevrilmesi bağlamında çok da spesifik değildir (Dahl 1989: 163 –75). Esas olarak, R. A. Dahl, demokratik sürecin bir takım siyasi haklar ve karar almada çoğunluk kuralının kullanılması gerektirdiğini iddia etmektedir.

Demokrasinin çoğunluk tarafından yönetildiği fikri çeşitli açılardan eleştirilmiştir. Her şeyden önce, politikaların çoğunluğun iradesine dayandığı bir siyasi sistemin özellikle arzu edilmeyebileceği belirtilmiştir. En önemlisi liberal kuramcılar, çoğunluğun zulmü olasılığına dayanarak, normatif gerekçelerle demokrasinin çoğunlukçu görüşlerini eleştirmişler.

İkincisi, demokrasi fikrinin halk özyönetimi olarak uygulanabilirliği sorgulanmıştır. Joseph A. Schumpeter demokrasinin çoğunluk tarafından kural olarak yorumlanamayacağını

---

⁶ *Demokrasi ve Eleştirilenleri* adlı kitabında, R. A. Dahl (1989) demokrasi ve poliarşi hakkındaki görüşlerini açıklığa kavuşturmuştur. Hiçbir modern ülke teorik bir ütopya olan demokrasi idealini karşılamamaktadır. Bunun yerine, siyasi olarak gelişmiş ülkeler poliarşiyi denemektedir. Bu ülkeler poliarşiyi sadece ideal demokrasi modeline bir yaklaşma durumu olarak görmektedir. Poliarşinin işaretleri özgür ve adil seçimlerdir R. A. Dahl (1989: 202 – 204).

çünkü vatandaşların ilgili gerçekleri, karmaşıklıkları anlayamadığı ve sonuç olarak özel hayatlarıyla doğrudan bağlantılı olmayan siyasi meseleler hakkında kendi görüşlerini formüle edemediklerini iddia etmiştir (Schumpeter 1942). Bununla birlikte, çoğunlukçu demokrasinin uygulanabilirliği diğer nedenlerle de sorgulanabilmektedir. Elbette, J. A. Schumpeter'in iddiasıyla ilgili birkaç teorik ve ampirik destekleyici karşı argüman vardır. William H. Riker (Riker 1982), Benjamin R. Barber (Barber 1984) ve James S. Fishkin'in (Fishkin 1997) argümanları buna örnektir. W. H. Riker (Riker 1982) gibi sosyal seçim teorisyenleri bazı durumlarda çoğunluğun iradesinin tanımlanmasının imkânsız olabileceğini göstermiştir. Sosyal seçim teorisi, tercih toplama ile ilgili bir dizi sorunu vurgulamıştır ve bu sorunların bazıları halk özyönetimi olarak demokrasi fikrini yıkıcı görünmektedir. Aslında, W. H. Riker'ın vardığı sonuç, halk özyönetimi fikrinden vazgeçilmesi ve demokrasinin minimalist terimlerle, politik liderleri değiştirmek için barışçıl bir yöntem olarak yorumlanmasıdır.

Yukarıdakilere ek olarak demokrasinin alternatif yorumları da vardır. 1990 yıllardan bu yana, müzakereci demokrasi teorileri konuyla ilgili tartışmaya egemen olmuştur. Müzakereci demokrasinin en erken argümanları göre John Rawls (Rawls 1971) tarafından ve Joseph M. Bessette (Bessette 1980) tarafından geliştirilmiştir. Onlara göre kasıtlı süreçlerin gerekliliği, çoğunlukçu demokrasinin merkezi sorunlarının üstesinden gelmeye yardımcı gibi görünmektedir. Birincisi, demokratik müzakere, toplumsal tercih sorunlarının bir tedavisi olarak görülmüştür. Bireysel tercihleri yapılandıran kasıtlı süreçlerin, tercih toplama sorunlarına çözüm sağlayabileceği ve bu nedenle halk özyönetimi fikrinin uygulanabilir hale getirilmesine yardımcı olabileceği öne sürülmüştür. İkincisi, politika alternatiflerinin mantıklılığının tartışıldığı demokratik müzakere, çoğunluk tiranlığı sorununun üstesinden gelmeye yardımcı olabilir ve böylece demokrasinin liberal eleştirisine bir cevap verebilir. Son olarak, kasıtlı demokrasi teorileri, bireylerin eşit içsel değeri olarak anlaşılan politik eşitliğin, tercih toplamadaki politik eşitliğe odaklanan teorilerden daha tutarlı bir felsefi yorumunu sağlamaktadır. Bu nedenlerden dolayı, Maija Setälä tarafından belirtildiği gibi, seçmenler ve temsilcileri arasındaki müzakere süreçlerinin demokrasinin gerekli bir unsuru olduğu iddia edilebilmektedir (Setälä 2009: 2).

Demokrasinin temel öğelerini -en önemlisi cevaplanabilirliği ve müzakereyi- karmaşık politik sistemlerde eşzamanlı olarak elde etmek zor olabilir ve bazen bu öğeler arasında ödünleşmeler olduğu görülmektedir. Referandum gibi katılımcı kurumlar aracılığıyla çoğunluk tercihlerine daha fazla yanıt verilmesi, toplumda hüküm süren tüm siyasi görüş ve çıkarların temsilcileri arasında en iyi şekilde elde edilebilen müzakere kalitesini zayıflatabilmektedir. Gerçekten de, bazı müzakereci demokratlar - M. Setälä gibi - kitlesel katılım ve müzakereyi

uzlaştırmak zor olduğundan, doğrudan demokratik katılım için kritik bir pozisyon almışlardır (Setälä 2009). Örneğin temsili kurumların, demokratik özerk yönetim için gerekli görülen en önemli forumlar olduğu iddia edilmektedir. Diğer bir deyişle temsili kurumların bir akıl yürütme süreci olarak anlaşılan müzakere için en iyi koşulları sağladığı savunulmaktadır.

Temsili sistemlerde, Kaare Strøm ve M. Setälä tarafından gösterildiği gibi, kamuoyu ve toplu kararlar arasındaki bağlantıyı sürdürmek için temsilcilerin sorumluluğu gereklidir. Seçim rekabetine ek olarak karar vermenin tanıtımı, cevaplanabilirliğin kurumsal bir önkoşuludur. Cevaplanabilirlik, temsilcilerin parlamento arenasında veya örneğin seçim kampanyaları sırasında politika seçimleri için kamusal gerekçeler sunmaları için bir gereklilik olarak da anlaşılabilir (Strøm 2009 ve Setälä 2006).

Her ne kadar karar verme yetkisinin devri modern demokrasilerde bir zorunluluk olarak görülse de, bazı bilginler temsilin sonuçları konusunda endişeli olmaktadır. B. R. Barber gibi katılımcı demokratlar karar verme yetkisi delegasyonunun sonunda vatandaşların siyasetten yabancılaşmasına ve toplu kararlar için sorumluluğun azalmasına yol açtığını iddia ettiler. Temsilciler arasında müzakere yoluyla elde edilen kamu kararlarının rasyonalitesi ve tutarlılığına yapılan vurgu, sivil toplumda özerk fikir oluşumu ve müzakere olasılığını dolayısıyla kamuoyu ile siyasi karar verme arasındaki bağlantıyı zayıflatabilmektedir (Barber 1984).

Gerçekten de, katılımcı ve bazı müzakereci demokratlar, Schumpeter'in yaptığı gibi modern temsili sistemlerde vatandaşlık sorunlarının aynı teşhisini yapıyorlar: Vatandaşların yetkinliği ve siyasi sorumluluk duygusu yoktur. Ancak, bu sorunun düzeltilmesi gerekip gerekmediğine ilişkin görüşler farklıdır. Schumpeter gibiler demokrasi beklentilerimizi düşürmemiz ve demokrasinin sadece siyasi liderleri değiştirmek için bir yöntem olduğu gerçeğini kabul etmemiz gerektiği sonucuna varmaktadır. Katılımcı ve müzakereci demokratlar, insanların kamusal müzakere ve gerçek karar alma süreçlerine katılmalarına izin verilirse daha yetkin ve sorumlu olabileceklerine inanmaktadırlar.

Vatandaşların kamu kararlarını etkileme fırsatlarından endişe duyanlar yalnızca katılımcı ve kasıtlı demokratlar değildir. Daha katılımcı demokrasi biçimlerine yönelik talepler, vatandaşların siyasi meselelere ilişkin tercihlerini kanalize etmek için yetersiz olduğu görüşüyle motive olmuştur. Birçok yerleşik Batı demokrasisinde, insanlar temsili demokrasinin kurumlarından ve uygulamalarından gittikçe daha kopuk görünmektedir. Modern toplumların artan karmaşıklığı ve uluslararası karar alma ihtiyacı, politika yapımında uzmanlık ve seçkin müzakere gerektirmektedir. Bu eğilimler, politika yapımında uzmanların ve bürokratların etkisini güçlendirmiş, geleneksel demokratik hesap verilebilirlik mekanizmalarını

bulanıklaştıran yeni yönetim yapıları oluşturmuştur. Sonuç olarak, bu yeni kamusal karar verme biçimlerinin demokratik meşruiyeti zayıflattığı görülmektedir. Referandumların bu soruna bir çözüm getirmesi beklenmektedir.

M. Setälä'nın özetlemesiyle söyleyecek olursak geleneksel temsili demokrasinin zayıflaması (Setälä 2009), referandumlar ve halk girişimleri gibi yeni vatandaş katılım biçimleri ve kasıtlı mini-kamuların kullanılması da dâhil olmak üzere çeşitli istişare biçimleriyle ilgili talepleri artırmıştır (Archong Fung 2003). Geleneksel temsili demokrasi modelinin artık geçerli olmadığı bir yönetim biçiminin en iyi örneği olan Avrupa Birliği politika yapımında da durumun böyle olması şaşırtıcı değildir. Özellikle, Avrupa deneyiminin gösterdiği gibi ulusal egemenlik ve ulusal güçlerin, uluslararası kurumlara aktarılması konuları sık sık referandum talebine yol açmıştır. Avrupa Birliği üyeliği ve kararları meşrulaştırmak için anlaşmaların onaylanması gibi konularda referandumlar kullanılmıştır.

1.1.3 DOĞRUDAN DEMOKRASİNİN MERKEZİ BİR ENSTRÜMANI OLARAK REFERANDUM

Önceki paragrafta açıklandığı gibi doğrudan demokrasi, vatandaşların siyasi alanı şekillendirme ve etkilemeye erişimi için yalnızca bir alternatiftir. Ancak antik modelin aksine, bu fırsatı bireylere sağlamak için belli ki daha özenli unsurlar ayrılmalıdır. Uygulamada, referandumun plebisit, dilekçe veya halk girişimi gibi birkaç enstrümanı vardır.

Tarihsel olarak, bu terim öncelikle Almanca konuşan nüfusun baskın olduğu çağdaş İsviçre kantonlarının gelişimi ile ilişkili olsa da bazı özellikleri İtalyan veya Alman şehirlerinde de mevcuttur. Kris W. Kobach'a göre, doğrudan femokrasi enstrümanı 13. yüzyılın sonundan beri buralarda kullanılmaktadır. Nüfus, yöneticiler ve güçlü feodal yönetim altında olduğu için İsviçre modeli yavaş yavaş konsolide olmuş ve genellikle birkaç bin yetişkin erkeği içeren '*Landsgemeinde*' olarak adlandırılan vatandaş meclisleri politik sistemin sabit bir parçası haline gelmiştir. Sadece bazı kantonlarda bu geleneğin hala korunmuş olması ancak geçmişe kıyasla oldukça azaltılmış bir biçimde olması ilginçtir. Buna rağmen, sorumlulukları sadece yerel otoritelerin temsilcilerinin seçilmesini içerir. Aynı zamanda, bu doğrudan demokrasi modelinin benzer kalıntıları İsviçre dışında da bulunabilmektedir (Kobach 1993).

Tanım bağlamında referandum belirli bir nüfus grubunun, rıza veya anlaşmazlık halinde sorulan soru hakkındaki görüşlerini ifade etmesinin yasal olarak düzenlenmiş bir olasılığı olarak nitelendirilebilmektedir. Referandumun temel özelliklerini daha kesin bir şekilde

formüle etmek ve tanımlamak için Peter Spáč'ın yaptığı gibi referandumu seçimlerle karşılaştırmak ve onu aşağıdaki beş noktada özetlemek uygun olacaktır: Seçim alanı, teknik, oylama konusu, sonucun niteliği ve yasal dayanak (Spáč 2010).

Her iki enstrümanın ortak bir özelliği bunlara katılabilecek kişi aralığının tanımıdır. Özellikle 20. yüzyılın ilk yarısında esas olarak seçimlere bağlı olsa da, referanduma da uygulanan bariz bir evrensel oy hakkı unsuru bulunmaktadır. İki kurum arasındaki farklar daha yüksek bir bilgilendirme değerine sahip olsa da bu karşılaştırmanın tek amacının referandumun temel özelliklerini özetlemek olduğuna dikkat edilmelidir (Spáč 2010: 171 – 176). Bu nedenle, seçimlerde daha çok yasal-örgütsel nitelikte olan ve temel bir rol oynamayan unsurlar soyutlanmaktadır. Bunlar, teknik komisyonlar gibi yapılarıdır.

Seçim ve referandum arasındaki temel fark seçmene verilen alanda yatmaktadır. Referandum söz konusu olduğunda olasılıklar ciddi bir şekilde sınırlıdır. Çünkü sadece soru ile temel bir anlaşmayı veya anlaşmazlığı ifade edebilmektedir. Seçimlere sadece iki siyasi parti veya adayın katılması da mümkün olmakla birlikte böyle bir durum açıkça yasal olarak önceden belirlenmiş değildir ancak siyasi veya diğer koşulların sonucudur. Özellikle orantılı bir seçim sistemine sahip olan devletlerde, seçmene bireysel siyasi varlıkların yerleştirildiği belirli bir süreklilik teklif edilirken, referandumda genellikle sadece iki aşırı karşıt kutup oylanmaktadır.

İkinci fark, teknikleridir. Seçimlerin pratik olarak uygulanması, temel ve en sık kullanılan çoğunluk ve nisbiyet teknikleriyle mümkündür. Referandum durumundaysa genel prosedür her zaman aynıdır ve konunun mantığından sapma mümkün değildir. Siyaset biliminin bu alanında terminoloji kullanarak, referandumun çoğunluk seçim sisteminin mantığını tüm sonuçlarıyla birlikte uygulamanın en saf ve kesin şekli olduğunu söyleyebilmekteyiz.

Üçüncü fark oylama konusuyla ilgilidir. Seçimlerin tek amacı temsili konseylerin, tipik olarak ulusal parlamentoların veya kendi kendini yöneten organların kadrolandırılmasıdır. Seçimler ideoloji ve parti programlarının bulunduğu bir alan olmasına rağmen referandum konusu belirli bir konudaki spesifik bir sorundur.

Bir diğer ayırt edici özellik sonuçların niteliğidir. Seçim, temsili konseyin kadrosu şeklinde sürekli bir çıktıdır. Diğer yandan, referandumun sonucu, belirli bir ülkede kullanılan özel kurum türünün bir sonucu olarak daha çeşitli olabilmektedir. Yani, belirli bir siyasi sistemdeki konumunun gücünü temel olarak belirleyen anayasal organlar için sonucunun bağlayıcı niteliği meselesidir.

İki oylama türü arasındaki son fark yasal sonuçlarda görülmektedir. Seçim durumunda seçmenlerin davranışı temel olarak oyların temsilcilere dönüştürülmesi ile şartlandırılır. Buradaki ana rol, oyun kaybedilme olasılığını etkilemektedir. Orantılı seçim sistemleri

durumunda bu risk daha azdır. Buna karşın ilk bakışta referandumda taktiklere yer olmadığı görülmektedir. Mantık, sorulan soruyu kabul etmeye veya katılmamaya dayansa da belirli bir ülkedeki referandum asgari seçmen katılımının geçerli olmasını gerektiriyorsa, bu husus koşulsuz olarak geçerli değildir.

Referandum durumunda, oldukça terminolojik nitelikteki bazı unsurları çözmek gerekmektedir. Doğrudan kavramına ek olarak, literatürde P. Spáč tarafından belirtildiği gibi yarı doğrudan demokrasi de vardır (Spáč 2010: 174 – 175). Aralarındaki fark, konumlarının gücü ile açıklanmaktadır. Politik karar almanın tek yolu olarak bu anlamda doğrudan demokrasiden söz edilebilmektedir. Tipik bir tarihsel örnek Atina'dır. Doğrudan demokrasinin unsurları yalnızca temsilci biçiminin bir tamamlayıcısı ya da çaresi olarak görülürse bu yarı doğrudan bir varyanttır. Bu mantığa göre mevcut pozisyon bir referandum içerse bile siyaset biliminde genel kabul görmemektedir.

Karşılaşılan ikinci sorun kullanılan terminolojidir (Mendelshon ve Parkin 2001). Sosyal medyada ve genellikle medya ortamında, referanduma ek olarak popüler oylama gibi terimler de vardır. Bazı durumlarda bunlar sadece ilgili devlete bağlı olarak değişir ve anlamları referanduma benzemektedir. Daha temel bir fark, bölgesel veya eyaletler arası bir karakterin olağanüstü meselelerinde bir oy olması ile karakterize edilen plebisit kavramıdır. Plebisit ve referandum arasındaki ayırt edici unsur seçmenlere yöneltilen sorudur ve teknik olarak bunlar tamamen aynı kurumlardır. Referandum ile seçim yasası arasında belirtilen farklılıklardan biri, sonuçlarının türüne bağlı olarak siyasi sistem üzerindeki etkilerinin çeşitliliğidir. Bu doğrudan demokrasinin sınıflandırılmasına ve karşıt birkaç terminoloji çiftine dayanmaktadır. Belirli bir ülkenin yasası belirli bir konu için referandum yapma yükümlülüğünü öngörüyorsa, bu zorunlu bir türdür. Her iki türün ayırt edici özelliği, özellikle anayasa hukuku alanıyla ilgili olduğunda, konunun ciddiyetidir.

1.1.4 REFERANDUMLAR İLE TEMSİLİ DEMOKRASİ ARASINDAKİ ETKİLEŞME

Yaygın olarak kullanılmasına rağmen, '*doğrudan demokrasi*' terimi yanıltıcı olarak düşünülebilir. Çünkü mevcut tüm demokrasiler bir temsil sistemi gerektirir ve doğrudan demokrasi modern toplumlarda uygulanabilir bir hükümet sistemi değildir. Bununla birlikte doğrudan demokrasi, vatandaşların parlamenter aktörlerin arabuluculuğu olmadan ilgili konuları gündeme getirmelerine izin veren prosedürlere atıfta bulunmaktadır. Bu nedenle

temsili demokrasinin kurum ile doğrudan demokrasi kurumları aracılığıyla insanların karar alma süreçleri arasında ayırım yapmak mümkündür (Mendelsohn ve Parkin 2001: 1-2).

Tüm referandumların vatandaşların belirli bir siyasi konuda oy kullanma hakkı olduğu ortak özelliğine rağmen referandum kavramı, çeşitli siyasi etkileşimlere yol açan çok çeşitli kurumları ifade etmektedir. Bunların en önemlileri referandumu kimin başlattığı ve oylanacak meseleyi kimin tanımladığıdır. Referandumlar anayasal veya başka bir yasal zorunluluğa dayanabilir veya temsili hükümetin belirli aktörleri veya birkaç vatandaş tarafından başlatılabilmektedir.

Siyasi sistemdeki referandumun rolü söz konusu olduğunda, M. Gallagher ve P. Uleri'nin karar kontrol ve karar verme referandumları arasında ortaya koyduğu ayırım kanaatimizce faydalıdır. Karar verme referandumlarında, referandum düzenleme girişimi, oylanacak politika teklifini ortaya koyan siyasi aktör tarafından yapılmaktadır. Bu nedenle, bu tür referandumlar genellikle mevzuattaki değişiklikleri gerçekleştirmek için başlatılmaktadır. Karar kontrolündeki referandumlarda ise, belirli bir politikanın önericisi tarafından referandum başlatılmamaktadır ve bu nedenle bu referandumlar yasal bir değişikliğin kontrolü olarak anlaşılabilir (Gallagher ve Uleri 1996).

En açık kesim referandum türü, kanunla önceden düzenlenmiş zorunlu referandum, anayasa referandumu gibi görünmektedir. Genelde yeterli bir aktör, tipik olarak hükümet, referandumun gerekli olduğu bir politika önerisi ortaya koyarsa zorunlu bir referandum tetiklenmektedir. Zorunlu referandumlar tipik olarak, çoğunlukla anayasa değişiklikleri veya belirli uluslararası antlaşmalarla ilgili olarak, belirli bir tür referandumda referandum yapılması yönündeki anayasal bir gereksinime dayanmaktadır. Bu tür bir prosedür, temsili demokrasinin kurumsal yapısına iyi entegre edilmiş nispeten tarafsız bir otomatizmi temsil ediyor gibi görünmektedir. Zorunlu referandumlar M. Gallagher ve P. Uleri'nin terminolojisine göre karar kontrolü olarak kabul edilebilmektedir. Çünkü bu referandumlar anayasal veya yasal değişiklik üzerinde ekstra bir kontrol oluşturmaktadır (Gallagher ve Uleri 1996).

Hükümet makamları tarafından bazen '*ad hoc*' veya isteğe bağlı referandum olarak adlandırılan referandumlar meclis çoğunluğu, hükümet veya başkan tarafından başlatılabilmektedir. Bu tür referandumların başlatılması için yasal olarak önceden düzenlenmiş prosedürler yoksa, '*fakültatif referandum*' yani '*istemli referandum*' terimi kullanılmaktadır (Mendelsohn ve Parkin 2001: 1-2). Hükümet yetkilileri tarafından başlatılan referandumlar heterojen bir kurum ve uygulama kategorisi oluşturmaktadır. Referandumlar meclis çoğunluğu tarafından başlatıldığında, hükümet partileri genellikle kilit siyasi aktörlerdir. Bu tür referandumlar genellikle karar vericidir çünkü oylanacak politika teklifini de öne süren

bir hükümet tarafından çağrılırlar. Bununla birlikte, referandumu teşvik eden parlamenter çoğunluğun muhalefet partilerini de içerdiği durumlar vardır. Fransa gibi bazı başkanlık sistemlerinde referandumu çağrısı yapacak başkan olmaktadır. Parlamento prosedürlerini atlatmak için bu tür bir referandum kullanılabilir. Devlet makamları tarafından başlatılan referandumlar çok sayıda ülkede zaman zaman kullanılabilir.

Halk girişimlerine dayanan referandumlar, vatandaş tarafından başlatılan referandum prosedürlerinin bir çeşididir. Halk girişimlerinde önceden belirlenmiş sayıda vatandaş referandum oylamasına sunulan bir teklifte bulunmaktadır.

Sözde ilga ve reddedici referandumlar kararı kontrol edicidir çünkü parlamento tarafından geçirilmiş olan bir politika teklifinin kontrolü olarak kullanılmaktadır. Her iki referandum türü de yasal değişikliklere ilişkin ex-post kontroller olarak işlev görmektedir. Bir dilekçe imzalayan bazı vatandaşlar tarafından ilga/talep edilebilir veya meclis azınlığı, bölgesel hükümetler gibi bazı temsili aktörler tarafından başlatılabilir. Tüm bu durumlarda, referandum yapma talebi yönetim çoğunluğundan değil, hükümet politikasına meydan okumak isteyen muhalefet partilerinden veya parlamento dışındaki kuruluşlardan gelmektedir.

Siyasi sistemlerde, çeşitli referandum türleri uygulanır. Doğrudan demokrasinin muhtemelen en ünlü ev sahibi İsviçre’de, zorunlu referandum (anayasa değişiklikleri ve büyük antlaşmalar üzerine), popüler girişim (anayasa değişiklikleri üzerine) ve reddedici referandum (istemli referandum) ulusal düzeyde uygulanmaktadır. Kanton ve belediye düzeyinde daha fazla doğrudan demokrasi biçimi vardır. Başka hiçbir yerde doğrudan demokrasinin pek çok enstrümanı bulunmamakla birlikte, bazı Amerika Birleşik Devletleri eyaletleri, Lihtenştayn, Slovakya, Uruguay buna yaklaşmaktadır. Yine bazı siyasi sistemler birden fazla referandum türünü birleştirmektedir. Örneğin Danimarka, Litvanya, Letonya, Venezuela, İrlanda ve Avustralya gibi yerlerde yalnızca zorunlu referandum uygulanmaktadır. Vatandaş tarafından başlatılan referandum Slovenya ve Yeni Zelanda’daki referandumun tek şeklidir. İtalya’da faaliyetler neredeyse tamamen reddedici referanduma odaklanmaktadır. Avusturya, Kanada, Finlandiya, Fransa, Norveç, İsveç ve Birleşik Krallık hükümet yetkilileri tarafından başlatılan referandumlar yaşamıştır (Spáč 2015: 183).

Referandumların belirli yönleri, özellikle de siyasi elitlerin çeşitli referandum türlerinin kullanımındaki rolü⁷, referandum kampanyaları ve seçmen davranışları⁸ hakkında birçok ampirik araştırma vardır. Ayrıca, doğrudan ve temsili demokrasi arasındaki etkileşim, farklı

---

⁷ Örnek: Mendelsohn ve Parkin editörler 2001.

⁸ Örnek: de Vreese ve Semetko 2004..

siyasi sistemlerin bağlamında⁹ farklı normatif perspektiflerden analiz edilmiştir¹⁰. Bu alt bölümde ele alınan ana sorular şunlardır (de Vreese editör 2007): Referandumlar temsili demokrasiyi hangi yollarla destekleyebilmelidir veya zayıflatabilmektedir? Referandumların kullanımı geleneksel temsili demokrasinin zayıf yönlerini dengeleyebilmekte midir?

Bu alt bölümde ele alınan soruların hem normatif hem de ampirik yönleri vardır. Bu nedenle temsili demokrasinin özelliklerini uygulanabilir ve normatif bir bakış açısıyla arzu edilebilir bir siyasi sistem halinde ayırt etmek önemlidir. Bundan sonra, bu niteliklere ulaşmak için gerekli kurumsal prosedürleriyle davranış kalıplarını belirtmek ve referandum kullanımının bu prosedürleri ve kalıpları nasıl etkilediğini incelemek mümkündür. Referandumlar ile temsili demokrasi arasındaki etkileşimi analiz ederken, temsili bir sistem bağlamının da anlaşılması gerektiğine dikkat çekmek gerekmektedir. Sadece referandum kurumlarında değil aynı zamanda temsili demokrasi türlerinde de çeşitlilik söz konusudur.

Tablo 1’de temsili demokrasinin temel özellikleri ve referandumların bunlar üzerindeki etkisi özetlenmektedir. Tabloda ortaya konulan demokrasinin nitelikleri, önceki bölümde tartışılan halk özyönetimdeki demokrasi idealine dayanmaktadır. Cevaplanabilirlik ve kamusal müzakere gereksinimleri, halk özyönetimi fikrinin merkezini tanımlamaktadır. Cevaplanabilirlik, vatandaşların tercihlerini seçimler ve referandumlar gibi politik kararlara dönüştüren mekanizmalarla sağlanabilmektedir. Siyasi gündem belirleme kurumları da bu açıdan önemlidir. Kamusal müzakere gerekliliği, kamusal kararların özerk görüş oluşumuna, vatandaşlara ya da temsilciler arasındaki kamusal müzakereye yaslanması gerektiği görüşüne dayanmaktadır.

Tablo 1’de gösterildiği gibi, referandumların temsili demokrasiler üzerindeki etkilerine ilişkin ‘olumlu’ ve ‘olumsuz’ senaryoları özetlemek mümkündür. İlk bakışta, referandumlar kamuoyunun karar verme idealine ulaşmada yardımcı gibi görünmektedir. Referandumlar, halkın kendi kendini yönetme idealini elde etmesine yardımcı olabilmektedir çünkü çoğunluk iradesinin bireysel konularda yanlış beyanlarını düzeltmek için kullanılabilir. Bununla birlikte referandumların insanların tercihlerinin güvenilir bir şekilde birleştirilmesini sağlama kapasitesi de sorgulanabilmektedir. Ancak temsili karar alma ile ilgili risk, temsilcilerin vatandaşların önemli bulduğu meseleleri ele almamasıdır. Halk girişimleri bu tür konuları siyasi anlamda gündeme getirme fırsatı sunmaktadır. Halk özyönetim perspektifinden bakıldığında, referandum yapma girişiminin vatandaşlardan gelmesi önemlidir çünkü bu, temsilcilerin görüşleri kamuoyundan farklı olduğunda referandumların yapılmasını sağlamaktadır.

---

⁹ Örnek: Gallagher ve Uleri 1996.

¹⁰ Örnek: Setälä 1999; Mendelsohn ve Parkin 2001.

Tablo 1 Referandumların temsili demokrasinin unsurları üzerindeki etkisinin olumlu ve olumsuz

Ohumsuz senaryo	Temel ampirik sorular
Referandumlar keyfi ve tutarsız kararlara yol açıyor. Halk arasında dikkat çeken konularda referandum yapılmamaktadır.	Referandumlar kamuoyu ve karar alma arasındaki boşluğu azaltır mı? Referandumlar karar vermede tutarsızlığı artırıyor mu?
Referandumlar müzakereleri artırmayan plebisiter katılım biçimleridir; kamuoyu tartışması önyargılıdır. Referandumlar temsilciler arasındaki müzakereleri zayıflatmaktadır.	Referandum kampanyaları müzakere süreçleri ne ölçüde? Referandumlar meclis görüşmelerini nasıl etkilmektedir?
Referandumlar meclis ve seçim prosedürlerini bozdukları için sorumluluğu zayıflatmaktadır.	Referandumlar seçimler ve parlamento prosedürleri ile nasıl etkileşime girmektedir?
Referandum oylaması cehalet, önyargı, vb. dayanmaktadır. Referandumlar sosyal ve siyasi çatışmaların kutuplaşmasına yol açmaktadır.	Vatandaşlar bu konuda ne ölçüde özerk görüşler oluşturmaktadır? Fikirler ne ölçüde yansıma ve kamu müzakerelerine dayanmaktadır?

Demokrasinin özelliği	Bu ne demek?	Olumlu senaryo
<i>Etkili katılım / cevaplanabilirlik</i>	Demokratik kararlar, vatandaşlar veya temsilcileri tarafından ifade edilen kamuoyunu yansıtmalıdır. Vatandaşların siyasi gündemle ilgili sorunları dile getirme fırsatları olmalıdır.	Referandumlar konulara ilişkin kamuoyunu kaydeden ve bu nedenle popüller tercihlerin yanlış sunumunu düzeltmektedir. Popüler girişimler, siyasi gündemdeki sorunların ortaya çıkarılmasına yardımcı olmaktadır.
<i>Müzakere</i>	Siyasi tercihler, vatandaşlar veya temsilcileri arasında özerk düşünmeye ve müzakereye dayanmalıdır.	Referandumlar, somut konularda halkın müzakeresi için fırsatlar sunmaktadır.
<i>Temsilcilerin sorumluluğu</i>	Temsilciler seçimdeki kararlarından sorumlu tutulmalıdır.	Referandumlar temsilcilerin konu bazında sorumlu tutulmasına yardımcı olmaktadır.
<i>Sivil erdemler</i>	Demokratik katılım, vatandaşların yetkinliğini ve siyasi sorumluluk duygusunu artırmaktadır.	Referandumlar vatandaşları meselelerde pozisyon almaya ve böylece yetkinliklerini ve siyasi sorumluluklarını artırmaya teşvik etmektedir.

Kamu müzakereleri ideali söz konusu olduğunda iyimser senaryo, referandum kampanyalarının siyasi müzakere forumları olduğu görüşüne dayanmaktadır. Gerçekten de referandum kampanyaları halkın seçim politikalarında daha fazla politika alternatifleri üzerinde müzakere etmesini teşvik edebilir. Zira bunlar doğası gereği siyasal aktörlere – partiler ve adaylar – göre politik konulara daha fazla odaklanmıştır. Bununla birlikte, daha önce de belirttiğimiz gibi, müzakereci politika yapmanın gerekliliği, seçilmiş temsilcilere karar verme yetkilerinin devredilmesini gerektirebilmektedir.

Siyasi kurum ve kuruluşların, insanların tartışmalı konularda temsilcilerine meydan okuma fırsatına sahip olacak şekilde tasarlanması gerektiği savunulmaktadır. Bu perspektiften bakıldığında referandumlar, tartışmalı konularda kamuoyu tartışmasını aktive ederek temsili sistemler olarak kullanılabilir. Özellikle, vatandaşlar tarafından başlatılan referandumlar – halk girişimler ve vatandaşların başlattığı ilga ve reddedici referandumlar – vatandaşlar arasında tartışılan konularda müzakere etme potansiyeline sahiptir. Ayrıca, B. R. Barber'in

örneğindeki gibi kamusal müzakere ve doğrudan demokrasiyi birleştirme kampanyaları sırasında televizyonlu müzakere anketleri düzenlenebileceği de belirtilmelidir (Barber: 1984).

Kötümser senaryo, referandumların kamusal kararlar konusundaki müzakereleri artırma kapasitesi hakkında çeşitli endişeleri vurgulamaktadır. Büyük ölçekli olarak seçmenlerin rasyonel cehalet sorunu vardır. Ulusal seçimlerde olduğu gibi referandumlarda da bireysel seçmenlerin sonuca göre belirleyici olma olasılığı genellikle sıfıra çok yakındır ve bu nedenle vatandaşların çok fazla motivasyonu olmayabilmektedir. Referandum kampanyalarının müzakere niteliği, kamusal müzakere forumlarına, özellikle de medyaya erişimde önyargılara maruz kalabilmektedir. Son olarak, halkın tartışmalarının sadece belirli bir tarafını takip etmesi ve konuyu sadece benzer düşünen insanlarla tartışması durumunda referandumlar siyasi çatışmaların kutuplaşmasına yol açabilmektedir. Referandum kurumlarının bazı yönleri, temsili demokrasilerdeki etkileri dikkate alındığında önem arz etmektedir. Birincisi, parlamento oylarından farklı olarak referandumlarda gizli oy kullanılmaktadır. Yani parlamenterlerin aksine, referandumdaki seçmenlerin görüşlerini kamuoyuna açıklamasına gerek yoktur. İkincisi, parlamenter kurumlar, örneğin komite sistemleri, genellikle farklı görüş ve çıkarların temsilcileri arasındaki kamusal müzakereleri arttırmak için tasarlanmıştır. M. Setälä tarafından belirtildiği üzere referandumlar, parlamento forumlarındaki temsilciler arasındaki müzakereleri bozabilmektedir (Setälä 2006).

Referandumların temsilcilerin sorumluluğu üzerindeki etkisi belirsiz görünmektedir. İyimser senaryoya göre referandumlar parlamentoların sorumluluğunu desteklemektedir. Özellikle, parlamento karar verme süreci (ilga ve reddedici referandumlar) için ex-post kontroller olarak yapılan referandumlar ve halk girişimleri, vatandaşların verdikleri kararlara ve temsilciler tarafından verilen gerekçelere itiraz etmeleri için ekstra fırsatlar sağlayabilmektedir. Ancak, kötümser senaryoya göre, referandumlar temsilcilerin sorumluluğunu zayıflatmaktadır. Özellikle resmi makamlar tarafından başlatılan referandumlar, bazen seçim gündemindeki rahatsız edici bir konuyu ortadan kaldırarak seçim sorumluluğunu önlemek için kullanılmaktadır. Ayrıca bu tür referandumlar kasıtlı olarak sorumluluğu zayıflatabilmektedir, Çünkü temsilciler, referandumun sonucuyla birlikte kararlar için halkın isteklerini verme sorumluluğundan kaçınabilmektedirler. Özetle, referandumların temsilcilerin sorumluluğu üzerindeki etkisini analiz ederken temel ampirik soru referandumun kurumsal tasarımıdır - en önemlisi, kimin başlattığı ve gündemi kimin belirlediğidir-.

Sonuçta demokratik ideal, sivil erdemlerin geliştirilmesi ve demokratik katılımın beklenen yan etkilerine atıfta bulunmaktadır. B. R Barber'ın katılımcı demokratların argümanlarını takiben olumlu senaryosu, referumlara ve referandum kampanyalarına

katılımın seçmenlerin siyasi meseleleri anlama kapasitelerini ve siyasi sorumluluk anlayışlarını artırdığı görüşüne dayanmaktadır. Ayrıca bunun temsili demokrasinin işleyişi için de yararlı olması beklenebilmektedir (Barber 1984: 125). R. A. Dahl'ın belirttiği gibi temsili demokrasi, vatandaşlar açısından belirli bir yetkinlik gerektiren siyasi bir sistemdir. Bununla birlikte, sivil erdemlerin gelişimi referandum kampanyalarının kalitesine ve seçmenlerin tercihlerinin dayandığı nedenlere bağlıdır (Dahl 1998: 69 – 80). İyimser senaryonun aksine, referandum oylamasının cehalet ve önyargıya dayandırılabilmesine dair korkular da var. Referandumların, kasıtlı politika yapma tarzlarından ziyade siyasi hizipler arasında çekişmeli çatışmalara yol açabileceğinden de şüphelenilmektedir.

Özetle, referandumların demokratik erdemleri artırma potansiyeli, büyük ölçüde referandum kampanyalarının eldeki konuda kapsayıcı ve bilinçli halk müzakerelerini ne ölçüde artırdığına ve ayrıca seçmenlerin seçimlerinin ne ölçüde oluştuğuna bağlıdır. Referandumların, kamu müzakereleri için gerekli ancak yeterli olmayan politika meseleleri hakkında kamuoyunda tartışma başlattığı iddia edilebilmektedir. Soru, kamuoyundaki tartışmanın vatandaşlarda anlamayı sağlayıp sağlamadığıdır. Ek olarak referandumların kurumsal tasarımı da önemlidir çünkü bir konuda referandum yapma girişiminin vatandaşlar veya temsilcilerden gelip gelmediği, referandumun parlamento prosedürleriyle nasıl etkileşime girdiği sonucu belirlemektedir.

1.1.5 REFERANDUM AVANTAJLARI VE DEZAVANTAJLARI

Herhangi bir siyasi enstrümanın anlamlı ve görünür faydaları olmalıdır. Bu bağlamda referandum durumunda ortaya çıkan faydaların tanımlanması kısmen tartışmalıdır. Konunun avantajını düşünen Davis Butler ve Austin Ranney örneği ile gidersek referandumda görüş bildirerek belirli bir çözüme ulaşmak mantıklı görünmektedir (Butler ve Ranney 1994: 14 – 15). Seçmenlere katılım duygusu kazandırarak siyasi ve sosyal tartışmanın zenginleşmesine katkıda bulunabiliriz. Sorunun ortaya çıktığı ortam ne olursa olsun, halk oylaması nüfusun en azından bir kısmının çıkarına yol açmaktadır. Öte yandan, kamusal söylemin açığa çıkmasının toplumun kutuplaşması biçiminde olumsuz sonuçları olabileceği de kabul edilmektedir. Referandumun bir başka avantajı, uygulanması durumunda, sonuçlarında yatmaktadır. İki seçenektan hangisinin çoğunluğu kazanacağına karar vermenin yanı sıra, siyasi partilere nüfusun zihin durumu hakkında fikir verebilmektedir. Ancak, seçimlerle karşılaştırıldığında, kamuoyu hakkında çok ayrıntılı bilgi vermemektedir.

Vatandaşların katılımı referandumla ilgili sorunlu bir unsurdur. Bu görüşün savunucularına göre, referandum harekete geçirme yeteneğine sahiptir. Bu ifade ilk bakışta mantıklı görünmektedir ancak hem destekleyici hem de çelişkili görüşler bulunabileceğinden bilgilendirme değeri açık değildir (Butler ve Ranney 1994: 16. Referanduma seçimlerden daha fazla katılımın ampirik kanıtı doğrulanmamıştır (Butler ve Austin Ranney 1994: 16 – 17). Referandum, eyaletlerin büyük çoğunluğunda nüfus katılımı açısından oldukça sıra dışı bir olay olmasına rağmen, rutin seçimlere kıyasla, bu otomatik olarak daha fazla katılımı sağlamayabilmektedir. Muhtemelen ortaya çıkan soru yeterince güçlü bir pozisyona yol açmamaktadır.¹¹ Öte yandan, referanduma daha fazla katılımın savunucularının konumu, görünüşte paradoksal seçmen çekimsizliğini desteklemektedir. Seçimlerin aksine, burada farklı bir bilgilendirici karaktere sahip olabilmektedirler. Daha önce de belirtildiği gibi, referandumda asgari zorunlu katılım belirlenirse nüfusun bir kısmı göz ardı edilebilmektedir. Bu da referandum mobilizasyon yeteneğinin taraftarlarının konumunu kısmen zayıflatmaktadır.¹²

Avantajlarla karşılaştırıldığında, referandumdan kaynaklanan riskler daha büyük bir gruba temsil etmektedir. İlk olarak, belirlenen sorunları değerlendirirken vatandaşlar için yetkinlik ve bilgi eksikliği vardır.¹³ Temsilci demokrasinin, parlamento kararlarında ele alınan tüm sosyal alanlarda uzman olmadığı için bu sorunu çözmeyeceği iddia edilebilmektedir. Daha zayıf vatandaşların farkındalığı, kamuoyunu manipüle etme olasılığı olan bir referandum riskiyle ilişkilidir. Özellikle daha az gelişmiş sivil toplumlarda referandum, oradaki demokrasilerin durumu üzerinde olumsuz etkisi olan siyasi liderlerin konumunu güçlendirmek için bir araç haline gelmektedir. Gelişmiş ülkelerdeyse vatandaşların görüşlerini etkilemek için çok çeşitli karmaşık medya politikası teknikleri vardır.

Başka bir referandum zayıflığı da seçmenlerin doğasından değil, kurumsal yapıdan kaynaklanmaktadır. İlk olarak, organizasyonun önemli maliyetlerini belirtmek önemlidir. Atina vatandaşları siyasi eylem için yeterli zaman ayırmayı göze alabilse de, diğer faaliyetler çoğunlukla özgür olmayan ve köleler tarafından gerçekleştirildiğinden¹⁴ çoğu insan için sürekli katılım fikri şu anda hayal edilememektedir. Ayrıca, tüm uygulama süreci önemli miktarda mali

---

¹¹ Referandumdaki bazı vatandaşların katılımı C. H. de Vreese ve H. A. Semetko'nun (2004: 160) belirttiği gibi iki koşula tabidir. Sorunun kendisi ilgi uyandırır ya da bununla ilgili sonraki tartışma ve tartışmalar halkın çıkarlarını artmaktadır. Bu koşulların hiçbiri karşılanmazsa katılım kaçınılmaz olarak azaltılmaktadır.

¹² Soru, bir oylama eylemine katılımın, bir seçim veya referandum sırasında demokrasinin kalitesinin bir göstergesi olduğunu kabul etmenin mümkün olup olmadığıdır. C. H. de Vreese ve H. A. Semetko (2004: 176) haklı olarak, yüksek katılımın, diğerlerinin yanı sıra, evrensel olarak arzu edilen bir fenomen olmayan görüş kutuplaşmasındaki bir artışa bağlı olduğunu göstermektedir.

¹³ D. Butler ve A. Ranney (1994: 18) tarafından yapılan araştırmaya göre, belirsiz bir ifade seçmenlerin karar verme süreçlerinde yaklaşık % 10-20'sini karıştırabilmektedir.

¹⁴ Bu anlamda Atina aynı zamanda temsili demokrasinin bir biçimiydi, fakat temsilcilerin özgür seçim süreci yokmuştur.

kaynak gerektirmektedir. Zaman ve ekonomik maliyetler referandum enstrümanının kullanım sıklığını sınırlamaktadır.

Referandumun bir başka olumsuz yanı, esneklik eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Bir kez ilan edildikten sonra, orijinal teklifin tekrar revize edilmesine izin soruya hiçbir şekilde müdahale etmek mümkün değildir. Bu nedenle M. Setälä doğrudan demokrasinin kullanımının, taviz verme kararlarında pozisyonların sürekli olarak açıklığa ve esnekliğe ihtiyaç duyduğu koşullar altında neredeyse imkânsız olduğunu belirtmektedir (Setälä 1999). Referandumun dezavantajları listesi mağlup azınlıkların duyarsızlığıyla kapatılabilmektedir. Dolaylı demokrasinin temsili demokrasinin eksikliklerini gidermeyi amaçladığı, ancak tam tersi olduğu konusunda ilginç bir geri bildirim vardır.¹⁵ Referandumun olumsuzluğunu komünistler ve liberallerin de belli oranlarda desteklediklerini belirtmek uygun olacaktır.

Neticede halk oylamasının sivil katılımın savunucuları tarafından tercih edileceği görülmelidir, ancak durum böyle olmayabilmektedir. Gündeme getirilen konularda görüş alışverişinde bulunma yeteneği ve diğer tutumlara açıklık konularında iyi bir bilgi birikimi gerekmektedir. Öte yandan, referandum müzakerelerin talep ettiği şeyin tam tersi de olabilir. Zira onun temel özelliklerinden biri çoğunluğun tiranlığıdır.

1.2 DEMOKRASİYİ ELEŞTİREN SESLER ÜZERİNE TARTIŞMA

Tezin yazarı, R. Dahl'ın savlarıyla (Dahl 1989) toplu kararlara tabi olan tüm kişilerin iyi ve çıkarlarını korumak ve ilerletmek için demokratik süreci en güvenilir araç olarak teyit etmektedir. Aynı zamanda demokrasiyi en tehdit edici rakibi olarak gördüğü şeye karşı da savunmaktır: vesayet veya kamu yararı için yalnızca özel olarak nitelikli bir elitin yönetebileceği görüşü (Dahl 1989: 52). Dahl'ın demokrasiyi savunması hukuk camiasını özellikle ilgilendirmektedir, çünkü başkalarının yargı politikasını meşrulaştırmak için ileri sürdükleri argümanlar genellikle vesayeti haklı çıkararlara benzemektedir. Ayrıca, demokratik bir toplumda bağımsız bir yargının uygun rolüne ilişkin sürekli tartışmalara dayanan demokratik teori meselelerine ilişkin içgörüler de sunmaktadır.

Basitçe söylemek gerekirse, demokrasi halkın yönetimi anlamına gelmektedir. Dahl (1989: 108 – 114), demokratik karar almanın gerekliliklerini belirterek bu gerçek tanımı

---

¹⁵ P. V. Uleri (1996: 1 – 4), M. Setälä ve T. Schiller'in (2009) belirttikleri gibi, modern koşullarda referandum ve diğer doğrudan demokrasi biçimleri, temsili seçeneğe ek olarak veya doğrudan eksikliklerini gidermenin bir aracı olarak oluşturulma eğilimindedir. Butler ve Ranney (1994: 20) tarafından bildirildiği gibi bu ilişkinin tam tersi de mümkündür.

detaylandırmaktadır. Dahl'a göre, demokratik bir süreç, toplumun bağlayıcı toplu kararlarına tabi olan tüm yetişkinler için etkin katılım ve oy eşitliği sağlamalıdır. Bir demokrasi aynı zamanda vatandaşlara yurttaşlık meselelerini anlama fırsatları sunmalı ve karar alma gündemine ulaşan konular üzerinde kontrol sahibi olmalarına izin vermelidir. Dahl, demokratik süreç için gerekçesini, tüm insanların içsel eşitliğine ilişkin temel nosyondan inşa etmektedir. Dahl'a göre içsel eşitlik, toplu kararlar alınırken tüm kişilerin çıkarlarının eşit şekilde dikkate alınması gerektiği anlamına gelir (Dahl 1989: 85 – 88). Çıkarların eşit şekilde dikkate alınmasını sağlamanın en iyi yolu, herkesin toplu karar alma sürecine katılma hakkına sahip olduğu demokratik bir süreçtir. Dahl, her yetişkinin kendi çıkarlarının en iyi yargıcı olduğuna dair güçlü bir varsayımı desteklemektedir (Dahl 1989: 100). Tüm insanların çıkarlarına eşit önem verilmesi gerektiği fikri, her bireyin kendi çıkarları konusunda en iyi yargıç olduğu varsayımıyla birleştiğinde, Dahl'ın 'Güçlü Eşitlik İlkesi' dediği şeye yol açar (Dahl 1989: 31 – 32). Bu ilke, tüm üyelerin yeterince iyi niteliklere sahip olduklarını, her yönden ele alındıklarını ve onların çıkarlarını veya çıkarlarını önemli ölçüde etkileyen derneği bağlayıcı toplu kararların alınmasına katılmalarını sağlamaktadır. Her halükarda, hiçbirisi diğerlerinden o kadar kesinlikle daha nitelikli değildir ki, toplu ve bağlayıcı kararlar alma konusunda onlara emanet edilmelidir. (Dahl 1989: 98). Demokratik sürecin gerekliliği doğrudan bu ilkedan kaynaklanmaktadır. Hiçbir kişi veya kişi grubu yönetme konusunda benzersiz bir nitelik taşımadığından – her kişi kendi çıkarları konusunda en iyi yargıç olduğundan, tam katılımın dışında herhangi bir şey herkesin çıkarlarının eşit şekilde dikkate alınmasını yeterince sağlamayacaktır.

Dahl, demokratik sürecin haklı olduğunu, çünkü toplumdaki tüm bireylerin çıkarlarına en iyi şekilde hizmet ettiğini savunmaktadır (Dahl 1989: 322). Demokrasi, ifade özgürlüğü gibi temel siyasi hak ve özgürlükleri benimseyerek özgürlüğü en üst düzeye çıkarır ve kişilerin kendi seçtikleri yasalara göre yaşamalarına izin vermektedir (Dahl 1989: 88-89). Halkın bir demokrasiye siyasi katılımı, arzu edilen bağımsızlık, kendine güvenme ve kamu ruhu niteliklerini teşvik eder ve bireylerin tam kapasitelerini geliştirmeleri için fırsatlar sunmaktadır. Son olarak, toplu karar alma sürecine katılım herkese açık olduğu için demokrasi - diğer tüm alternatiflerden daha fazla - vatandaşlara diğer önemli sosyal, kültürel ve ekonomik çıkarları tatmin etme fırsatı vermektedir. Dahl'ın tahminine göre, demokratik bir hükümet, vatandaşların çoğunluğunun hükümeti en çok yapmak istedikleri şeyi yapmaya ve yapmamasını en çok istedikleri şeyi yapmaktan kaçınmaya ikna edebilecekleri düzenli ve barışçıl bir süreç sağlamaktadır (Dahl 1989: 95).

Dahl, demokrasinin kollektif karar almanın mevcut en iyi yolu olduğuna inanmasına rağmen, asla demokratik idealleri uygulamanın kolay olduğunu iddia etmemektedir. Bugün

hiçbir ulusun kusursuz bir demokrasinin teorik gereklerini tam olarak karşılamadığını açıkça kabul etmektedir (Dahl 1989: 117). Demokrasiye sıklıkla yöneltelen temel eleştirilerden biri, özellikle çoğunluk bir azınlığı asli haklarından veya çıkarlarından mahrum bıraktığında, uygulamada adaletsiz sonuçlara yol açabileceğidir. Dahl, kusurlu bir demokratik sürecin bile, vatandaşların geniş bir dizi temel haklara bağlılığı olmaksızın elde edilemeyeceğine ve bu nedenle, demokrasiye güçlü bir bağlılığın bu hakları korumanın mümkün olan en iyi yolu olduğuna inanmaktadır. Her halükarda, gerçek dünya demokrasileri zaman zaman yanlışlıkla asli hak ve çıkarları ihlal etse bile, gerçek dünyadaki tüm rejimlerde hata riski vardır ve bu yüzyılın en kötü gafı demokratik olmayan rejimlerdeki liderler tarafından yapılmıştır (Dahl 1989: 78).

Yine de Dahl'ın da kabul ettiği gibi, demokratik süreç çoğunluk tarafından diğerlerini çeşitli asli hak ve çıkarlardan mahrum bırakmak için kullanılabilir ve kullanılmıştır. Bunlar, demokrasi için ayrılmaz ve gerekli olan temel hak ve çıkarların yanı sıra bağımsız zeminlerde değer verilen diğer çıkarları içermektedir. Dahl, gerçek dünyada demokratik süreçlerin zaman zaman bazı kişilerin temel hak ve çıkarlarının inkarına yol açmasının kaçınılmaz olduğunu düşünmektedir. Bugün dünya demokrasilerinin ilerlediği seviye, diye yazar, demokratik sürecin ölçütleri tarafından değerlendirilecek tam olmaktan uzaktır (Dahl 1989: 177).

Demokratik süreç, başkalarını temel haklarından veya çıkarlarından yoksun bırakmak için kullanıldığında, çoğu hukukçu tipik olarak çözümün, temel hak ve çıkarları ihlal eden ulusal yasaları iptal etme yetkisine sahip bir yüksek mahkemeyi içermesi gerektiğini varsaymaktadır (Dahl 1989: 192). İleri sürülen standart argüman, bağımsız ve seçilmemiş bir yargının, yasaları anayasaya aykırı ilan etme yetkisi aracılığıyla demokratik karar alma üzerinde çoğunluğa karşı bir kontrol işlevi gördüğüdür. Dahl, yargı denetimi de dahil olmak üzere çoğunlukçu olmayan düzenlemelerin demokrasinin gerekliliklerini mutlaka ihlal etmediğini kabul etse de, demokratik süreçteki başarısızlıkları düzeltmek için yargı denetimine güvenmemeye dikkat etmektedir. Bir demokraside temel hak ve çıkarlar, demokratik olarak hesap verebilir olmayan yargıçlar tarafından korunduğunda, Dahl'a göre sonuç, bir tür yarı vasiliktir (Dahl 1989: 187-88). Ve yarı vasilik, saf vasiliğin yaptığı aynı itirazla karşı karşıyadır, yani konu ahlaki yargılarda bulunmak veya rekabet eden değerler arasında bir denge kurmak söz konusu olduğunda, yargıçların mutlak bilgi konusunda ayrıcalıklı iddiaları yoktur.

Dahl'ın teorisi, sınırlı bir adli vesayet biçimini demokrasiyle uzlaştırmanın bir yolunu sunar, ancak herhangi bir geniş yargı politikası oluşturma biçimini reddetmektedir. Son yıllarda, seçilmemiş yargıçların böylesine aktif bir rol üstlendiği ve kamu politikasını belirlemeye ve bazen de yönetmeye başladığı göze çarpan bir eğilim gelişmiştir. Çıkar grupları,

yasama organındaki savaşlarını kaybettiklerinde, mahkemeleri politika oluşturma için alternatif bir forum olarak keşfettmektedir. Ve görünüşe göre bazı gözlemciler, demokratik siyasi sürecin belirli asli sonuçlara ulaşamaması nedeniyle yargı politikası oluşturmanın tam olarak haklı olduğunu düşünüyorlar.

1.3 AVRUPA'DA REFERANDUM

Bu alt bölüm Avrupa lkelerinde referandum kullanımında daha geniş eğilimleri tanımlamaya çalışmaktadır. Avrupa erevesinin seçimi ve Slovakya'da doğrudan demokrasi bu başlığın ana konusudur. ereve Avrupa Birliği ye devletleri haline gelen veya bu ülkeler olarak kabul edilen komünizm sonrası ülkeleri içermektedir. Referandumun pratikte uygulanmasına bağlı olarak, kıta  alana veya gruba ayrılabilir (Sp 2015: 183).

İsviçre ilk ve ayrı kategori olarak adlandırılabilir (. Doğrudan demokrasi burada tarihsel olarak kök salmıştır ve vatandaş meclislerinin kalıntıları bugün bile bazı kantonlarda daha düşük sıklıkta da olsa devam etmiştir. Bununla birlikte, modern gelişimde, bu gelenek yavaş yavaş İsviçre siyasi sisteminin ayrılmaz parçası haline gelen referandum ve onu evre ülkelerden önemli lde farklılaştıran bir sembolle değiştirilmiştir. Ulusal düzeyde, popüler oylama ilk kez Fransız İmparatoru Napolyon'un yeni anayasaya oy verdiği 1802'de yaptırılmıştır. Soru, bunun yeni bir siyasi eğilim oluşturmak için uygun başlangıç noktası olup olmadığıdır.¹⁶

Neredeyse tüm sosyal yaşam alanlarında 400'den fazla ulusal referandum, son iki yüzyıl boyunca İsviçre'de gerçeklemiştir. Bu veriler, vatandaşların karar alma sürecine katılımının açık ve birçok durumda katılımlarının neredeyse otomatik olduğunu ve göstermektedir. Öte yandan, 20. yüzyılda sürekli azalan bir eğilimi olan bireysel referandumlara katılımın geliştirilmesi sorunlu bir unsurdur. K. W. Kobach bu sebepten hükümetin sihirli formülünü 1959'da tanıtmanın nedenlerinden birinin bu olduğunu düşünmektedir (Kobach 1994: 137 – 138). Buradaki referandumlar, toplumun büyük kısmı ile ilgisi olmayan daha spesifik gruplar tarafından da çağrılabilir. Bununla birlikte başka çok sayıda referanduma bağlı olması da mümkündür.¹⁷ Bu nedenle İsviçre rneği, doğrudan demokrasi enstrümanlarını kullanma

¹⁶ Tema hakkında daha fazla bilgi, Kobach'ın (1993) *İsviçre'deki Referandum: Doğrudan Demokrasi* adlı kapsamlı kitabında bulunabilmektedir.

¹⁷ 1980 yılların ortalarındaki araştırmaya göre Kobach (1994: 137), İsviçre vatandaşlarının sadece % 31'inin düzenli olarak tüm referandumlara katıldığını belirtmiştir. Buna karşılık, kalan % 69'luk kesim bunu belirli oylama sorusuna bağlı olarak yapmıştır.

sıklığının sınırlarının bulunup bulunmadığı ve nüfusun bir kısmına verimsiz olup olmadığı sorusunu gündeme getirmektedir.

İkinci grup yukarıda belirtilen İsviçre hariç olmak üzere Batı Avrupa ülkeleri tarafından temsil edilmektedir. Referandum kullanımında birbirlerinden farklı olmalarına rağmen, kıtanın bu bölümünde hala bazı yaygın özellikler vardır. Buradaki çoğu ülkede referandum başlatılması baskın bir yürütme gücüne bağlıdır ve sadece İtalya bu yetkinliği nüfusa tam olarak emanet etmektedir. Bir referandumun geçerliliği çoğu durumda mutlak çoğunluğun katılımına bağlı değildir, sonuçları oldukça bağlayıcıdır ve bu da vatandaşların konumunu güçlendirmektedir. Ulusal meselelerde yapılan bazı popüler oylamalar, ülkenin imajının değiştirilmesine önemli katkıda bulunmuştur. Bunun örnekleri Fransa'nın sördüncü'den beşinci cumhuriyet'e geçişi ve benzer şekilde 1990 yılların başında İtalyan siyasal sisteminin işleyişindeki değişimlerdir ve her ikisi de vatandaşlar tarafından onaylanmıştır.

Kıtanın bu bölümünde referandumu en sık kullanan ülkeler Danimarka, Fransa, İrlanda, Lihtenştayn ve İtalya'dır. Bununla birlikte, bu grup devletlerin sorunu heterojenliğinde yatmaktadır. Liechtenstein'in nispeten spesifik doğasından da soyutlanırsak, siyasi seçim veya parti sistemlerinde diğer ülkelerden önemli bir farklılık bulunmaktadır. Benzer şekilde, nüfus büyüklüğüne veya coğrafi alana göre de farklılık göstermektedirler. Etnik homojenlik, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında Batı Avrupa'ya göçün etkisine maruz kalan ortak bir nokta olabilir ancak bu unsur devletleri Batı Avrupa'nın geri kalanından ayıramamaktadır.

Doğrudan demokrasi açısından komünizm sonrası devletler ilginç bir çalışma konusudur. Referandum geleneği, Birinci Dünya Savaşı'nın sonuçlarının doğrudan bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Birkaç devletin iddia ettiği bölgelerdeki anlaşmazlıklar daha sonra plebisit yoluyla çözülmüştür. İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında gelen kutuplaşma, bu gelişime büyük bir müdahale olmuştur. İki karşıt kampın oluşturulması, bireysel siyasi sistemlerin temelde farklı iç işlevlerine de dönüşmüştür. Sovyet bloğunda kullanılan halk mezheplere rağmen, bu eyaletlerdeki doğrudan demokrasi enstrümanları tamamen bastırılmıştır veya sadece rejimin çoğulculuğunun ve meşruiyetinin resmi bir gösterimi olarak sunulmuştur. 1989 yıllarından sonra siyasi serbestleşme referandumun gerçek kullanıma yeniden kazandırılması için alan yaratmıştır (Spáč 2015: 183). Referandumdaki çoğu ülkeyi birbirine bağlamak Avrupa Birliği'ne katılım sürecidir.

1.4 REFERANDUM VE SLOVAK CUMHURİYETİ

Slovak Cumhuriyeti'ndeki doğrudan demokrasinin ana aracı referandumdur. Slovak vatandaşları, referandumdaki isteklerini ifade etme ve böylece 1994 yılında ilk kez kamu yararına doğrudan karar vermeye katılma fırsatına sahip olmuşlardır. 25 yıldan fazla bir süredir sekiz referandum gerçekleşmiştir. Ancak, Erik Láštík'in belirttiği gibi referandumun Slovak vatandaşları için katılımın düşük olması ve önceki yedi referandumun politika partileri tarafından başlatılması nedeni ile aktif bir araç olup olmadığı tartışılmaktadır (Láštík 2011).

Slovak Cumhuriyeti'nde bütün gerçekleştirilmiş referandum sonuçlarının –yalnızca 2003 yılındaki Slovak Cumhuriyeti'nin Avrupa Birliği'ne katılmasıyla ilgili referandum hariç– katılımın düşük olması nedeniyle geçersiz ilan edilmesine rağmen, E. Láštík'in belirttiği gibi, diğer ülkelere kıyasla, Slovak Cumhuriyeti, daha yüksek sayıda referandum gerçekleştiren demokrasidir ve doğrudan demokrasi araçlarını kullanması noktasında gerçek bir gayret göstermektedir (Láštík 2007; 2011).

1.4.1 SLOVAK (ÇEKOSLOVAK) SİYASİ GELENEĞİNDE REFERANDUM

Ülke çapında ilk Slovak referandumu 1994 yılında yapıldı. Aradan geçen süreçte birçok referandum daha yapılmış olsa da konunun bir gelenek olarak ele alınıp alınamayacağı tartışmalıdır. 1920 anayasası, halk oylama sisteminden kaçınmazken siyasi sistemin temellerini tanımlamıştır. Ona göre: *'Ulusal Meclis bir yasa taslağını reddederse, hükümet yasa taslağının reddedilip reddedilmeyeceğine karar vermek için halkın oy kullanabileceğini kabul edebilmektedir'*¹⁸. Ancak, hiçbir zaman referanduma yol açmadığı için, bu şekilde formüle edilen ifadenin uygunluğu konusunda daha geniş bir tartışmaya gerek yoktur. Referandumun yapılabileceği koşulların çok dar tanımı, o zamanki siyasi elitin bu enstrümanı politik sistemin sabit bir parçası olarak dâhil etme konusundaki isteksizliğini göstermektedir. Bu aynı zamanda, Birinci Cumhuriyet politikasının oligarşik özellikleri ve daha sonraki değişiklikleri ile de teyit edilmektedir.

1938'de Slovak özerkliğinin ilan edilmesinin doğrudan demokrasi üzerinde hiçbir etkisi yoktur. Herhangi bir partinin çoğulluğunun ortadan kaldırıldığı ve Parlamentonun sistem içinde

---

¹⁸ Çekoslovak Cumhuriyeti 1920 Anayasası, Madde 46.

temel bir rolü olmadığı temsilci tarafı da bastırılmıştır.¹⁹ İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, 1920 anayasal düzeni restore edilmiştir ancak bu durum sadece geçici olarak görülmüştür. Çünkü anayasa önerileri birkaç siyasi parti tarafından hazırlanmıştır.

Yeni anayasanın Mayıs 1948 yılında kabul edilmesi sadece Çekoslovakya'nın siyasi gelişimindeki temel değişiklikleri doğrulamakla kalmamış aynı zamanda kırk yıl boyunca referandumu vatandaşları karar alma sürecinin dışında bırakmıştır. Anayasal düzende bu terim artık kullanılmamıştır. Bunun tamamen resmi bir mesele olduğu anlaşılmaktadır.²⁰ Bu şekilde belirlenen eğilim 1960 Sosyalist Anayasası tarafından sürdürülmüş ve tamamen benimsenmiştir.

Kasım 1989'un sonuçlarından biri, yeni siyasi elitlerin kendilerini bir önceki dönemden mümkün olduğunca ayırt etme çabasıdır. Doğrudan demokrasi alanında, referandumla ilgili yasanın kabul edildiği 1991 yılında, bu enstrümanı Çekoslovak ortamına yeniden aktaran bir değişiklik oldu. Birinci Cumhuriyet dönemin takip edilip edilmediği tartışmalı olsa da bu düzenlemede bile vatandaşlar referandum başlatma olasılığında dışlanmıştır. Bu nedenle Çekoslovak siyasi geleneği referandum hakkında üç aşamaya ayrılabilir. Birincisi, bu enstitünün yasal olarak demirlendiği, pratik olarak uygulanmasına izin vermeyen yetersiz ilk cumhuriyettir. Bu devlet, sosyalist rejimin çöküşüne kadar devam eden ikinci aşamayı başlatan Mayıs 1948 anayasasıyla biçimsel bir forma dönüşmüştür. Üçüncü dönem referandumu anayasal düzene geri getirme konusunda bir düzeltme getirmiştir. Bu, '*Çek ve Slovak Federal Cumhuriyeti'nin anayasal düzenlemesi biçimindeki temel sorunun*'²¹ çözümünün, vatandaşların doğrudan rızası olmadan gerçekleştirildiğini göstermiştir.

1.4.2 SLOVAK REFERANDUMUNUN MEVCUT MEVZUATI

Halk oylama konusu Çekoslovak Federal Cumhuriyeti'nin halef devletlerinde farklı şekilde ele alınmıştır. Çek anayasasında, henüz kabul edilmemiş bir anayasa hukuku yoluyla doğrudan demokrasinin kullanılmasına atıfta bulunan kesin bir açıklama bulunabilmektedir.

---

¹⁹ Yasama Meclisi Slovak Devletinin en yüksek anayasal organı olarak tanımlansa da, kadroları boşuna milletvekillerine destek verdiği için kadrosu kısmen yürütme meselesiydi. Dahası, 1938 seçimlerinden sonra, devletin varoluşunun uzunluğu parlamento dönemini aşmasına rağmen, başka seçim yapılmamıştır.

²⁰ 1948 Anayasası'nın 4. Maddeye göre '*halk devlet iktidarını, halk tarafından seçilen, halk tarafından kontrol edilen ve halka karşı sorumlu olan temsilci organlar tarafından kullanılmaktadır.*' Bu hükümet biçimi teorik olarak demokratik fakat soru işaretleri ile tanımlanabilir, fakat buna sosyalist cumhuriyet terimi diyebilmektedir. Sosyalist cumhuriyet, yasama organının, tüm devlet otoritelerinin bağımlı olduğu ve ona karşı sorumlu olduğu, hiçbir iktidar bölünmesi olmaksızın güçlü bir konumu ile karakterizedir.

²¹ Çekoslovak Cumhuriyeti 1991 Anayasası, Madde 327. Čl. 1 zákona 327/1991 referandum hakkında

Ayrıca, gerçek ulusal referandumun yapılmasına izin veren bir devlete sıkılaştırılmamış olan Birinci Cumhuriyet mevzuatında da aynı form vardır. Slovak tarafında, Slovak Cumhuriyeti Anayasası'nın beşinci başlık referanduma ayrılmıştır. Bu enstrümanını yukarıda belirtilen sınıflandırması açısından, Slovak hukuk sistemi çeşitli türlerin gerçekleştirilmesine izin vermektedir. Parlamentonun diğer devletlerle bağ kurma veya ayrılma konusunda referandum yaygın bir şekilde gereklidir. İkinci seçenek, temel kamu yararı konularında seçmeli halk oylamasıdır. Anayasa, sorunlu olabilecek bu başlığı belirtmez.

Önemli bir diğer unsur halk oylamasının başlatılmasıdır. Önceki dönemlerin aksine, Slovak Anayasasında bu güç vatandaşlara da yayılmaktadır. Referandum seçmenin ilk olasılığı, uygun seçmenlerden en az 350.000 imza toplanacak bir dilekçe düzenlemektir.²² Bu değer sabittir ve nüfus eğilimlerine bağlı olarak değişmez zira uzun vadede toplam nüfus önemli ölçüde değişmediği için bu büyük bir sorun değildir. Oylamaya başlamanın ikinci alternatifi, Slovak Cumhuriyeti Ulusal Konseyinin, asgari bir biçimde, yeter sayıdaki milletvekilinin yani 39 yasama organının salt çoğunluğunun kararının alınmasıdır. Referanduma verilen ciddiyet göz önüne alındığında, soru, bu şekilde belirlenen eşiğin çok düşük olup olmadığıdır.

Halk oylaması, kimin başlattığı önemli olmaksızın Başkan tarafından ilan edilmektedir. 2001²³ yılında Anayasa'da yapılan değişikliğe kadar, önerilen referandum sorumluluğu Devlet Başkanına ya da onun yasal danışmanlarına aitti. Bu durum, yukarıda belirtilen değişikliklerle giderildi ve böylece Başkan, nihai kararından önce Slovak Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesine başvurma fırsatı bulmaktadır. Devlet başkanı, parlamento seçimlerinden 90 gün önce bir oylama ilan edemez, ancak Slovak deneyiminin referandumda gösterdiği gibi, sadece örgütsel ve teknik arka plana değil, aynı zamanda önemli bir siyasi ağırlığa sahip olan her iki eylemi de birleştirebilmektedir.

Referandumun geçerliliği, tüm seçmenlerin salt çoğunluğunu temsil eden asgari katılıma tabidir. Alınan çoğunluk kararı, Slovakya referandumunun bağlayıcı olduğunu ima eden bir yasa olarak Slovak Cumhuriyeti Ulusal Konseyi tarafından ilan edilmektedir.²⁴ Ancak,

---

²² Vurgulanması gereken bir unsur, dilekçelerin doğrudan kamu yetkilileri tarafından organize edilmemesi gerektiğidir.

²³ Bu 90/2001 anayasa yasasıdır. Onayının nedeni, Anayasa Mahkemesinden önerilen referandum sorununun Anayasa ile uyumluluğunu değerlendirmesini istemenin imkânsızlığından şikâyet eden Başkan Schuster'in eleştirel duruşuydu. Ancak paradoksal olarak, Parlamento tarafından görevlendirildikten sonra, 2004 referandumunda kullanmayı reddetmiştir.

²⁴ Slovak referandumunun bağlayıcı niteliği geçmişte sorgulanmıştır. 1/1993 sayılı Kanun değişikliğine kadar, referandum sonuçlarını bu şekilde ilan etme yükümlülüğü, Slovak anayasa avukatı Ján Drgonec'e göre bu enstitünün statüsü konusunda tekrarlanan anlaşmazlıklara yol açabilecek şekilde öngörülmemiştir. Aynı zamanda, söz konusu mevzuat referandumun bağlayıcı niteliğinin doğasına tam bir çözüm getirmemiştir. Bu, bireysel halk oylarda bu konunun siyasi ve yasal tartışmaların neredeyse düzenli bir parçası haline geldiği, ancak tatmin edici bir sonuç olmadığı gerçeğiyle kanıtlanmıştır.

bu durum gelecekte sabit olmak zorunda değildir. Üç yıllık bir dönemden sonra, Ulusal Konsey anayasa hukuku ile referandumun sonucunu tersine çevirebilir ve benzer şekilde aynı soru üzerinde yeni bir halk oylaması başlatılabilir. Slovak Anayasası, referandum sonucunun normatif bir eylem olup olmadığını açıkça tanımlamamaktadır.

Slovak referandumunun yasal düzenlemesi 564/1992 sayılı Kanun ile temsil edilmektedir ancak içeriğinin çoğu bu metnin konusuyla ilgili değildir. Oylamadan iki gün önce herhangi tanıtımı yasaklayan moratoryum içeren bir kampanyadan bahsedilebilmektedir. 2007 yılından beri bu terk edildi. Moratoryumun kaldırılmasıyla birlikte, fikir anketlerinin sonuçlarını yayınlama yükümlülüğünün sınırlandırılması -referandumdan en fazla 3 gün önce kaldırılmadığından- kampanyanın önemli bir aracı olabilmektedir.

Slovak yasal düzeninde oylamanın düzenlemesi hakkında bir dizi polemik olabilmektedir. Birincisi, Slovak Cumhuriyetinin siyasi sistemindeki hangi pozisyon, Devlet Başkanı'nın görevden alınmasına ilişkin belirli bir rol oynamalıdır konusudur.²⁵ Slovak Cumhurbaşkanının yetkinlik bakımından zayıf olduğu anlaşıldığında, Slovak Cumhuriyeti Ulusal Konseyi'nin kararı Başkanın politikasının yürütülmesiyle ilgili olmamalıdır. Ancak devlet başkanı vatana ihanet veya diğer Anayasa ihlallerinde Ulusal Konseyce görevden alınma süreci başlatılabilir. Ancak Anayasa, bu kabahatin değerlendirilmesini Anayasa Mahkemesine atfetmektedir. Bu nedenle, Slovak Cumhuriyeti Ulusal Konseyi'nin Cumhurbaşkanının görevden alınması ile ilgili yukarıda belirtilen karara yol açan tetikleyici mekanizmanın ne olabileceği yine de tartışmalıdır. İkinci nokta, referandumun sonucunu, özellikle parlamento yollarıyla tersine çevirmek için gereken üç yıllık dönemle ilgilidir. İlgili soru, bu sınırın en az bir meclis dönemini, yani en az 4 yılı geçip geçemeyeceğidir. Çünkü özellikle önemli bir konuyla ilgili halk oylamasındaki karar, parlamento seçimlerinin sonuçlarının ağırlığı ile karşılaştırılabilmektedir. Dolayısıyla bu durum temsili demokrasinin mevcut genel yaygınlığını ve referandumun sadece yardımcı bir karar verme enstrümanı olarak algılanmasını doğrulamaktadır.

---

²⁵ Bu eylem, Devlet Başkanı'nın doğrudan seçilmesine geçiş ile bağlantılı olarak yürürlüğe girmiştir. Özellikle, Slovak Cumhuriyeti Anayasası'nın 106. Maddesi ile düzenlenmektedir.

2.BÖLÜM

SLOVAKYA'DA REFERANDUMLAR

(2000'E KADAR)

Aşağıdaki bölüm, bağımsız Slovak Cumhuriyeti tarihinde 1998 yılına kadar yapılan üç referandumu tanıtmayı amaçlamaktadır. Okuyucu böylece bireysel referandumların başlatılması, yapılması, sonuçları ve analizinin temellerini öğrenebilecektir. 1993'ten 1998'e kadar olan aralık, büyük siyasi değişiklikler ve başbakan Vladimír Mečiar tarafından yönetilen önde gelen siyasi parti koalisyonundan güç transferi nedeniyle belirlenmiştir.

2.1 1994 REFERANDUMU

2.1.1 BAŞLATMA KOŞULLARI

Çekoslovak Federasyonu'nun bölünmesinin doğrudan demokrasi yoluyla değil, anayasa hukuku yoluyla gerçekleştiği göz önüne alındığında, tarihsel olarak ülke çapında ilk referandum Slovakya'da sadece bağımsızlık döneminde, yani Ekim 1994'te gerçekleşmiştir. Burada Baltık ülkeleri veya bazı Yugoslav cumhuriyetlerinin aksine halk oylaması geleneği, vatandaşların yasal öneme sahip bir konuya ilişkin karar alma süreçleri tarafından değil doğal gerçekleri gereği başlatılmıştır.

İlk bakışta öyle görünmese de, ilk Slovak referandumunun dolaylı olarak uzun vadeli tarihsel gelişime dayandığı söylenebilmektedir. 1918 yılında İlk Çekoslovak Cumhuriyeti'nin oluşumu ekonomik olarak iki eşit ortaktan oluşan bir birlik yaratmamıştır. Çek bölgeleri, önceki yüzyılların gelişimini yansıtarak ekonomik ve sosyal olarak gelişmiştir. Her ne kadar ortak devlet, İkinci Dünya Savaşı dışında, 20. yüzyılın sonuna kadar devam etse de farklılıklar az da olsa kalmış ve korunmuştur. Bu gerçek, 1989 yılından sonra, Çek ekonomisinin hem yapısal hem de rekabet gücü açısından daha hazırlıklı olduğu kanıtlanan dönüşümün başlamasıyla güçlü bir şekilde ortaya çıkmıştır. Yukarıda bahsedilen aşamanın olumsuz etkileri doğal olarak sosyal algıya dönüşen Slovakya'da çok daha güçlü bir şekilde kendini göstermiştir.²⁶ Böylece, yenilenen çoğulcu yarışmadaki siyasi partiler, bu yönde profillemeye için bir alan yaratmış ve seçmenlerinden destek almıştır. Bununla birlikte, Slovakya'da, paradoksal olarak, bireysel kuruluşların bu tür politikalarla pek ilgilenmediği söylenebilmektedir. Farklı bir şekilde tanımlanan Macar azınlığın temsilcileri de dâhil olmak üzere merkezin sağındaki oluşumları

---

²⁶ Çek Cumhuriyeti ile karşılaştırıldığında, Slovakya'daki ilk dönüşüm yılları GSYİH'da önemli bir düşüş, daha yüksek enflasyon ve hepsinden önemlisi işsizlikte daha hızlı bir artış yaşamıştır.

dışarıda bırakırsak, varsayımları dikkate alındığında bu role uygun olabilecek birkaç parti kalmıştır.

Vladimír Mečiar'ın partisi HZDS (Demokratik Slovakya Hareketi) daha yavaş bir dönüşümü savunsa da 1992 yılından bu yana manevra alanını sınırlayan ana hükümet kuruluşu olmuştur. Benzer şekilde, onun yönelimi ideolojik profillemeye değil parti başkanının kişisel karizmasına dayanıyordu ve bu nedenle sadece seçmenlerin belirli bir kesimine değil, bir bütün olarak seçmenlere yönelmişti. İkinci oluşum, ana program hedefi olarak Macar azınlığa yönelik milliyetçi politikanın güçlendirilmesi ve Slovakya'nın bağımsızlığına ulaşılmasını belirleyen sağcı SNS'dir (Slovak Ulusal Partisi).

Bu kısa açıklamanın amacı, HZDS'nin heterojenliğinin ve SNS'nin ulusal meselelere yönelmesinin seçim sektöründe güçlü bir arka plan geliştirebilecek solun daha iyi bir konuma katkıda bulunduğunu belirtmektir. Bunu yapacak olan siyasi parti, eski komünistlerin dönüşümü ile yaratılan SDE (Demokratik Sol Parti) idi. Peter Weiss önderliğinde siyasetçiler, bu partinin baskın kanadı olmuştur.

Sol partinin partinin resmi yönüne katılmayan ve işçilerin çıkarlarını güçlü bir şekilde savunan Ján Ľupták 1992 yılında ZRS (Slovakya İşçiler Derneği) adlı sivil bir dernek kurdu. SDE ile ilişkiler onun hükümeti girmesinden sonra keskinleşti ve ZRS'nin siyasi partiye dönüşerek bağımsız çalışmasına yol açtı. J. Ľupták'ın amacı böylece ana oluşumundan açıkça ayırt edilebilir hale gelmiştir.

ZRS, protesto seçmenleri segmentindeki boş alanı doldurmayı başaran ve sadece HZDS tarafından kapsanan ve SDE tarafından büyük ölçüde terk edilen bir parti olarak adlandırılabilir. Temel önkoşul, başkan J. Ľupták'ın karizmatik kişiliğiydi. ZRS'da amatörlik belirtileri olmasına rağmen parti eksikliklerini nispeten basit solcu popülizm ve hızlı çözüm vaatleriyle telafi edebilmiştir. Ancak partinin daha da geliştirilmesi ihtimali sorunludur.

ZRS 1992 yılından beri bir marka olarak var olmasına rağmen, erken parlamento seçimlerinden sadece birkaç ay önce ayrı bir siyasi varlık olarak kuruldu ve bu da onun parlamento görevlerini almaya yeterli olmayacağına dair bir kanı oluşturmuştur. Partinin bu potansiyel senaryoyu önlemek için kullandığı araçlardan biri, müzayede ve özelleştirme fonlarının kökenini kanıtlayan yasa çıkarmak için oldukça merak uyandırıcı bir konuyla ilgili referandumun önünü açmasıydı. Böylece ZRS, partinin sağlayamayacağı kadar geniş bir kamusal alan elde etmeyi başarmıştır.

2.1.2 REFERANDUM YAPILMASI

İlk Slovak referandumunun ana başlatıcısı olarak J. Ľupták adı geçse de gerçeklik kısmen farklıdır. 1993 yılının sonunda ZRS büyük çaplı bir dilekçe hareketi başlattı. Ancak Haziran 1994 Parlamentosu'nun kararı onu kabul etmeye karar verene kadar bir miktar zaman geçti. ZRS için hareket eden J. Ľupták da dâhil olmak üzere SDL, HZDS ve SNS milletvekilleri konuya destek vermiştir. Bu karara dayanarak, o zamanki cumhurbaşkanı Michal Kováč 22 Ekim 1994 tarihinde tek bir soru ile referandum gerçekleştirmiştir:

*'Açık artırmalarda ve özelleştirmede kullanılan fonların kanıtı hakkında bir yasa kabul etmeyi kabul ediyor musunuz?'*²⁷

İçerik, soru veya başlangıcı açısından, J. Ľupták iyi bir taktik adamı olarak değerlendirilebilmektedir. Bir yandan sıradan vatandaşları özelleştirme katılımcılarından ayırmıştır.²⁸ Aynı zamanda dönüşüm süreçlerini ve sonuçlarını olumsuz değerlendiren kamuoyuna uymuştur.²⁹

J. Ľupták'ın faaliyetinin zamanla tesadüfi olmadığı üzerinde ortak bir görüş vardır. Eylül 1994'te partisinin ilk kez katılacağı parlamento seçimlerini izleyerek, daha küçük sol partileriyle koalisyon yapan SDL'ye karşı doğrudan rekabete girmiştir. Referandumun ortamı ZRS'nin kendi politikasını daha iyi sunmasını sağlamıştır. Çünkü özelleştirme parlamento seçimlerinin ana konularından biri olmuştur.³⁰

Eylül ve Ekim 1994 yılının başında parlamento seçimleri yapıldı, HZDS önemli bir liderlikle devam etti. 13 parlamenter sandalye elde etmeyi başardığı ve nihayetinde hükümet koalisyonuna katılımı sağladığından ZRS'nin sonucu da başarılı olmuştur. Ancak işçilerin bakış açısıyla -seçmenlerin çoğunun görmezden geldiği- başlatılan referandum başarısız olmuştur. Elde edilen toplam katılım % 20'den azdır. Büyük çoğunluk yani % 93.6, varlıkların açık artırmalardan ve özelleştirmelerden kanıtlamaktan yana oy kullanmıştır. Bu nedenle, tarihsel olarak ilk Slovak referandumu katılım eksikliğinden dolayı geçersiz sayılmıştır.

2.1.3 ANALİZ VE DEĞERLENDİRME

²⁷ Cumhurbaşkanının referandum beyan etme kararı 205/1994.

²⁸ İşçilerin başkentteki partilerle ilgili olarak tanımladıkları en çarpıcı adımlardan biri, Banská Bystrica'yı koltuk olarak kurmakmıştır.

²⁹ Geçiş halindeki ülkeler arasında, Slovak vatandaşları en kritik ülkeler arasındaydı. 1990 yılların ikinci yarısında bile, ekonomik durum 1989 yılından önce daha iyi iken, vatandaşların sadece% 17'si tam tersi bir görüşe sahipmiştir.

³⁰ Andrej Školikay (1995: 186) ZRS kampanyası hakkında daha kapsamlı çalışmalar yazmıştır.

Seçmenlerin J. Ľupták'ın referandumuna ilgisi, kendisinden sadece bir ay önce yapılan parlamento seçimleriyle tam bir tezat oluşturmaktadır. Her ne kadar önceki 1990 ve 1992³¹ seçimlerine kıyasla katılım oranlarında kademeli bir düşüş eğilimi gözlenirse de, buradaki düşüş belirgin bir farktır. Halk oyu çağrısında bulunan parlamento kararı, kamu desteğinin yarısından fazlasına açıkça sahip olan taraflarca desteklenmesine rağmen, bu faktörün kendi başına yetersiz olduğu kanıtlanmıştır. Soru, ilk Slovak referandumunun neden vatandaşların büyük çoğunluğu tarafından göz ardı edildiğidir.

İlk olarak, seçmenler tarafından sorulan sorunun anlamlılığını dikkate almak gerekmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, özelleştirme o sırada ana politik meselelerden biri iken, tüm partiler sürece dâhil olmuştur. Bu da girişimin samimiyetini zayıflatmıştır. Eleştirmenler de referanduma karşı konuşarak olası olumsuz ekonomik etkilerine dikkat çekmiştir. Bazılarına göre, popüler oylama konusu o kadar saçmadır ki kendisi zaten seçmenleri demotive etmektedir. Ancak, genel sonuçlarda 'evet' yanıtlarının açık bir şekilde baskın çıktığı referandum sorununun seçmenlerin bir kısmına çekici geldiği kabul edilmelidir.

Bu içerik gereksinimlerine ek olarak, diğer faktörler de rol oynamıştır. Yasaya düşük katılım, tarihsel olarak ilk referandum olmasına bağlanabilmektedir. Referandum için gün tarih de olumsuz bir etkiye sahip olabilmektedir. Zira halk oylaması seçimlerden kısa bir süre sonra gerçekleşti ve bu da vatandaşlar üzerinde kapsamlı bir etkiye sahip olabilmektedir. Kabul edilmesinden bir aydan kısa bir süre sonra, parlamento üyeleri, özelleştirmedeki fonların kökeninin kanıtı hakkında 221/1994 sayılı Kanun'u kabul etmiştir.

Geçersizliği nedeniyle, ZRS'nın çabalarının başarısızlıkla sonuçlandığı sonucuna varılabilmektedir. Bununla birlikte, bu siyasi partinin ve başkanının gerçek hedeflerini değerlendirirsek, bu sonuç ilgisini kaybetmektedir. Açıkçası, referandum sadece J. Ľupták formasyonunu popülerleştirmeyi amaçlamıştır ve bu nedenle sonuçları temel olarak ZRS'ya kayıtsız olan seçmenlerde daha iyi bir sonuç elde etmek için bir araç idi. Nesnel bir bakış açısıyla seçimlerin sonucu -kendi projesi olmasına rağmen- istenilen şekilde olmamıştır. Ancak yine de geri referanduma çıkmak, J. Ľupták'ın partisinin başarısı olarak görülebilmektedir. Çünkü parlamento görevlerine ulaşmıştır ve koalisyon sebebiyle iktidar partisinin statüsünü kazanmıştır.

Halkoyu ZRS'nın kurulmasına katkıda bulundu. Referandum sorusu ile işçiler merkeze, yeni siyasi ve ekonomik elitlere eleştirel bir profil verebilmiştir. Ancak bu itiraz güçlü bir muhalefet konumunda kalmaları durumunda uzun vadede işe yarayabilmektedir. Bununla

---

³¹ Seçmenlerin % 95,4'ü Kasım seçimlerinden sonra ilk seçimlere katıldı, iki yıl sonra katılım düştü, ancak çok yüksek kaldı ve seçmenlerin % 84,2'sine ulaşmıştır.

birlikte, 1994 seçimlerinden sonra hükümete katılarak J. Ľupták'ın partisi bu olasılığı kaybetmiş ve konumunu koruyamamıştır. Paradoksal olarak, Mart 1994 yılında SDL anlaşmasıyla aynı adımı atmıştır. Her iki durumda da hem ZRS hem de SDL, HZDS ile tamamen koşulsuz olmasa da, “sol kanat olmayan” olarak tanımlanan partilerden oluşan bir hükümet koalisyonuna katılmıştır. Verilen işbirliği adımı tasfiye olarak tanımlanabilmektedir.

2.2 1997 REFERANDUMU

2.2.1 BAŞLATMA KOŞULLARI

1997 yılında yapılan ikinci Slovak referandumu önceki alt bölümde özetlenen J. Ľupták'ın inisiyatifinden daha derin bir arka plana sahipti. Ondan önce bile HZDS, Augustín Marian Húška liderliğinde bir dilekçeyle referanduma kalkışmıştı.³² Ancak Cumhurbaşkanlığı, imzaların sayılmasından sonra imzaların 350.000'den az olduğuna ve referandum yapılamayacağına karar vermiştir. A. M. Húška kendisi Anayasa Mahkemesi'ne başvurarak bu kararı geri aldirmaya çalışmıştır. Cumhurbaşkanı M. Kováč ile HZDS arasında 1994 seçimlerinden sonra belirginleşen ilk büyük çatışmalardan biri bu anlaşmazlık olmuştur. Böylece, Slovak siyaseti oldukça paradoksal bir duruma gelmiştir.³³ HZDS'nin doğal amacı, mevzuat ve baskı yoluyla Cumhurbaşkanının konumunu sınırlamak haline gelmiştir. Devlet başkanının anayasa tarafından korunmayan bireysel yetkileri yavaş yavaş geri çekilmiştir.³⁴ Bu durumda, Kováč'ın Mart 1998'deki görev süresinin sona ermesinden sonra gelecekteki gelişmelerin nasıl gerçekleşeceği ile ilgili bir soru ortaya çıkmıştır. O zaman, Slovak Cumhurbaşkanı dolaylı olarak beşte üç çoğunluk veya 150 milletvekilinden 90'ı ile parlamento aracılığıyla seçilmiştir. İktidar koalisyonu ile muhalefet arasındaki oy oranı göz önüne alındığında, bu eylemin başarılı bir şekilde uygulanmasının her iki kamptan da oy kullanılması gerektiği açıktır. Soru, SDL'nin ilan edilen bağımsız sol kanat politikasıyla nasıl bir nüfuz rolü oynayabileceğidir.

---

³² HZDS üç soru ile referanduma ulaşmak istemiştir. Vatandaşlar, zorunlu bir yetki sunmaya, mevcut parlamento dönemini kısaltmaya ve daha sonra erken parlamento seçimlerini duyurmaya ve özelleştirme alanındaki fonların kökenini kanıtlamaya karar vermeliydi.

³³ Genel olarak cumhurbaşkanı Michal Kováč ile HZDS başkanı Vladimír Mečiar arasındaki o zamanki ilişkilerin yakınlığı ve samimiyeti bilinmiştir. Bununla birlikte, nispeten kısa bir süre boyunca, bu ilişkiler taban tabanda değişmiştir ve her iki siyasi lider de karşılıklı olarak düşmanlaşmıştır.

³⁴ Hükümet koalisyonu ayrıca Cumhurbaşkanının referandum konusundaki konumunu önemli ölçüde zayıflatmaya çalışmıştır. 269/1995 sayılı Kanun, Slovak Cumhuriyeti Ulusal Konseyi Başkanına, o sırada HZDS Başkan Vekili ve daha sonra Cumhurbaşkanı Ivan Gasparovič'e verilecek olan yeni bir dilekçe kontrol prosedürünü onaylamıştır. Parlamento, içeriğini inceleyecek ve pozisyonu Cumhurbaşkanı tarafından bağlanacak ve böylece güç paylaşımı ilkesini tamamen reddedecektir. M. Kováč'ın girişimi ile Anayasa Mahkemesi, yasayı anayasaya aykırı olarak tanımlamış ve böylece geçerliliğini yitirmiştir.

Yukarıdaki durum gerçek bir tehditle sonuçlanmıştır. Eylül 1998'deki parlamento seçimlerinden sonra HZDS, başbakan olarak parti başkanı V. Mečiar ve Slovak Cumhuriyeti Ulusal Konseyi başkanı olarak parti başkan yardımcısı I. Gašparovič aracılığıyla Cumhurbaşkanı'nın anayasal yetkilerini elinde tutmaktadır. Bu çeşitli komplikasyonlara yer açabilmektedir. Muhalefetin çoğu, devlet başkanının tarafsız kalmasını ve koalisyondaki bir kişinin olmamasına için Cumhurbaşkanı'nın doğrudan seçimle gelmesini istemektedir. Böylece, 1996 yılının sonunda, durumla başa çıkmak için Slovak Cumhuriyeti Ulusal Konseyi'ne bir anayasa hukuku önerisi sunulmuştur. Yukarıda belirtilen senaryoları ortadan kaldıracığı için hükümet koalisyonunun girişimi desteklemediği anlaşılabilmektedir. Buna muhalefet, devlet başkanının doğrudan seçimle gelmesi referandumu bağlamında bir dilekçe kampanyası başlatarak yanıt vermiştir.

Hükümet koalisyonunun bu adımın uygulanmasını baskılama çabaları olmuştur. Muhalefetin gerekli sayıda imza toplayabildiği kanıtlandıktan sonra, HZDS'nin bir üyesinin teklifi üzerine Slovak Cumhuriyeti Ulusal Konseyi, cumhurbaşkanının Slovakya'nın NATO'ya entegrasyonu konusunda ilgili üç soru ile referandum yapmasını isteyen bir karar almıştır. Kamusal olarak ilan edilen samimiyete rağmen, bu adım, muhalefetin durumunu ve girişimini karmaşıktırma amacıyla açıkça maksatlı olarak değerlendirilebilmektedir.

Diğer komünizm sonrası ülkelerde olduğu gibi Avrupa-Atlantik yapılarına katılım sürecinin konusu en önemli dış politika sorunlarından biriydi. Bununla birlikte, ülkenin koalisyonunun 1994'ten beri yürüttüğü yönetim tarzı, bugüne kadar Slovakya'nın Batılı aktörler ile ilgili bir ortak olmaktan vazgeçtiğini ve kısmen uluslararası olarak tecrit edildiğini reddetmiştir. Kötü şöhretli davalar, Kasım 1994'teki parlamento gecesi, Cumhurbaşkanı'nın oğlunun kaçırılması ve milletvekillerinin Slovak Cumhuriyeti Ulusal Konseyi'nden çıkarılması bu duruma katkıda bulunmuştur.

Hükümet bu dış politika hedeflerini resmi olarak onaylamasına rağmen üç ortaktan ikisi, SNS ve ZRS, NATO için açıkça olumsuz tavır takınmıştır. HZDS pro-entegratif profilli olmasına rağmen konuya pratik olmaktan çok teorik bakmıştır. Dahası, o zamanki koalisyonun tüm partilerinin ortak özelliği, seçmenlerinin NATO'ya karşı olumsuz tutumlarıdır. Bu nedenle, Slovakya kendini demokratik ve otoriter rejim arasındaki sınırda paradoksal bir durumda bulunmuştur.

2.2.2 REFERANDUMUN YAPILMASI

Muhalefet dilekçesi Ocak 1997'nin başlarında başlatıldı ve yaklaşık 10 hafta sürdü. Bu süre zarfında toplam 521 580 imza toplandı. Yani sayı Anayasa'da gereken asgari sayıyı önemli

ölçüde aşmıştır. Sorunun çekiciliği ve toplumdaki mevcut kutuplaşma bu referandum için temel bir faktör olarak görülebilir. Mart ayının başında, dilekçe belgeleri başkanlık ofisine teslim edildi ve kontrol ettikten sonra 350 000 imzanın aşıldığı görülünce Slovak Cumhuriyeti Ulusal Konseyi'ndeki hükümet koalisyonu üyeleri NATO'ya entegrasyon referandumu hakkındaki kararı onaylamıştır.

Belirgin amacına rağmen, bu koalisyon hamlesi muhalefet dilekçesi ile aynı yasal ağırlığa sahip idi. Slovak Anayasası, aynı zamanda referandum için iki ilgili teklifin Cumhurbaşkanı'na sunulmasını beklememiş ve bu konuda net bir çözüm sunmamıştır. Cumhurbaşkanı M. Kováč iki girişimi tek bir oylama eyleminde birleştirmeye karar vermiştir ve 23 ve 24 Mayıs 1997'de aşağıdaki dört soru ile referandumunu açıklamıştır:

- 1. Slovakya Cumhuriyeti'nin NATO'ya katılmasını destekliyor musunuz?*
- 2. Slovak Cumhuriyeti topraklarında nükleer silah olmasını destekliyor musunuz?*
- 3. Slovakya Cumhuriyeti'nde askeri üsler kurulmasını destekliyor musunuz?*
- 4. Slovak Cumhurbaşkanı'nın ilişkideki anayasa taslağına göre doğrudan Slovak Cumhuriyeti vatandaşları tarafından seçilmesi gerektiğini kabul ediyor musunuz?'³⁵*

NATO ile ilgili ilk üç soruya Cumhurbaşkanı'nın doğrudan seçilmesi sorusunun eklenmesi, seçmenlerin eyleme gerekli mutlak katılım olasılığını artırdığı için muhalefet için daha avantajlı olmuştur. İlk olarak, Mečiar'ın partisi referandum yoluyla, anayasanın doğrudan değiştirilmesinin mümkün olmadığı, cumhurbaşkanının doğrudan seçilmesinin popüler bir oylama durumunda olabileceği fikrini kullanmıştır. Bu bağlamda hükümet Anayasa Mahkemesine başarılı olmayan bir dilekçe sunmuştur. Paradoksal olarak, gerçek şu ki, HZDS'nin kendisi 1994'te referandum yoluyla anayasayı değiştirmeye çalışmıştır.

HZDS'nin odaklandığı ikinci nokta, iki girişimi ortak referanduma bağlama eylemiydi. Burada da Anayasa Mahkemesi çok sorunlu bir görüş bildirmiştir. Bir yandan, Cumhurbaşkanı'nın ilan ettiği halk oylamasının herhangi bir değişiklik yapılmadan gerçekleşeceğini, ancak aynı zamanda dördüncü sorunun eklenmesinin referandum yasasını ihlal ettiğini sözlerine eklemiştir. Bu karar hükümet tarafından oldukça kişisel bir şekilde yorumlanmıştır. Bu da onunla Merkezi Referandum Komisyonu olan oylamadan sorumlu devlet organı arasında bir oy pusulası şeklinde anlaşmazlık ile sonuçlanmıştır. Cumhurbaşkanı'nın açıklamasına göre, kendisi konuyla ilgili tek formu dört sorunun tümünü

---

³⁵ Cumhurbaşkanı'nın referandum beyan etme kararı 76/1997.

içeren form olarak kabul ederken, İçişleri Bakanı Gustav Krajčí bunu HZDS için reddetmiştir. Anlaşmazlık, referandumdan bir gün önce dördüncü sorunun eksik olduğu yeniler üretilmesiyle sonuçlanmıştır.

Bu olayların referandum öncesi kampanya üzerinde önemli etkisi olmuştur. Aktif olarak yer alan muhalefetin aksine iktidar partileri geride kalmıştır. HZDS enerjisini, münhasıran referandumun cumhurbaşkanının doğrudan seçilmesi sorununu da içerdiğini ve aslında kampanyaya katılmadığı gerçeğini bastırmaya yöneltmiştir. En güçlü iktidar partisinin bu tutumu, NATO'ya referandumun başlatılmasının sadece bir amaç olduğunu ve hareketin kendisi için herhangi bir temel rol oynamadığını açıkça belirtmiştir.

Kampanyanın sonuçlandırılması, NATO ile ilgili meselelerin oy pusulasının dağıtımı ile ilgili İçişleri Bakanı'nın eylemleriyle güçlü bir şekilde belirlenmiştir. SDL dâhil olmak üzere muhalefetin tepkisi, vatandaşları doğrudan bir cumhurbaşkanı seçmeye karar vermedikleri takdirde referandumu görmezden gelmeleri çağrısıyla belirginleşmiştir. Bu itirazın, sadece % 10'a ulaşan nihai katılım oranı üzerinde güçlü bir etkisi olmuştur. Ancak, Merkezi Referandum Komisyonu'nun resmi raporuna göre, referandumun engellendiği veya herhangi bir vatandaşa oy pusulası sunulmadığı için katılım az oldu... gibi bir bulgu ortaya konulmamıştır. Bu konunun doğrudan sonucu, Bakan G. Krajčí'ye karşı birkaç suç duyurusunda bulunmak olmuş ancak soruşturma ertelenmiştir. Referandum yapanlara karşı herhangi bir sorumluluk doğurma olasılığının kesin olarak yasaklandı. Çünkü Cumhurbaşkanı M. Kováč'in görev süresinin bitiminden sonra cumhurbaşkanlığı yetkileri başbakanın ve hükümetin eline geçmiştir.

2.2.3 ANALİZ VE DEĞERLENDİRME

Slovakya'da referandumda sıfır veya % 10 katılım olup olmadığı tartışılabilir de nihai sonuçları üzerinde çok az etkisi vardır. Her iki seçeneğe de aynı sonuç çıkar. Lupták'ın inisiyatifinde olduğu gibi bu referandumda da halk oylamasının sonuçları bağlayıcı olamamıştır. Bununla birlikte, 1994 ile karşılaştırıldığında katılım dışı faktörler tanımlanabilmektedir.

Muhalefet partileri halkı referandumu görmezden gelmeye çağırmıştır. Bu öneri, o sırada tercihleri göz önüne alındığında, bu konudaki tüm seçmenlere cevap vermese bile, bu adım katılımsızlık üzerinde önemli bir etki yapmıştır. Ayrıca, HZDS'nin uzun vadeli gündemi, sadece muhalefet seçmenlerini etkilemekle kalmadı, aynı zamanda koalisyon seçmenlerini de olumsuz etkilemiştir.

Bir dizi kamuoyu yoklaması, referanduma orijinal haliyle katılımın gerekli% 50'yi aşacağını göstermişti. Bu anketlere göre, halk oylaması geçerli olacaktı.³⁶ Ancak, bu sonuç çekincesiz kabul edilmemektedir. Her şeyden önce, sadece bazı insanların belirli bir oylama eylemine katılmaya istekli olduklarını ifade ettikleri araştırmave o gün gerçekleşmeyebilir. Slovak referandumlarında, bu fenomen ortaya çıkmıştır. İkinci olarak dört soruyu içeren oy pusulalarının durumun değiştirilememesi halinde HZDS'nin hangi prosedürü seçeceğini sormak önemlidir. HZDS'nin dördüncü soruya karşı direnişi, Cumhurbaşkanı M. Kováč'in Nisan 1998'de dört soruyu yeni bir halkoyuna sunma çalışması devam etti ancak görev süresinin bitiminden sonra hükümet kararı iptal etmiştir.

Referanduma düşük katılımı rol oynayan faktörlerden birisi de konusunun formülasyonudur. Özellikle, nükleer silahların ve askeri üslerin konuşlandırılması ile ilgili konularının halk oylarına dahil edilmeleri, hükümetin resmi olarak sunulan entegrasyon yanlısı politikasının gerçekçi bir temele sahip olduğunu doğrulamıştır.

Halkı oylardan yoksun bırakma Slovakya'nın dış itibarına ciddi şekilde zarar vermiştir. Dolayısıyla, kısa vadede hükümet doğrudan cumhurbaşkanı seçimine geçişi engellemeyi başarmıştır. Muhalefet partileri bu çabada başarısız olup toplumla ilgili bazı hayal kırıklıklarıyla karşılaşmışlardır. Bu sonuç merkez-sağ kısımda entegrasyonlara ve kamuoyunun daha da kutuplaşmasına katkıda bulunmuştur. Uzun vadede SDK'nun (Slovak Demokratik Koalisyonu) oluşumunun hızlandırılmasına, V. Mečiar ile seçim sonrası işbirliğini engelleyen SDE oylamasının kısmen sona ermesine ve fiili olarak başlatılmasına yol açmıştır.

2.3 1998 REFERANDUM

2.3.1 BAŞLATMA KOŞULLARI

1997'de kaçırılan referandumdan sonra Slovak siyasi sahnesindeki durum farklıydı. Bir ay içinde beş muhalefet partisinin müzakereleri gerçekleşmişti. Bu müzakerelerde KDH (Hıristiyan Demokratik Hareket), DÚ (Demokratik Birlik), DS (Demokrat Parti), SDSS (Slovakya Sosyal Demokrat Partisi) ve SZS (Slovakya Yeşil Parti) SDK (Slovak Demokratik Koalisyonu) adı altında 1998 parlamento seçimleri için ortak bir koalisyon oluşturulması konuşuldu. Görünüşe göre buradaki temel çizgi, 1994'ten beri devam eden Mečiar'ın üçüncü hükümeti veya HZDS politikasına karşı direniştir.³⁷

³⁶ Daha ayrıntılı bir genel bakış Zuzana Bútorová (1997: 178-180) tarafından verilmektedir.

³⁷ SDE'nin tutumları hakkında daha fazla bilgi için Lubomír Kopeček'in (2007: 195) kitabına bakınız.

Muhalefete ek olarak, hükümet koalisyonunun tarafındaki durum temelde farklıydı. Daha önce de belirtildiği gibi, ZRS 1994 seçimlerinden sonra pozisyonundaki değişikliğe dayanmamıştır. HZDS ve SNS desteğinin toplamı yaklaşık olarak önceki seçimler düzeyinde kalsa da kamuoyunun genel gelişimi bağlamında bir sonraki dönem için yetersiz olduğu görülmüştür. Muhalefetin tercihleri, 1996 yılının başından bu yana hükümet kurumlarına kıyasla uzun vadede önemli bir avantaj göstermiştir. 1998'in başında bu durum Köstice Belediye Başkanı Rudolf Schuster'in SOP (Sivil Anlayış Partisi) kuruluşundan sonra daha da artmıştır.

HZDS böylece kendini yeni bir durumda bulmuştur. İlk kez, Eylül 1998'de yapılacak parlamento seçimlerini kazanamayacağı aynı zamanda bir koalisyon hükümeti oluşturamayacağı ve muhalefette kalacağı konusunda gerçek bir tehlike ortaya çıkmıştır. Durum ikinci Mečiar hükümetinin 1994'teki erken seçimlerinde deneyimlenmiştir. Yönetim partilerinin seçim koalisyonlarına karşı uyguladığı tartışmalı seçim yasası bu gelişmeleri engellemek için bir araç haline gelmiştir. SDK ve MK (Macar Koalisyonu), bu adıma siyasi partilere dönüşmeleriyle yanıt vermiş ve HZDS'nin bu çabası önemini kaybetmiştir.³⁸

Yukarıdaki durumda HZDS, 1998 yazında, stratejik işletmelerin özelleştirilmemesi konusunda referandum için bir dilekçe başlatmıştır. HZDS seçim programında da bu konuyu ele almıştır. Özelleştirmeyi Slovakya'nın ekonomik dönüşümünü tamamlamak için bir gereklilik olarak görmesine rağmen, devlete ait olan ve sadece stratejik işlevini açıkça kanıtlanabilecek varlıkların yönetilmesini sağlamak üzerinde de duruyorlardı. Dolayısıyla, HZDS, önemli sektörlerde devletin güçlü vizyonunu savundu. Bu pratikte, siyasi adaylıklar yoluyla ve konsolide olmayan demokrasi ve devlet mülkiyetinin kötüye kullanılma olasılığı altında, işletmelerde hükümet partilerinin güçlü etkisinin varlığı anlamına gelmiştir. Ancak muhalefetin yukarıda adı geçen konsolidasyonu ve entegrasyonu bu durum için bir tehdit oluşturmuştur. Bu nedenle referandum HZDS'ye, iktidara dönene kadar seçim kaybı durumunda durumu dondurma şeklinde bir çözüm sunmuştur. Bu referandumda 1994 Lupták girişimi'ne benzer şekilde, parlamento seçimleriyle olan zaman uyumu kullanılmıştır.

2.3.2 REFERANDUM YAPILMASI

Parti nispeten kısa bir sürede 600.000'den fazla imza toplamayı başardığından, HZDS'nin dilekçe eyleminin son derece etkili olduğu kanıtlanmıştır. Uygun zamanlama, toplumun uzun vadeli kutuplaşması HZDS destekçilerinin gündemi desteklemek için daha fazla

---

³⁸ Başka bir HZDS taktiği, Mečiar'in Hareketi Yüksek Mahkemede SDK kaydına saldırdığında, ancak Ağustos 1998'de dilekçeyi reddettiği için, en güçlü muhalefet partisinin katılımını seçimlerden dışlama niyeti olduğunu kanıtlamıştır.

istekli olmaları anlamına gelmiştir. Ayrıca, dilekçe verildiğinde, ekonomik konular vatandaşlar tarafından en sorunlu mesele olarak algılanmıştır.

Slovakya'nın o sırada hiçbir Cumhurbaşkanı olmadığı göz önüne alındığında, 13 Ağustos'ta Dilekçeler Komitesi imzalarını Hükümet teftişine teslim etmiştir. Buna dayanarak, 1997 referandumundan önceki dilekçe gibi yasal eşiği açıkça aşan yaklaşık 450.000 imza tanınmıştır. Akabinde 18 Ağustos'ta hükümet, Eylül parlamento seçimlerine paralel olarak referandum yapılacağını açıklamıştır:

'Slovak Cumhuriyeti Ulusal Konseyi aşağıdaki stratejik şirketleri yasaklayan anayasa yasasını kabul ediyor musunuz?

- 1. Batı Slovak Elektrik İşleri, devlet şirketi Bratislava,*
- 2. Merkezi Slovak Elektrik İşleri, devlet şirketi Žilina,*
- 3. Doğu Slovak Elektrik İşleri, devlet şirketi Kosice,*
- 4. Slovak Gaz Sanayi, devlet şirketi Bratislava*
- 5. Slovakya Elektrik Santralleri, anonim şirket Bratislava,*
- 6. Transpetrol, anonim şirket Bratislava?'³⁹*

HZDS bu eylemi seçimlerle birlikte ele alma konusunda büyük bir ilgiye sahipti. Referanduma muhalefet, Meclis hükümetinin özelleştirme politikasına atıfla, küçümseyen bir şekilde cevap vermiş ve vatandaşlarını görmezden gelmeye çağırmıştır. Bu yaklaşım hükümet ve muhalefet partileri arasındaki mevcut karşıtlık göz önüne alındığında akla yatkındı. HZDS'nin tüm projeyi en başından başlatmasına ve uygulamasına rağmen resmi beyanında bunu kamuoyuna taşımayı bırakmıştır.

25 ve 26 Eylül 1998'de parlamento seçimleri ve stratejik girişimlerin özelleştirilmemesi konulu referandum yapılmıştır. İki eylem paralel olarak yürütülürken, seçmenlerin farklı oylama odalarında oy kullanmaları gerekiyordu. Böylece iki eylem ayrılmış ve katılımlarını karşılaştırmak uygun görülmiştir. Toplumun mevcut kutuplaşması göz önüne alındığında seçimlere katılımın 1990'dan itibaren sürekli azalan trendini durduracağı tahmin edilmiştir. Toplam katılım % 84'ü aştığı için bu varsayım tutmuştur. Bu kitlesel seçim seferberliğinin etkisi seçmenlerin % 44'ünden fazlasının oy kullandığı referanduma yansdı ve 1994 ve 1997 halk oylaması önemli ölçüde aştı. Ancak, gerekli olan % 50'ye ulaşamadığından, ülke çapında üçüncü referandum da geçersiz kabul edilmiştir.

---

³⁹ 264/1998 sayılı Referandum Bildirgesi hakkında Slovak Cumhuriyeti hükümeti kararı.

2.3.3 ANALİZ VE DEĞERLENDİRME

1994 ve 1997 referandumlarına katılımın başlatıcılarının başarısızlıkları söylenebilse de stratejik işletmelerin özelleştirilmemesine yönelik popüler oylama böyle bir ifadeye izin vermemektedir. İstatistiksel olarak doğrulanmış bilgi olmamasına rağmen, referandum katılımcılarının büyük çoğunluğunun, hepsi olmasa da, aynı gün oy kullanmaya katılan vatandaşlardan oluşması muhtemeldir. Her iki oylamanın basit bir karşılaştırması, seçimlere katılanların yarısından fazlasının stratejik işletmelere oy verdiğini göstermektedir. Bu da HZDS'nin o sırada muhalefet seçmenlerinin önemli bir bölümünü çekmeyi başardığını göstermektedir. Dolayısıyla her iki olayın birbirine bağlanması, normalde katılmayacak olan vatandaşların katılımını etkileyen temel bir faktör olmuştur.

Diğer yandan halk oylamasının geçersizliğine katkıda bulunan çeşitli faktörler bulunmaktadır. İlk olarak, parlamento seçimleri biraz paradoksaldır. Her ne kadar HZDS iki oyun aynı anda olmasının olumlu etkisinden faydalanmış olsa da, referandumun kendisi odak dışındaydı. 1998'deki Slovak parlamento seçimleri sadece parlamentoya ve hükümete değil aynı zamanda devletin siyasi sisteminin doğasına da karar vermiştir. Toplumun var olan kutuplaşması seçimlere odaklanmaya katkıda bulundu.

Diğer bir faktör referandum sırasında Slovak Sigorta Şirketi yasayı atlayarak dolaylı olarak satıldığında meydana gelmiştir. Muhalefeti eleştirmenin yanı sıra, koalisyon ortakları da kendilerini HZDS'den uzaklaştırdılar. Dolayısıyla, muhalefetin katılmama çağrılarını, seçmenlerin zıt davranışlarına yapılan itirazlarla devlet kurumları tarafından telafi edilememiştir. Ek olarak kutuplaşma ve her iki kampın da uzaklaşması referandumun algısı üzerinde ciddi bir etki yapmıştır.

HZDS'yi stratejik işletmelerin özelleştirilmemesi konusunda oy vermeye iten nedenler, en iyi şekilde tanımlanabilmektedir. 1994 ve 1997'de olduğu gibi, başlatıcısı için sorulan soru ikincil öneme sahiptir. HZDS tarafından takip edilen amaçlardan biri, yaz dilekçesinden başlayarak gelecek parlamento seçimleri için destekçilerini seferber etmek olmuştur. HZDS seçimlerle zaman uyumunu, özelleştirme karşıtı soruya yeterli katılım sağlamak için kullanmamış aksine seçim sonuçlarını referandum yoluyla en üst düzeye çıkarmak istemiştir.

HZDS'nin adımlarının arkasında görülebilen bir diğer hedef de kendisini ulusal mülkiyetin koruyucusu olarak sunmak olmuştur. Bununla birlikte çabaları Slovak Sigorta Şirketi ile ilişkili skandal tarafından engellenmiş ve HZDS referandum projesi istenen seçim başarısına dönüşmediği için işe yaramamıştır.

3. BÖLÜM

SLOVAKYA'DA REFERANDUMLAR

(2000'DEN SONRA)

Aşağıdaki bölüm, 1998 yılında yapılan parlamento seçimlerinden 2015 yılında yapılan son referanduma kadar Slovak Cumhuriyeti'nde düzenlenen beş referandumu tanıtmayı amaçlamaktadır. 1998 parlamento seçimlerinden sonra, Slovak Cumhuriyeti'nde iç siyaset değişmiştir. Yeni siyasi partiler, liderler, fikirler ve sorular ortaya çıkmıştır. Yeni nesil siyasi aktörlerin vizyonlarıyla siyasi arenada önceki statüko sorgulanmaya başlanmıştır. Doğrudan demokrasi konusunda bazı yeni eğilimler, değişiklikler ve referandumlar olmuştur.

3.1 2000 REFERANDUMU

3.1.1 BAŞLATMA KOŞULLARI

Eylül 1998 parlamento seçimleri Slovak siyasi sisteminin işleyişinde köklü değişiklikler getirmiştir. SDK, SDE, SMK ve SOP'tan oluşan ve bir önceki politika tarzını reddetmek için güçlü profilli olan eski muhalefetten oluşan bir koalisyon hükümeti kurulmuştur. Bu amaca büyük ölçüde ulaşılmıştır. Çünkü devlet başkanının doğrudan seçilmesi kabul edilmiş ve anayasal yetkililer arasındaki ilişkiler gelişmiştir. Bu aşama genellikle bir istikrar dönemi olarak adlandırılabilir. Ayrıca koalisyonun kompozisyonu ideolojik spektrumu sol ve merkeze sağ kaplamıştır.

Koalisyon ve muhalefet arasındaki güçlü karşıtlık ilişkisi, bir önceki döneme bağlantı olarak tanımlanabilmektedir. Ancak bu devlet kurumlarının tutumu nedeniyle değildir. Değişikliğe rağmen seçimlerden sonra muhalefete geçen HZDS ve SNS çatışma politikalarını sürdürmüştür. Bu faaliyetlerin pratik tezahürleri, sunulan parlamento görevlerinin orantılı temsilci, Slovak Cumhuriyeti Ulusal Konseyi toplantıları sırasındaki engeller ve tüm parlamento kulüplerinin boykotları açısından reddedilmesiydi.

Hükümet ve muhalefet arasındaki sıkıntı eski SDE başkan yardımcısı Robert Fico tarafından kurulan yeni bir partinin (Smer) ortaya çıkmasından kaynaklanmıştır. Özellikle hükümetin sol tarafını temsil eden SDE ve SOP, destekçilerinin çıkışıyla nispeten güçlü seçmen desteği elde etmeyi başarmıştır. Hükümet koalisyonu için bu durumun sonucu kamuoyunun çoğunluk desteğinin kaybedilmesiydi. Fakat aynı zamanda Smer kendisini HZDS ile SNS'den uzaklaştırmıştır ve birleşik bir muhalefet hakkında konuşma olasılığını dışlamıştır. Böylece

1998 seçimlerinden sonra Slovakya’da erken seçimlerle ilgili referandumun başlatılmasına katkıda bulunan çeşitli koşullar bir araya gelmiştir. Bununla birlikte, hükümet politikası, muhalefetin tutumu veya kamuoyundaki değişikliklerin hangisinin ana ağırlıkta olduğunu belirlemek sorunludur.

İlk itirazlardan biri Cumhurbaşkanı R.Schuster’in azınlık dillerinin kullanımı ve stratejik şirketleri özelleştirilmemesine yönelik oylamada oy vermeme kararıydı. Öte yandan HZDS, olası bir başlangıç noktasının erken seçimler için bir dilekçe olduğunu söyleyerek devletin başkanına cevap vermiştir. Ancak bu, temel mantıktan yoksun olduğu için önemsiz görünmektedir. Zira bu şekilde seçimler yapılacak olsaydı, parlamentonun ve görünüşe göre hükümetin parlamentoda yeniden yerleşimi olacaktı ancak cumhurbaşkanlığı pozisyonu doğal olarak, referanduma sahip olmayan R. Schuster ile sağlam kalacaktı. Ayrıca HZDS, erken seçim çağrısı yapabilmıştır.

Muhalefet, hükümetin konumunun kötüleşmesini -kamu perspektifinden özellikle vatandaşlar üzerinde olumsuz bir etki yaratan ekonomik toparlanma önlemlerinin uygulanmasından sonra- kullanacak gibi görünmüştür. Çünkü Slovak toplumu uzun zamandır ekonomik sorunları en ciddi sorunlar olarak görmüştür ve konuya hassasiyeti artmıştır. Bu nedenle, 2000 yılının başlarında, HZDS ve SNS’den oluşan parlamento muhalefeti, erken seçimlerin yapılmasına ilişkin yasanın geçirilmesini amaçlayan bir dilekçe hareketi başlatmıştır.

3.1.2 REFERANDUM YAPILMASI

Erken seçimde referandum yapmak için başlatılan dilekçe hareketi, bu hedefe yönelik ilk adım değildi. Daha önce muhalefet partileri, Cumhurbaşkanı’nın 1999 yılındaki olumsuz kararını tekrar etmeyi reddetmiş ve böylece erken seçimlerin bu şekilde yapılması fikri etrafındaki meşrutiyet, dilekçenin etkinliğine katkıda bulunmuştur. Yaklaşık 700.000 imza toplanmış ancak cumhurbaşkanının kontrolünden sonra bu sayı yaklaşık 640.000 olarak ilan edilmiştir. Cumhurbaşkanı R. Schuster 11 Kasım 2000’de bir soru ile referandum yapmıştır:

*'1998 yılında seçilen Slovak Cumhuriyeti Milli Konseyince kabul eden anayasa kanununu kabul ediyor musunuz?'*⁴⁰

Referandum iptali için bir grup koalisyon temsilcisi Anayasa Mahkemesine başvurmuştur. Ancak, mahkeme şikâyeti usule ilişkin gerekçelerle ele almayı reddetmiştir.

Referandum öncesi kampanya, Slovak parti sahnesinin ruh hali hakkında oldukça doğru bir taslak oluşturmuştur. İktidar partileri önerilen konuya karşı çıkmış ve vatandaşları oylamaya katılmamaya çağırmıştır. HZDS ve SNS vatandaşlar için bir seferberlik gündemi geliştirmiştir. Bu partiler seçmenleri lehte oy kullanmaya çağırdılar. Kampanyada, Smer partisinin başkanı R. Fico seçmenlerine nasıl karar vermeleri gerektiği konusunda özel bir öneri sunmamıştır. Hükümetin de oylamaya karşı tutumu göz önüne alındığında, partilerin çoğunun muhalefet edeceği ve erken seçimleri savunacağı açıktır. Dolayısıyla göstergeler katılım oranını kritik bir faktör haline getirmiştir. Kamuoyu yoklamaları ve yayınlanan anketler referanduma katılmama baskısını ortaya koymuştur. Sonuçta seçmenlerin sadece % 20'si referanduma katıldığı için 1998'e kıyasla önemli bir düşüş anlamına gelen katılım gerçekleşmiştir. Baskın çoğunluk % 92.7 lehte oy kullanmıştır. Dördüncü Slovak halk oylaması da geçersiz sayılmıştır.

3.1.3 ANALİZ VE DEĞERLENDİRME

1998 yılında stratejik şirketlerin özelleştirilmemesine ilişkin halk oylamasıyla karşılaştırıldığında bu referandum, seçmen katılımı açısından başlatıcılarının önemli bir kaybını temsil etmiştir. Katılımcı sayısı sadece o sırada muhalefet için verilen destek miktarını aşmakla kalmamış aynı zamanda HZDS ve SNS'nin kümülatif tercihleri seviyesine bile ulaşamamıştır. Bunda başka faktörlerin de rol oynadığı anlaşılmaktadır.

Birincisi referandum sorununun kendisidir. Dilekçenin içeriği anayasaya aykırı olduğunu düşünen kısım tarafından eleştirilmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin bu bağlamda sorunun özünü çözmemesine rağmen formüle edilen soru da sorgulanmıştır. Sorun, Batı demokrasilerinde kabul edilemez olduğu gerçeği ile de kanıtlanmıştır.⁴¹ Bazı Avrupa Birliği temsilcileri de seçim sonrası istikrar için bir tehdit olarak referandum hakkında olumsuz görüş bildirmiştir. Böylece bu konuda nispeten güçlü eleştiriler oluşmuştur.

⁴⁰ Cumhurbaşkanının referandum beyan etme kararı 286/2000.

⁴¹ Buna izin vermeyen ülkeler arasında ABD, Fransa, İsveç, Hollanda, Avusturya ve hatta İsviçre sayılabilmektedir.

Halkoyların geçersizliğine yol açan ikinci faktör, tüm gündemin başlatıcıları tarafından tutarsız ele alınmasıydı. HZDS ve SNS, parlamento döneminin başından beri hükümetin eylemlerini temel olarak tanımlamış olsalar da, politikalarını esas olarak parlamentoyu engelleme ve boykotlar aracılığıyla uygulamışlar ancak seçmenler için açık bir program alternatifi oluşturmamışlardır. Muhalefetin bir başka sorunu da, yeni parti Smer'in daha önce bahsedilen kararsız tutumu ve referanduma karşı değişen konumu ile gösterilen kompaktlık eksikliğiydi. Ayrıca, HZDS başkanı, SNS'i NATO ile olan olumsuz ilişkisi nedeniyle kabul edilemez bir koalisyon ortağı olarak tanımlamıştır. Bunun özellikle iki tarafın seçmenleri üzerinde olumsuz bir etkisi olmuştur⁴².

Oylamanın geçersizliğinin üçüncü nedeni seçmenlerin edilgenliği olarak tanımlanabilmektedir. HZDS'nin fikir anketlerini ilgili bilgilerle kanıtlayamaması, hareketin basit ve şeffaf bir teknikle vatandaşların referanduma düşük katılımını gösteren ajans sonuçlarını sorgulamaya çalıştığına dair meşru bir inanç yaratmıştır. Seçmenlerin halk oylama sonuçlarının potansiyel ilgisizliğinden dolayı cesaretleri kırılmış, önerilerinin dikkate alınacağını garanti etmeden danışman aktörler olmuşlardır. Ayrıca, önde gelen koalisyon liderleri referandum olumlu olsa bile erken seçimleri önceden onaylama fikrini reddetmiştir.

Muhalefetin referandum başlatmasına neden olan amaç ve hedeflerine bakmak ilginçtir. HZDS ve SNS resmi bir neden olarak, hükümet koalisyonunun ele almakla ilgilenmediği yaygın sosyal sorunların varlığından bahsetmişlerdir. Ancak bu argüman, bir dilekçeyle başlayan olayların zamanlamasına meydan okumuştur. İmzaların toplanması Nisan ayında tamamlanmış olmasına rağmen, muhalefet partileri kâğıtların Cumhurbaşkanın'a teslim edilmesini ertelediler ve bu da sağlık durumunun bozulması nedeniyle hastaneye yatışını haklı çıkarmıştır. Cumhurbaşkanının referandum yetkileri, hastalığı sırasında süreci engelleyebilecek bir hükümete geçmektedir. Dilekçenin son tarihi ile imzaların iletilebileceği Cumhurbaşkanının hastalığı arasındaki nispeten uzun dönem, muhalefetin devletin yukarıda belirtilen sorunlarının bu kadar ciddi olmadığını da göstermektedir.

Bu noktada alternatif görüş, HZDS ve hükümetin önceki meclis dönemindeki davaları inceleme adımlarını durdurma çabaları ile ilgilidir. Bunlar arasında Cumhurbaşkanın'ın oğlunun kaçırılması ya da henüz çözülmemiş davalar olan Robert Remiáš'ın öldürülmesi yer almaktadır.

---

⁴² Daha fazla bilgi için L. Kopeček'e (2007: 283) bakınız.

3.2 2003 REFERANDUM

3.2.1 BAŞLATMA KOŞULLARI

1989'dan bu yana, Avrupa-Atlantik yapılarına tam entegre olma çabaları komünizm sonrası ülkelerin dış politikasında önemli bir rol oynamıştır. Bu örgütlere tam üyelik bu devletlerin temel hedefi haline gelmiştir.⁴³ Slovak bakış açısından kilometre taşı, 1990'dan beri Slovakya için Avrupa'da kendi yerini talep eden KDH'nin uzun süredir başkanı olan Ján Čarnogurský'nın konuyla ilgili ifadesidir. Bu bağlam ortak Çekoslovak Federasyonu içindeki iç ilişkilerin düzenlenmesini amaçlamıştır. Slovak kamuoyunun pratik terimleriyle, bu örgütlere siyasi vurgu ve Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'na üye olması nedeniyle, yabancı entegrasyon aslında Avrupa Birliği ve NATO'ya doğru daralmıştır. Dolayısıyla nispeten bağımsız Slovakya döneminde dış politika alanı üzerinde etkisi olan iki farklı aşama tanımlanabilmektedir.

Birincisi, Mečiar'ın hükümetlerinin devletin kurulmasından Eylül 1998'de parlamento seçimlerine kadar süresidir. Yukarıda belirtildiği gibi, Avrupa Birliği ve NATO üyeliği için sözlü desteğe rağmen, hükümet sorunlu veya algısı ile uyumlu olmayan adımlar atmıştır. Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya'nın aksine, Slovakya Madrid'deki NATO Toplantısı'na davet edilmemiştir. Yine AB üyeliği için ilk aday grubuna girmemiştir. Bu eğilim, NATO'nun Rusya tarafından acil tehdit olarak kabul edilen eski Varşova Paktı üyelerine genişlemesi için kritik imkân vermiştir. Boris Yeltsin'in 1998'deki Slovak parlamento seçimlerinde HZDS'ye desteği, Mečiar hükümetinin Rusya'nın bakış açısından bu sürekliliğin güvencesi olduğunu kanıtlamıştır.

Yukarıda belirtilen seçimler, Slovak dış politika entegrasyonu açısından ilk aşamayı sona erdiren ve ikinci aşamayı başlatan bir atılımdır. SDK koalisyonunun yeni hükümetinin ortaya çıkması, mevcut siyasi tarzın düzeltilmesi ve Batı ortaklarıyla ilişkilerin iyileştirilmesi anlamına gelmiştir. Bu değişikliğin doğrudan sonucu, Aralık 1999'da yapılan toplantıda Slovakya'nın Avrupa Birliği üyelik müzakerelerine davet edilmesi olmuştur. Aynı zamanda Slovakya, NATO üyeliği için gerçek bir aday olarak kabul edilmiştir.

İki entegrasyon grubu arasındaki fark NATO üyeliğinin uluslararası anlaşmaya katılım anlamına gelmesidir. Avrupa Birliği'ne entegrasyon, yetkinliğin ve egemenliğin bir kısmının ulusaldan ulusötesi düzeye aktarılmasını içeren daha karmaşık bir adımdır. Bu nedenle Avrupa

---

⁴³ Özellikle güvenlik alanında, Batı'ya entegrasyon olasılığı, kendi Orta Avrupa yapısının oluşturulması veya bölgenin tarafsızlığı düşünülmüştür.

Birliği'ye dahil olma, tüm devlet için büyük bir değişiklik anlamına gelmiştir ve bu nedenle eylemi onaylamak için referandum yoluyla halk tarafından gerekli kılınmıştır.

Slovak Anayasası'na göre, halkoylaması sadece diğer ülkelerle bir devlet birliğine girilmesi halinde veya bunun tersi durumunda yapılmalıdır. AB'nin gerçek bir federasyona kademeli olarak dönüştürülmesine ilişkin mevcut tartışmalar bağlamında yukarıda belirtilen koşulu yerine getirip getirmediği konusunda siyasi tartışmalar yapmak mümkündür. Ancak, yasal açıdan Slovakya'nın entegrasyon çabalarının zirvesinde durum böyle değildi. Aralarındaki temel fark, önceki halk oylamalarının iç faktörler tarafından tetiklenmesine rağmen yeni durumda gereksiniminin dışsal faktöre dayanmasıydı.

3.2.2 REFERANDUM YAPILMASI

Avrupa Birliği'nin 2004'teki doğu genişlemesi göz önüne alındığında, aday ülkelerde 2003'te Mart ayında Malta ile başlayan ve Eylül ayında Letonya ile biten bir katılım dalgası referandumu vardı. Slovakya'da bu anlamda ilk adım, Avrupa Birliği'ne karşı çıkan KSS (Slovakya Komünist Partisi) de dahil olmak üzere 147 milletvekilinin oybirliğiyle kabul ettiği Slovak Cumhuriyeti Ulusal Konseyi'nin Ocak ayı kararıydı. Sonuç olarak, 16 ve 17 Mayıs 2003'te Başkan R. Schuster bir soruyla popüler bir oylama açıkladı:

*'Slovak Cumhuriyeti'nin Avrupa Birliği'ne üye olması gerektiğine katılıyor musunuz?'*⁴⁴

Önceki yıllarda yapılan ulusal referandumlarla karşılaştırıldığında temelde farklı bir gelişme olmuştur. Bu, iki karşıt kampın olgusal yokluğundan oluşmuştur. Bu durum, parlamento kararında oy birliğiyle yapılan oylamada ve partilerin Avrupa Birliği ile ilgili konularına yansımıştır. Benzer şekilde, Slovak halkının büyük çoğunluğu uzun zamandır ülkenin Avrupa Birliği üyeliğini desteklemektedir ve bu adımın desteği % 70 ile 80 arasında değişmektedir.

2003 yılının başından bu yana yürütölen resmi referandum kampanyası yeni duruma karşılık gelmiştir. Örgütsel ve finansal arka plan devlet tarafından sağlandığından, odak noktasının Slovakya'nın Avrupa Birliği'ne entegrasyonunu açıkça desteklemesi anlaşılabilir bir durumdur. Kampanya, bilgilendirme broşürleri ve kitapçıklarının

---

⁴⁴ Cumhurbaşkanının referandum beyan etme kararı 49/2003.

yayınlanmasından toplantıların düzenlenmesine kadar halk için daha büyük etkinliklere kadar çeşitli şekillerde gerçekleştirilmiştir.

Kampanya sırasında düzenli olarak anketler yapılmıştır. Kampanyanın başlangıcından bu yana, halkın referandum hakkında farkındalığında bir artış ve Slovakya'nın AB üyeliğine verilen destek artmıştır. Ancak buna halkın oylamaya katılma istekliliği eşlik etmemiştir. Bu nedenle bilgilendirme kampanyası, iki resmi hedefin yalnızca ilkinin gerçekleştirilmiş, seçmenleri harekete geçirememiştir. Slovak döneminden bir ay önce yapılan Macar referandumuna seçmenlerin % 50'sinden daha azı katılmıştır. Ancak bu Macaristan'da bir geçerlilik koşulu değildi. Yine de kamuoyu yoklamalarının öngördüğünden önemli ölçüde düşük bir rakamdı. Kampanyanın sonunda, oylama bitiminden birkaç saat önce medyada spontane reklamlar ya da yaygın çağrılar gibi normalde vatandaşları katılmaya teşvik eden siyasi liderler gibi nispeten ilginç anlar yaşanmıştır.

16 Mayıs 2003'te Slovakya'nın AB üyeliği hakkında referandum başlamıştır. Cumhurbaşkanı'nın anayasal yetkisini kullanması ve bir oy günü yerine iki tane belirlemesi, daha fazla seçmen katılımı sağlamak için niyet olarak görülebilmektedir. Aynı zamanda, siyasi partilerin ilk günkü katılımları gerçekte olduğu gibi gerekli % 50 eşiğine ulaşmazsa ajitasyona devam etmelerine izin verilmiştir. Oylama odaları kapatıldıktan sonra, oylar çok hızlı bir şekilde yeniden hesaplandı ve sonuçlar aynı gün ilan edildi. Toplamda, seçmenlerin % 52.15'i referanduma katıldı ve bunun % 92.46'sı Slovakya'nın AB üyeliğini destekledi. Böylece, dört başarısız girişimden sonra, ülke çapında tarihi bir halkoylaması gerçekleşmiştir.

3.2.3 ANALİZ VE DEĞERLENDİRME

Ortaya çıkan % 52'nin üzerinde katılım birden çok açıdan ele alınabilir. Slovakya'nın bağımsız tarihinde ilk kez geçerli bir referandum yapılmıştır. Bununla birlikte, devlet tarafından finanse edilen bilgi gündemine ve ilgili tüm siyasi partilerin fikir birliğine rağmen zorunlu katılım eşiğinin çok az aşıldığı belirtilmelidir. Resmi kampanyanın seferberlik etkisinin oldukça sınırlı olduğu kanıtlanmıştır.

Referanduma olumlu katkıda bulunan faktörlere baktığımızda -Avrupa Birliği'ne katılımın tüm Slovak hükümetlerinin uzun vadeli gündemi olduğundan- vatandaşların çoğunluğunun bu dış politika hedefini kabul ettiğini görürüz. Ayrıca halk oylamasının Cumhurbaşkanı'nca iki güne bölünmesi seçmenler üzerinde olumlu ve motive edici bir etki yapmış gibi görünmektedir.

Öte yandan, genel katılımı azaltan bir dizi faktörün tanımlanması mümkündür. Birkaç aylık kampanya çok kısa olarak değerlendirilmiştir. Seçimlerin süresi yaklaşık bir yıldır. Ek olarak parti liderlerinin Avrupa Birliği üyeliğine verdiği desteği paylaşmayan seçmenlere yönelik çağrılarının sınırlı etkinliği olmuştur.

Toplumun çoğunun Avrupa Birliği'ne katılmayı desteklediği uzun vadeli kamuoyu yoklamaları da katılım üzerinde olumsuz etki yapmıştır. Bu bilgilerin bir sonucu olarak, katılım fikrini destekleyen vatandaşların bir kısmı, geçerliliğin diğer seçmenler tarafından otomatik olarak güvence altına alınacağı varsayımıyla katılmamaya karar vermiştir. Ayrıca Slovakya'nın Avrupa Birliği'ne entegrasyonunun muhalifleri tarafından seçilen yaklaşım, önemli bir katılımsızlık faktörü olarak da düşünülebilir. Anketlerin sonuçları ile referandumun basit bir karşılaştırmasından, Avrupa Birliği'ne katılmayı reddeden bazı vatandaşların referandumu geçersiz kılmak için görmezden gelmeye karar verdikleri anlaşılabilir.

Slovakya'nın Avrupa Birliği üyeliğine ilişkin referandumun özgüllüğü göz önüne alındığında, başlatıcılarının nedenleri hakkında konuşmak zordur. Vatandaşların bu dış politika gündemini doğrulamak temel amacına ulaşmıştır. 2003'teki halk oylaması sadece Avrupa Birliği'ne katılımı doğrulamakla kalmayıp aynı zamanda geçersiz referandum geleneğini kırarak gelecekteki başarılı örneklerin sınırlarını da tanımlamıştır denilebilir.

3.3 2004 REFERANDUM

3.3.1 BAŞLATMA KOŞULLARI

2004 referandumuna yol açan senaryonun türetilebileceği temel kilometre taşlarından biri, Eylül 2002'de yapılan parlamento seçimleri ve ardından Mikuláš Dzurinda hükümetidir. Hükümetin kompozisyonu, merkezden sağa, SDKÚ (Slovak Demokratik ve Hıristiyan Birliği), SMK, KDH ve ANO (Yeni Vatandaşlar Birliği) deneklerinden oluşan önceki parlamento dönemine kıyasla önemli ölçüde daha homojen idi. Genel olarak, koalisyonun bileşiminde, SDL ve SOP tarafından temsil edilen sol kanadın yerini, Pavol Rusko liderliğinde ANO'nun liberal odaklı partisi olarak kısmi bir değişiklik olmuştur.

Hükümetteki sorun vergiler, kamu fonları, eğitim, sağlık, emekli aylıkları ve sosyal güvenlik sistemi de dâhil olmak üzere toplumun çeşitli alanlarını kapsayan bir dizi sistemik reform gerçekleştirmeyi üstlenen yeni hükümetin istekleri ile daha da artmıştır. İktidar partileri için risk, hedeflerinin birçoğunun, en azından kısa vadede, nüfusun yaşam standardını etkileyen önlemler almaktan kaynaklanmasıdır. Aynı zamanda sorun, reform baskısı olarak bilinen bir

olgudan, yani geçmişte sürekli ertelendiği için bireysel politikaları aynı anda başlatma ihtiyacından kaynaklanmaktadır.

Hükümet reformlarının başlatılmasının sonucu olarak kamuoyunda memnuniyetsizliğe doğru kayda değer bir eğilim oldu.⁴⁵ Bu eğilimin bir göstergesi, hükümete karşı keskin bir şekilde konumlanmış olan Smer partisinin tercihlerinin sürekli olarak güçlenmesiydi. Parti başkanı R. Fico zaten 2003 başında erken seçimleri düşünüyor ancak ülkenin istikrarı nedeniyle Avrupa Birliği üyeliği referandumunda bu adımı atmayı reddediyordu.

Muhalefete ek olarak, Dzurinda hükümetinin politikası, KOZ (Sendikalar Konfederasyonu) tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Hükümetin katılımından sadece birkaç ay sonra Ocak 2003'ten bu yana sendikacılar, yıl boyunca birçok zorlayıcı eylem ve protesto gerçekleştirerek genel bir grev yapmıştır. Hükümet politikasında bir değişikliğe yol açamadıkları için KOZ, kasım ayı sonunda referandum yapmak için bir dilekçe hareketi başlatmıştır.

Resmi olarak, girişim sivil olarak sunulmuş ancak birkaç faktör tarafından zayıflatılmıştır. Birincisi, tüm parlamento muhalefeti, politik renklenmesine katkıda bulunan sendika gündeminin arkasındaydı. SDL, KSS ve Smer gibi bazı taraflar imzaların toplanmasına doğrudan katılmışlar ve finansal olarak desteklemişlerdir. İkincisi, tüm çabanın amacı politiktir ve onu destekleyerek sendikalar toplumdaki klasik rollerinden önemli ölçüde sapmışlardır. Üçüncü ve en önemli faktör KOZ ve Smer arasında yakın bir ilişkinin oluşmasıdır. Sendika tabanı Smer için potansiyel bir seçim bankası olduğundan, bu işbirliği her iki taraf için de karşılıklı olarak yararlı görünmüştür. 2004 ilkbaharında Smer'in hükümete katılımı durumunda KOZ temsilcilerinin yürütme yapılarında görev alabilecekleri kabul edilmiştir. Dolayısıyla referandum, parti-sendika ittifakının etkinliğinin ve öneminin ilk testi olarak görülebilir.

3.3.2 REFERANDUM YAPILMASI

İmzacılar 2003 yılının sonuna kadar yaklaşık bir ay içinde 600 000'den fazla imza toplamayı başardığı için sendikacılar tarafından başlatılan dilekçe eylemi önemli ölçüde başarılı olmuştur. Bir yandan da bu başarı, hükümetin haksız olmayan önlemlerinin etkilerinden

---

⁴⁵ 2003 ve 2004'ün başında, hükümete duyulan güven en aza ulaşmıştır. Sadece %18'i güvenilir, % 82'si güvenilmez bulmaktadır.

kaynaklanmıştır. Bunlar kamuoyuna yansımıştır. Burada rol oynayan ikinci faktör muhalefetteki siyasi partilerin sözlü, mali ve örgütsel desteğiydi. Ocak 2004'te imza formları kontrol edildikten sonra 550.000'den fazla imzanın geçerliliğini ilan eden cumhurbaşkanlık ofisine teslim edilmiştir. Akabinde 3 Nisan'da Cumhurbaşkanı Rudolf Schuster bir soru ile referandumu açıklamıştır:

*'2004 yılında yeni seçimlerin yapılması için Slovak Cumhuriyeti Ulusal Konseyi'nin görev süresinin kısaltılmasına ilişkin bir anayasa yarasını kabul etmesini ister misiniz?'*⁴⁶

Önceki halk oylamaların aksine bu eylemin daha geniş ve daha ilginç bir arka planı vardı. 3 Nisan 2004'te cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yapılması planlandı ve KOZ doğrudan Cumhurbaşkanı R. Schuster'i dilekçe belgelerini teslim etmeden önce iki eylemi birleştirmeye davet etti. Cumhurbaşkanı, seçimlere katıldığını ilan ettikten sonra kendini vatandaş aday olarak sunsa da, 3 Nisan'da referandum düzenleyerek sadece sendikaların desteğini değil aynı zamanda en güçlü parti Smer'in de tercihli olarak desteğini istemiştir. Bu akıl yürütmenin mantığı basittir. Cumhurbaşkanı, iki oy arasında bağlantı kurarak, katılımın kümülatif etkisinin 1998'de zaten ortaya çıkması nedeniyle referandum olasılığını artırmıştır.⁴⁷ Bununla birlikte, R. Schuster için işe yaramamıştır. Cumhurbaşkanlığı seçiminden kısa süre önce Smer partisi yeni aday Ivan Gašparovič'i desteklemiştir. Benzer şekilde, KOZ belirli bir adayın desteği olmadan vatandaşlara katılmalarını tavsiye etmiştir.

Referandum ile cumhurbaşkanlığı seçimleri arasındaki bağlantı göz önüne alındığında, kampanyalar eş zamanlı olarak yürütülmüştür. 2000 yılında seçim süresini kısaltmaya yönelik ilk girişime benzer şekilde iki karşıt kamp kurulmuştur. Hükümet koalisyonu vatandaşları katılmamaya çağırıp aynı zamanda seçmenlerini cumhurbaşkanlığı seçimleri için seferber etmesi durumunu karmaşıklştırmıştır. Öte yandan muhalefet, KOZ ile birlikte vatandaşları referanduma katılma ve erken seçim için oy kullanma gereği konusunda ikna etmiştir. ANO bu anlamda en aktif olanıydı, çünkü zaman içinde en güçlü parti oldu. Hükümet partileri seçimlerden bu yana önemli kayıplar yaşadı.⁴⁸ Dolayısıyla, herhangi bir erken seçim her partinin gücünde bir değişiklik anlamına gelecektir.

---

⁴⁶ Cumhurbaşkanının referandum beyan etme kararı 52/2004.

⁴⁷ R. Schuster, yıllık raporunu hükümeti eleştirmek için Slovak Cumhuriyeti Ulusal Konseyi'nde cumhuriyetin durumu hakkında kullanmıştır. Erken seçimler dilekçe verilmek zamanda Cumhurbaşkanı kendisini koalisyonla karşı güçlü bir şekilde savunmuştur. Hükümet raporunu reddederken, muhalefet nesnel ve özlü olarak değerlendirmiştir.

⁴⁸ 2004 yılının başından bu yana Smer'in tercihleri% 25'in üzerine çıkarken, 4 hükümet partisinin desteğinin toplamı sadece% 30-35 idi. Muhalefet bir bütün olarak% 50'den fazla desteğe sahipti, bu da bir zamanlar yeniden

3 Nisan'da hem cumhurbaşkanlığı seçimleri hem de referandum yapılmıştır. İlk turun galibi Vladimír Mečiar iken Rudolf Schuster başarısız olmuştur. Ivan Gašparovič, ikinci turda başkan seçilen Smer'in desteğiyle ilerlemiştir. İlk tura toplam katılım neredeyse % 48'e ulaşmıştır. Bu rakam iktidar partilerinin seçmenlerini de içerdiğinden, referanduma katılımının daha düşük yani % 35,9 olması şaşırtıcı değildir. Seçmenlerin % 86'sından fazlasının erken seçimler lehine oy kullanması, referanduma esas olarak muhalefet destekçileri tarafından katıldığı kanıtıydı. Dolayısıyla, referandum 2003 yılının geçerli referandumunu takip etmemiştir ve ilk dört deneme gibi düşük katılım nedeniyle geçersiz olarak sona ermiştir.

3.3.3 ANALİZ VE DEĞERLENDİRME

Ortaya çıkan % 35,9 katılım iki şekilde yorumlanabilmektedir. Bir yandan, bu KOZ ve Smer partisinin belirgin bir başarısızlığıydı. Toplumun hükümete karşı duyduğu güvensizliğe rağmen muhalefet bu olguyu başarılı referanduma çevirememiştir. Ancak referandumun sonucu, başlatıcılarının belirli bir başarısı olarak da görülebilmektedir.

2000 yılında yapılan aynı konuda referanduma kıyasla geçersizliğin nedenlerini bulmak daha kolaydır. Her iki durumda da tartışmalı konu olan bir girişimdi ve anayasaca güvenilir bir şekilde çözülememiştir. Başka bir olası fikir birliği, olumlu referandum sonucunun olası etkisidir. Kendisi erken seçimleri provoke edememiştir ancak Slovak Cumhuriyeti Ulusal Konseyi için bir tavsiye olmuştur. Hükümetin 2004 yılında azınlık pozisyonuna girmesine rağmen gerekli 90 milletvekilinin erken seçim için oy kullanması pek mümkün değildi. Ayrıca erken seçim uygunluk eşliğine düşen ANO'nun çıkarına değil, Haziran 2006 parlamento seçimleri tarafından onaylandığı üzere, çok düşük bir yeniden seçim olasılığı bulunan partilerden bağımsız olan büyük bir milletvekili grubu içindir.

Referandum sorusu dört yıl sonra aynı çabanın, erken seçimdeki ilk denemeye kıyasla neredeyse iki kat fazla seçmen çekmesine neden olmuştur. Bunda ilk olarak her iki hükümetin farklı pozisyonlarını görmek gerekmektedir. Birincisi kazanan imajını koruyup toplumun desteğinin yarısından fazlasını elde etmektedir. İkinci faktör ise muhalefetin gücüydü. 2000 yılında sadece HZDS ve SNS referandumdan yana olsa da, Smer partisi girişim konusunda oldukça kararsızdı. Dört yıl sonra muhalefet güçlü bir kamu desteği ile aktif olarak bu fikre ayaklanmıştır. Ayrıca, 2004 yılında, büyük üyeliğiyle KOZ'un rolü ile ilgili erken seçim

---

bir araya getirildiğinde seçim seviyesinin üzerinde olan parlamenter olmayan SNS'nin tercihlerinden de kaynaklanmıştır.

fikrinin parti bağlamı yok olmuştur. Üçüncü ve özellikle önemli fark referandum ile cumhurbaşkanlığı seçimlerinin tarihi arasındaki bağlantıydı.

Parlamento dönemini kısaltma fikrinin başlatılmasına yol açan nedenler oldukça açıktır. Smer örneğinde, seçimlerde zafer için ve kamu iktidarına erişim için uygun kamuoyunu kullanmakla ilgiliydi. Doğal olarak bu, muhalefetin geri kalanını da etkilemiştir. KOZ için ana motivasyon hükümet değişikliğine ulaşmak ve Smer partisinin yardımıyla, şartlarını uygulamak için daha iyi bir müzakere pozisyonu elde etmiştir. Sendika temsilcilerinin belirli görevler edinme konusundaki kişisel tutkuları da göz ardı edilmemelidir.

Genel olarak referandum için kendi menfaatleri için potansiyelini kullanamayan çok tutarsız bir aktör grubunun ortaya çıktığı görülmektedir. İlk olarak, sendikalardan ve Smer'den destek almak karşılığında oyuna katılma niyeti olan Cumhurbaşkanı R. Schuster'den bahsedilebilir. Kısa vadede sendikacılar başarısız oldular çünkü erken seçim fikrini başlatarak hükümet için güvenilir bir ortak oldular. Referandumun tatmin edici sonuçlarına rağmen Smer bunun kayıp taraf için geçersiz olduğu anlamına geldiğini belirtmiştir. Bununla birlikte, parti başkanı Robert Fico, sert muhalefet politikasının seçmenler arasında bir başarı olduğunu doğruladı ve bir sonraki parlamento seçimlerini kazanmak için ön koşulları oluşturdu

3.4 2010 REFERANDUMU

3.4.1 BAŞLATMA KOŞULLARI

2006 yılında Slovak Cumhuriyeti Ulusal Konsey seçimleri, siyasi partilerin iktidar pozisyonunda önemli bir değişikliği temsil etmiştir. On yıldan fazla bir süre boyunca HZDS parlamento seçimlerinde muzaffer bir parti haline gelmemiştir. Bunun yerine parti başkanı Robert Fico'nun önderliğinde Smer kazanmıştır. Eski Başbakan V. Mečiar'ın kişiliğine dayanan bölünme çizgisinin önemindeki düşüşle bağlantılı olarak birkaç olası hükümet meclisi dikkate alınmıştır. Seçim sonucuna dayanarak Smer, parlamento muhalefetine neredeyse söz konusu olmaya devam eden en iyi başlangıç pozisyonunu yaratmıştır.

Müzakereler temelinde eski hükümet ve muhalefet partilerinin birbirine bağlı varyantı reddedildi ve koalisyon Smer, SNS ve HZDS tarafından kurulmuştur. Bu tam bir değişikliktir ve aynı zamanda 1990'larda Slovak hükümeti için tipik olan ideolojik heterojen konularda işbirliğine dönüşmüştür. SNS ve HZDS başka bir hükümet alternatifi oluşturamamıştır. Her iki tarafın da düşük seçmen desteği ve zayıf koalisyon potansiyeli vardı.

Seçim sonrası dönemde, merkez sağ partiler için çok karmaşık bir durum gelişmiştir. Smer, bir hükümet partisi olarak, kamuoyu yoklamalarında sürekli olarak% 40'ı aşmaya

başladığı aylarda popülaritesini artırmayı başarmıştır. Hükümet programının uygulanmasında da benzer bir sorun ortaya çıkmıştır. Bir önceki meclis döneminde, bir muhalefet partisi olarak Smer, başta ekonomi olmak üzere birçok reformun uygulanmasını şiddetle eleştirmiştir.

2006 seçimlerinin sonuçları ilk bakışta partiler yelpazesindeki ilgili aktörlerin kimliği açısından istikrarı göstermiştir. Slovak koşulları altında ilk kez, yalnızca bir önceki meclis döneminde Parlamentoda temsil edilen partiler parlamentoya girebilmiştir. Bu süreçteki ana aktör Maliye Bakanı'nın eski danışmanı Richard Sulík'tir. 2006 seçimlerinden sonraki dönemde, yavaş yavaş hükümet politikasının güçlü bir eleştirmeni olarak ortaya çıktı ve 2009'un başlarında SAS'ın kurulmasına yol açmıştır. Diğer aktörlerle ilişkiler açısından bu kısmi dâhil olmama nispeten kısa sürelidir. Parlamento seçimlerine kadar hükümetin ve muhalefet partilerinin eleştirel görüşünü sürdüren ANO partisinin aksine seçimlere katkıda bulunmuştur.

SAS'ın kuruluşu Kasım 2008'e kadar kamuya açıklanmamıştır. 2009 yılının Şubat ayından bu yana SAS, sosyo-politik yaşamın çeşitli alanlarından toplam altı konuda referandum açılması için bir dilekçe hareketi yürütmüştür. Asıl konuya meclis dokunulmazlığının kısıtlanması, milletvekillerinin sayısında azalma, hükümet araçlarının fiyat sınırlamaları, internet seçimleri olasılığı ve Basın Yasası'nda bir değişiklik eşlik etmiştir. Tek başlıklılık şimdiye kadar yapılan referandumlara kıyasla terk edilmiştir ve çeşitli konular arasında mantıklı bir bağlantı yoktu. İçeriğin bu heterojenliği, SAS ve potansiyel seçmenlerinin doğası ile bağlantılı olduğunda daha önemli hale gelmektedir.

Yeni kurulan birkaç Slovak partisini birbirine bağlayan belirli bir özelliği tanımlamak mümkünse bu kendilerini mevcut siyasi partilere karşı tanımlama çabalarıydı. Karşıtlığın şimdiye kadar en başarılı uygulayıcısı R. Fico gibi benzer bir gündeme SAS partisi de ulaşmıştır. Bunun başlıca nedeni komünist geçmişi olan insanlarla işbirliği yapmayı reddetmektir. İsminin kendisi daha geniş seçmen gruplarına ulaşmak için bir pazarlama ögesi idi. SAS böylelikle kasıtlı olarak hem hükümet hem de muhalefet partilerinin hayal kırıklığına uğramış seçmenlerine açık olan önceki siyasi davalar tarafından yüklenen yeni bir varlık imajı üzerine inşa edilmiştir. Müteakip gelişmeler, seçim bankasının bu kompozisyonunu doğrulamıştır. Yeni partinin referandumu belirli bir bakış açısıyla başlatma niyeti, Slovak politikası dâhilinde somut değişikliklere yönelik bir girişim olarak yorumlanabilir.

3.4.2 REFERANDUM YAPILMASI

Önceki referandumlara yol açan dilekçelerle karşılaştırıldığında, bu SAS etkinliği 15 aydan fazla süren çok daha uzun bir faaliyettir. SAS partisinin 1998’de HZDS veya 2004’te KOZ ile ilgili kişi sayısı veya bölgesel kapsama alanı açısından rekabet edememesi nedeniyle bu süre bir dereceye kadar mantıklıdır.

SAS’ın asıl gayreti, 2010 yılında başlattıkları halk oylamasını parlamento seçimleriyle ilişkilendirmektir. Bu yılın Ocak ayında, dilekçeler gerekli 350.000 imzayı aşmıştır. Daha sonra, SAS partisi Cumhurbaşkanı I. Gašparovič’e, referandum sorununun Slovak Cumhuriyeti Anayasası’na uygunluğunu değerlendirmek için Anayasa Mahkemesine başvurma fırsatını kullanıp kullanmayacağını sormuştur. Halk oylamasının Haziran seçimlerinde açıklanıp açıklanamayacağı bu adıma bağlıydı.⁴⁹ Ancak Cumhurbaşkanı, SAS’ın Haziran 2010’a kadar süren imzaların daha fazla toplanmasıyla yanıtladığı bu çağrı hakkında özel olarak yorum yapmamıştır.

Bu olaylar referandumun meclis seçimleri öncesinde SAS’ın birincil seferberlik aracı olarak görülmesini desteklemektedir. Açıkçası, seçim tarihlerini ve referandumları birleştirmenin ilk amacının, seçimlerde SAS’nin sonucu üzerinde olumlu bir etkisi olması muhtemeldir. Bu hedef referandumun geçerliliğini sağlamak için gerçek bir çaba olarak göz ardı edilememelidir. SAS, diğer muhalefet partileri gibi Cumhurbaşkanı, partilerden bağımsızlığının olmaması ve 2009 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde adaylığını destekleyen Smer’e yakınlığı nedeniyle eleştirmiştir. SAS partisinin Cumhurbaşkanına yönelik eylemleri naif bir adım olarak görülebilmektedir. Bununla birlikte, çok daha muhtemel olan orijinal taktiklerin sahneye konulmasıydı.

Haziran ayında SAS, toplam 401.000 imza teslim etmiştir. Cumhurbaşkanı I. Gašparovič, Anayasa Mahkemesine başvurma olasılığını kullanmamıştır. Başkan böylece 18 Eylül 2010’da altı soru ile halk oylamasını açıklamıştır:

‘1. Slovak Cumhuriyeti Ulusal Konseyi’nin gerçek kişiler ve tüzel kişilerin Slovak Televizyonu ve Radyosu tarafından sağlanan kamu hizmetleri için ücret ödeme yükümlülüğünü kanunen kaldırması gerektiğini kabul ediyor musunuz?’

---

⁴⁹ Cumhurbaşkanı belirli zaman sınırları içinde referandum yapmakla yükümlüdür. Yasa, dilekçe belgelerinin sunulmasından sonra, zorunlu yeniden denetlemelerinin 30 gün içinde yapılması ve ardından 90 gün içinde halk oylaması kullanılması gerektiğini öngörmektedir. Bu, Şubat ayının ortasında toplanan imzaları devretme çabalarını resmen sunan SAS partisinin temeliydi, böylece parlamento seçimlerinin günü başarıyla incelenmeleri halinde referandumun tek gerçek tarihi olacaktır. Ancak, Cumhurbaşkanı Anayasa Mahkemesine itiraz etme hakkını kullanırsa, yukarıda belirtilen süre, Mahkemenin görüşünü bildirmesi için 60 gün daha uzatılacaktır.

2. *Slovak Cumhuriyeti Ulusal Konseyi'nin, Slovak Cumhuriyeti Ulusal Konseyi Üyesi'nin yargılama sürecini, Suçlar Yasası kapsamındaki tüm görülme olasılığını genişletmesi gerektiğini kabul ediyor musunuz?*

3. *Slovak Cumhuriyeti Ulusal Konseyi anayasa hukukunun, milletvekili sayısını bir sonraki parlamento döneminden itibaren 100'e düşürmesi gerektiğini kabul ediyor musunuz?*

4. *Slovak Cumhuriyeti Ulusal Konseyi'nin kamu makamlarına binek otomobilleri 40.000 Euro'ya kadar satın alma bedeli temin edebileceğini kanunla sağlamasını kabul ediyor musunuz?*

5. *Slovak Cumhuriyeti Ulusal Konseyi'nin İnternet ile oy kullanma imkânı sağlaması gerektiğini kabul ediyor musunuz?*

6. *Slovak Cumhuriyeti Ulusal Konseyi'nin kamu otoritesinin kullanımına emanet edilen kişileri Basın Yasası kapsamında cevap verme hakkını kullanma olasılığından muaf tutulması gerektiğini kabul ediyor musunuz?*⁵⁰

Bireysel referandum soruları hem SAS profili hem de seçmenleri açısından ve uygun şekilde seçilebilmektedir. Meselenin mantığından, kamuoyu ile ilgili bu tür konularda açık bir anlaşmazlığa öncülük etme ihtimali de vardı. Bununla birlikte, siyasi partilerinin çoğunda olduğu gibi referanduma karşı tarafsız bir tavır tercih ettiklerini kabul etmek gerekmektedir. Bu husus, aslında yalnızca SAS tarafından yürütülen ve altı soruya ilişkin olarak hem katılım hem de olumlu görüş çağrısında bulunan referandum öncesi kampanyada da belirgindir. Referandumla ilgili en az olumlu görüş, kendi seçmenlerine katılımı tavsiye etmeyen parlamento muhalefeti tarafından alınmıştır. Referandum böylelikle ağırlıklı olarak parti boyutunu yalnızca örgütleyen tarafla bağlantı kurarak sürdürmüştür.

18 Eylül 2010 tarihinde yapılan referandum sonuçları bu nedenle büyük bir sürpriz teşkil etmemiştir. Seçmenlerin % 22.84'ü (1 milyon kişi) oylamaya katılmıştır. SAS dışındaki koalisyon partilerinin -referandumdan önce kendi kampanyalarını geliştirmemelerine rağmen- liderleri de oylamaya katılmıştır. Bu bağlamda, kişisel katılım hakkında herkese açık bir şekilde farklı tutum sergileyen ve sonunda oylamaya katılan Cumhurbaşkanı I. Gašparovič, biraz merak uyandıran bir rol oynamıştır. Durum bazında, katılımcıların çoğu olumlu cevaplar lehinde olmuştur. Seçmen sayısı nedeniyle 2010 referandumu düşük katılım nedeniyle geçersiz sayılmıştır.

---

⁵⁰ Cumhurbaşkanı'nın referandum beyan etme kararı 311/2010.

3.4.3 ANALİZ VE DEĞERLENDİRME

SAS tarafından başlatılan referandum tarihsel olarak Slovak Cumhuriyeti Ulusal Konseyi seçimleriyle aynı yıl içinde olmuştur. Siyasi cemaat temsilcileri değerlendirmelerinde esasen bir önceki dönemde bu fikre yaklaşımları temelinde farklılık göstermiştir. Muhalefet partileri tüm projeyi kamu fonlarının atık ve israfı olarak değerlendirirken, SAS mevcut seçmenlerin neredeyse bir milyonuna atıfta bulunarak sonuçları olumlu değerlendirmiştir. Bununla birlikte, referandumun geçersizliği, birkaç nedenden dolayı nesnel bir olgu olmaya devam etmektedir.

En önemli neden, birçok partinin konumu olarak düşünülebilir ki bu da önceki birkaç referandumda geçersizliklere yol açan faktördür. SAS dışında hiçbir siyasi parti vatandaşları harekete geçirmek için önemli bir adım atmamıştır. Aksine gündemleri tam tersi bir niyetle gerçekleştirilmiştir.

Referanduma katılımı olumsuz etkileyen bir diğer unsur, Haziran 2010'da yapılacak parlamento seçimlerinden sonra yaşanan olayların gelişmesiydi. Sonuçlarına göre SDKU, SAS ve KDH'den oluşan bir koalisyon hükümeti kurulmuştur. SAS hükümet programına bu referandumun gerçekleştirileceği bir dizi noktayı koymayı başarmıştır. Parlamento dokunulmazlığının kısıtlanması, imtiyazlı ücretlerin kaldırılması, internet seçimlerinin başlatılması ve basın değişikliğinin yapılması bunlardandır. Sabitlenmeleri için 76 milletvekilinin yalnızca olağan çoğunluğu gerekmektedir. Bu, referandumun, iktidarın değişiklikler için yeterli yetkilere sahip olması nedeniyle gereksiz eylem haline geldiğini göstermektedir.

Parlamento seçimlerine göre yoğunluğu önemli ölçüde düşük olan referandum öncesi kampanyanın doğası da SAS'nın zayıflığı olarak tanımlanabilir. Paradoksal olarak, bu aynı zamanda partinin potansiyel seçmenlerine açık olması açısından yararlı görünen referandum konularının yapısına da katkıda bulunmuştur. Bu bağlamda, referandumun SAS için uygun olduğu söylenebilir.

Diğer faktörlerin varlığı da referanduma daha düşük katılımı haklı gösterebilmektedir. İlk olarak, parlamento seçimlerinden sadece üç ay sonra yapılan referandumun zamanlamasıdır. Zamansal yakınlık olsa da, seçmen tükenmişliği burada kendini göstermiş olabilir. Özellikle 2010'un Slovakya'da her türlü seçimin yapıldığı iki yıllık bir dönemi kapsadığı düşünüldüğünde konu daha iyi anlaşılabilir. Sunulan medya sonuçları da referandumun gerçekçi olmayan bir olasılık olarak geçerliliğine gölge düşürmüştür. Halk oylaması

sonuçlarının Slovak Cumhuriyeti Ulusal Konseyi milletvekillerinin iradesi üzerindeki belirsiz bağlayıcı etkisi hakkındaki tartışmalar da olumsuz bir etkiye sahip olmuştur.

Referandumun kendisi resmi olarak geçersiz olmasına rağmen, bu alandaki SAS etkinliğinin başarısız olduğu söylenemez. 2009 yılından bu yana yürütülen dilekçe eyleminin partinin görünürlüğü ve seçmen desteğini harekete geçirmesi için uygun bir araç olduğu kanıtlanmıştır. Referandumun parlamento seçimleriyle bağlantılı olmamasına rağmen, 1998’de olduğu gibi, Slovak Cumhuriyeti Ulusal Konseyi’ne seçim yapılana kadar neredeyse imza toplanması bu gerçeği dengelemiştir. Böylece, bu araçla SAS, parlamento seçimlerinde başarılı olma hedefine ulaşmayı başarmıştır. Aynı zamanda SAS, Smer ve SDKU’nun arkasından üçüncü olmayı başarmıştır. SAS’ın önceliğinin tam olarak bu sonuç olması, referandumun öncesindeki kampanya aktivitesinin azalmasıyla doğrulanmıştır.

Bu noktada, 1994’deki referandumu ile karşılaştırma uygun görünmektedir. Her iki durumda da popüler oylama, parlamento seçimlerinde başarıyı garantilemek için yeni kurulan partiler olan başlatıcılar için birincil seferberlik aracıydı. Hem 1994’teki ZRS hem de 2010’daki SAS başarılı olmuştur. Gelecekte, bu taktiğin faydalı olduğu kanıtlandığı için diğer partiler tarafından kullanılacağı göz ardı edilememelidir.

3.5 2015 AİLE REFERENDUMU

3.5.1 BAŞLATMA KOŞULLARI

Düşük katılım nedeniyle geçerli olmasa da bu referandum gerçek vatandaş girişiminin ilk örneğini temsil etmektedir. Buna ek olarak, önümüzdeki yıllarda Slovak siyasetini etkileme potansiyeline sahip iyi organize olmuş bir toplumsal hareketin bir girişimidir.

Girişimin ana organizatörü, 2013’ün sonlarında kurulan bir sivil dernek olan Aile İttifakıydı. IKEA şirketinin reklamını protesto ettiğinde medyanın dikkatini çekmiştir. Şirketin müşterilere dağıtılan kurumsal dergisi, çocuk yetiştiren lezbiyen bir çiftin hikâyesini içermektedir. İttifak, geleneksel Hristiyan olmayan bir aile biçimini teşvik ettiği için bu yayını eleştirmiştir. Ağırlıklı olarak Hristiyan Slovak toplumunun kültürel geleneklerine ve normlarına yabancı olduğunu düşünmüştür. Gelecekte aynı cinsiyetten çiftlerin sivil birliklerinin yasal olarak tanınmasını önlemek için aktivistler bir erkek ve bir kadın birliği olarak evlilik kurumunun anayasal olarak korunması çağrısında bulundular. Aktivistler ilk önce seçilmiş temsilcileri yasayı değiştirmeye ikna etmeye çalışacaklarını ve başarısız olurlarsa konu ile ilgili referandum başlatmak için dilekçelerine imza toplamaya başlayacaklarını açıkladılar.

Politikacılar kısa süre sonra tüm temanın politik potansiyelini tanımıştır. Şubat 2014’te, doğrudan cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yapılmasından sadece haftalar önce Ulusal Konsey, evliliğin bir erkek ve bir kadın arasındaki birlik olduğunu kabul etmiştir. Değişiklik, iktidardaki Smer partisi ve muhalefetteki KDH tarafından tasarlanıp geçirilmiştir. Birincisi (Smer) başkan ve cumhurbaşkanı adayları R. Fico daha muhafazakâr seçmenlerin desteğini kazanmayı umduğu için, ikincisi (KDH) uzun zamandır Slovakya’daki kültürel muhafazakârlığın ana parti siyasi savunucusu olduğundan bu değişikliğe imza atmışlardır.

İttifak, değişikliği yeterli bulmamıştır. Mevzuatın, aynı cinsiyetten çiftler tarafından çocukların evlat edinilmesini açıkça engellemesini talep etmiştir. Ebeveynlere çocukları için cinsel eğitimden vazgeçme hakkı vermiştir ve hatta aynı cinsiyetten evliliklerin açıkça ve önleyici olarak herhangi bir yasal dayanaktan yoksun bırakılmasını talep etmiştir. Nisan 2014’ün başlarında, bu sorularla ilgili referandum yapılmasını isteyen bir dilekçe için imza toplanmaya başlamıştır. Dilekçeler vatandaşlara dört soru gönderilmesini talep etmiştir:

‘1. .... Bir erkek ile bir kadın arasındaki bağ dışında başka bir kişinin birlikte yaşamaya evlilik denemeyeceği konusunda hemfikir misiniz?’

2. ... Aynı cinsiyetten çiftlerin ya da grupların çocukları evlat edinmelerine ve daha sonra onları büyütmelerine izin verilmemesi gerektiğini kabul ediyor musunuz?’

3. Yasama normları, hakları ve görevleri sadece evli olan eşlere verilmiş haklar ve görevleri evlilik dışında birlikte yaşayan kişilere verilmemesi gerektiği konusunda hemfikir misiniz?’

4. Ebeveynlerin kendileri ve çocukları, eğitimin içeriği ile aynı fikirde değilse, okulların cinsel eğitim veya ötanazi konularına çocukların katılımını engellemesi gerektiğini kabul ediyor musunuz?’

Dilekçe eylemi 4 Nisan 2014’te resmen başlatılmıştır. Aile İttifakı beş ay içinde 400.000’den daha fazla imza toplamayı başarmıştır ancak yalnızca 389.843’ü geçerli ilan edilmiştir. KDH ve OĽaNO (Sıradan İnsanlar ve Bağımsız Kişiler) partileri ve ayrıca parlamento dışı SNS de dâhil olmak üzere birçok parti imza toplamaya yardımcı olmuştur.

Ancak, tüm süreç boyunca hepsi düşük bir görüntü sergilemiştir. Katolik Kilisesi cemaatleri destek sağlamada önemli katkı sunmuştur.

Aile İttifakı, 27 Ağustos 2014 tarihinde cumhurbaşkanı Andrej Kiska'ya dilekçeleri sunmuştur. Aktivistler cumhurbaşkanının Kasım ayında yapılacak olan yerel seçim gününde referanduma çağırmasını istemişler ve zamanlamanın daha yüksek bir katılım şansını artıracaklarını ummuşlardır. Cumhurbaşkanı, anayasal haklarını kullanarak, dilekçeyi Anayasa Mahkemesine havale etmeye karar vermiştir. Anayasa Mahkemesine referandum konusunun, anayasal hükümlere uygun olup olmadığını sormuştur. 28 Ekim 2014 tarihinde, Anayasa Mahkemesi, üçüncü referandum sorusunun anayasaya aykırı olduğuna karar vermiş diğer üç sorunun Anayasa ile uyumlu olduğunu savunmuştur. Cumhurbaşkanı, kalan üç soruya ilişkin devam eden şüphelerini dile getirmesine rağmen, 7 Şubat 2015'te referanduma çağırmıştır.⁵¹

3.5.2 REFERANDUM YAPILMASI

Referandum yanlısı aktivistler referandumu 'olumlu tonlarda' canlandırmaya çalıştılar. Sadece statükoyu korumayı, yani evliliğin mevcut yasal tanımını ve ebeveynlerin çocuklarının okullarda aldıkları eğitimin içeriğine karar verme hakkını korumayı amaçladıklarını iddia ettiler. Bununla birlikte, kamuoyu tartışması kaçınılmaz olarak eşcinsellere yönelik tutumlara odaklandı ve Katolik kilisesinin kamusal yaşamdaki rolüyle ilgili sorular yöneltti.

İttifakçı olmayan ancak davasını destekleyen seçmenleri seferber edebilmek için İttifak bağımsız bir sivil birlik olarak kuruldu ve Hıristiyan ya da Katolik olarak nitelendirilmeyi reddetti. Kampanyanın başlangıcından itibaren kırkın üzerinde Hıristiyan sivil dernekleri dilekçeyi desteklemiştir. Dilekçeyi destekleyen derneklerin sayısı referandum kampanyasının sonuna doğru yüze ulaşmıştır. Buna ek olarak, KBS (Slovak Piskoposlar Konferansı) tarafından düzenlenen homosexual-gurur geçit töreninin bir karşılığı olan 2013 'Yaşam için ulusal yürüyüş' herkesçe bilinmektedir.

Kilise desteği şüphesiz tüm süreçte çok önemli bir faktördü. Katolik hiyerarşisi dilekçe girişimini açıkça desteklemiştir. Yerel rahipler gönüllüleri cesaretlendirmiş ve davaya teolojik destek sağlamıştır. Piskoposlar referandumdan bir haftadan kısa bir süre önce tüm Katolik Kiliselerinde yüksek sesle okunan Pastoral Mektup hazırlamışlardır. Müminleri referanduma katılmaya ve geleneksel aile değerleri olarak algıladıklarını desteklemeye çağırılmışlardır.

---

⁵¹ Cumhurbaşkanı'nın referandum beyan etme kararı 320/2014.

Katolik Kilisesi, aktivistlere büyük miktarda dış destek sağlamıştır. Bununla birlikte, en büyük Protestan Kilisesi ve Birlikçi (Yunan Katolik) Kilisesi de destekleyici niteliktedir.

Katolik piskoposlar da dolaylı olarak destek sağlamıştır: KBS'ye ait olan Hıristiyan-Katolik televizyon TV Lux, İttifak tarafından hazırlanan tartışmalı bir reklam için yayın fırsatı sunmuştur. Reklamda, genç bir çocuğu evlat edinmeyi planlayan koruyucu aile evini ziyaret eden eşcinsel bir çift bulunuyordu. Vardıklarında, şaşkın oğlan tepki gösterdi: "Peki anne nerede?" Tüm büyük ulusal TV istasyonları reklam yayınlamayı reddetmiştir. Siyasi olarak tartışmalı bir anlaşmazlıkta yer almak istemediklerini iddia etmişlerdir.

Üç ay boyunca referandum temaları kamu söylemine egemen olmuştur. Medya, referandum savunucuları ve muhalifleri arasında keskin tartışmalarla dolmuştur. Her iki taraf da mesajlarını iletmek için reklam panoları, blog yayınları ve diğer araçları kullanmıştır. Özünde, referandum taraftarları aktif katılımı savunurken, rakipleri referanduma katılmamalarını en güvenli seçenek olarak görmüşlerdir.

LGBTİ aktivistleri İttifak'a 'resmi muhalefet' ilan etmeyi reddetmiştir. Yine de birçoğu faaliyetlerini sosyal medyada, basılı medyada ve birkaç televizyon tartışmasında sunmuştur. Örneğin, Facebook kampanyaları 'Anlamsız Referanduma Hayır Deyin' temasıyla insanların referanduma katılmamalarının nedenleri üzerinde yoğunlaşmıştır. LGBTİ Inakost' ('ötekilik') Girişimi nejdeme.sk ("katılmayacağız") adlı bir web sitesi oluşturmuş ve burada referandumu eleştiren kamuya açık rakamları düzenli olarak yayınlamışlar.

Referandum kampanyası siyasi sınıfı da bir dereceye kadar kutuplaştırmıştır. Cumhurbaşkanı A. Kiska, açık bir duruş sergileyen ilk siyasi temsilci olmuştur. Okul eğitiminden çıkma sorusuna karşı çıkacağını ancak diğer iki soruyu destekleyeceğini açıklamıştır. Başbakan R. Fico referanduma katılacağını açıkladı ancak seçmenlere tavsiyede bulunmayı reddetti ve konuyla ilgili görüşlerini açıklamadı. 2012 parlamento seçimlerinden bu yana parlamentoda tek partili çoğunluğa hakim olan solcu Smer partisi de resmi bir konum belirlemedi. Parlamenter partiler arasında sadece Hıristiyan Demokratlar referandumu açık bir şekilde desteklemişlerdir. Muhalefet merkezi-sağ SDKÚ ve Most-Híd 'Slovak-Macar Köprüsü' partisi de dâhil olmak üzere diğer partiler daha fazla ayrıştılar ve sadece bireysel temsilcilerin görüşlerini ifade etmesine izin verdiler. OĽaNO partisi resmi bir pozisyon almayı reddetmiştir. Liberal muhalefet SAS, referanduma ve sorularına kesinlikle karşı çıkan tek parlamento partisi konumundaydı. Milliyetçi SNS, 2012'den bu yana parlamento dışı bir parti olarak referandumu

desteklememiştir. Sonuçta, siyasi partiler kampanyada düşük profilli bir rol oynadılar ve referandumu bir vatandaş girişimi olarak konumlandırıdılar.

3.5.3 ANALİZ VE DEĞERLENDİRME

Slovak tarihindeki sekizinci referandum, taraftarların kitlesel seferberlik kampanyalarına rağmen, düşük katılım nedeniyle geçersiz sayıldı. Seçmenlerin sadece yüzde 21'i oylamaya katıldığı için bu referandum anayasanın gerektirdiği mutlak çoğunluğun gerisinde kalmıştır. Referanduma katılan seçmenlerin yüzde 90'dan fazlası Aile İttifakını desteklemiştir. Seçmenlerin % 94,5'i bir erkek ve bir kadının evliliğinin tanımı ve münhasır yasal statüsü konusunda hemfikirdi. En az desteği % 90,3 ile ebeveynlerin çocukları için cinsel eğitimdeki okul derslerinden kazanma hakkı konusunda soru almıştır. Eşcinsel çiftlerin evlat edinmeleri % 92.4 katılımcı tarafından reddedilmiştir.

Referandum kampanyasının bir diğer boyutu, Slovakya'daki temsili demokrasinin siyasi örgütleriyle ilgilidir. Siyasi partilerin referandumu çıkar toplama için birincil kanal olarak gördükleri doğrulanmıştır. Yine siyasi örgütler bağlamında Aile İttifakı 14 ay içinde önemli miktarda seçmen seferber etmeyi başarmıştır. Bu, ilgisiz olarak tanımlanan bir toplumda kayda değer bir başarıdır. Dahası, İttifak izole bir aktör değildir; düzinelerce sivil toplum kuruluşu ve sivil dernekten oluşan yoğun bir ağın bir parçasıdır. Bu ağ 1990'lı yıllardan beri varlığını sürdürüyor ve faaliyetlerinin kapsamı giderek artmaktadır. 2015 yılına gelindiğinde, güçlü politik potansiyele sahip bir toplumsal harekete dönüşmüştür. Referandum kampanyasına yaklaşık 10.000 gönüllünün aktif olarak katıldığı tahmin edilmektedir. Ayrıca önemli olan, referandum kampanyasının birçok küçük bireysel donörün katkılarıyla büyük ölçüde finanse edilmesidir.

Referandum aktivistlerinin, Slovakya'daki medya ortamına karşı şiddetle önyargılı olduğu görülmüştür. Referanduma sempati duyan birkaç gazeteci, kitle kaynaklarına dayalı, yeni bir muhafazakâr oluşum kurmuştur. Faaliyetlerinin sürdürülebilirliği bir soru işareti olsa da bu sosyal hareket 2015 referandumunun ötesinde geçerliliğini göstermeyi başarmıştır. Eylül 2015'te, ikinci bir 'Yaşam için Mart' ta sloganıyla bir araya gelen 70.000'den fazla katılımcıyı harekete geçirmiştir. Yine kültürel olarak muhafazakâr temaları dile getiren toplantılara çoğunlukla genç katılımcıları ve ailelerini çekmiştir. Örneğin, Aile İttifakı yakın zamanda aile politikaları alanında siyasi partiler için bir dizi öneri hazırlamıştır. Ayrıca, uluslararası anlaşma ile tezahür eden "cinsiyet ideolojisi"nin kabul edilemezliğine atıfta bulunarak, Slovakya'da

sözde İstanbul Protokolü'nün onaylanmasına karşı bir dilekçe başlatmıştır. Bu nedenle, 2015 referandumunun geçerli olmamasına rağmen, kültürel olarak muhafazakar sosyal hareket Slovak siyasetinde önemli bir oyuncu haline gelmiştir.

Referandum geçerli olmasa da, sonuçları çeşitli aktörler tarafından farklı yorumlanmıştır. Cumhurbaşkanı A. Kiska, hayal kırıklığına uğradığını ve rakip aktivistler arasındaki karşılıklı anlayışın düşük seviyesinden dolayı pişman olduğunu belirtmiştir. Başbakan R. Fico sonuçlar hakkında yorum yapmayı reddetmiş ve böylece partisinin kampanyadaki belirsiz konumunu doğrulamıştır. Muhalefetteki SAS ve referandumun diğer birkaç muhalifi, Slovakya'da kilise ve devletin tamamen ayrılması gerektiğini vurgulamıştır. LGBTİ gruplarının temsilcileri sonuçları memnuniyetle karşıladılar ve Slovak toplumunun artık tehdit olarak algılanmayan homoseksüel vatandaşların hakları konusunda tartışmaya daha açık olduğunu iddia ettiler. İttifak'ın önde gelen temsilcileri ise referandumun "bir macera" olduğunu ve sonuçlarının "mükemmel" olduğunu iddia etmişlerdir.

3.6. REFERANDUMLAR BAĞLAMINDA SLOVAKYA'DAKİ DEĞİŞİMİN GENEL YORUMU

Doğrudan demokrasinin bir aracı olarak referandum, bağımsız Slovak Cumhuriyeti koşullarında oldukça sık kullanılmıştır. 1993-2010 yılları arasında toplam 7 referandum açıklanmıştır ve lansmanı başlatmak için birkaç başarısız girişimde bulunulmuştur. Avrupa bölgesi içinde Slovakya, referandum kullanırken İsviçre seviyesine ulaşmamaktadır, ancak daha yüksek sıklıkta ulaşan ülkeler arasında yer almaktadır. Bununla birlikte, demokrasinin temsili biçimi, baskın ve aslında tek yönetim biçimidir.

Referandumun Slovak koşullarında uygulanması, mevzuatın kendisi tarafından önemli ölçüde önceden belirlenmiştir. Şimdiye kadar yapılan tüm referandumlar isteğe bağlıydı. Bunun başlıca nedeni, zorunlu tür için, diğer ülkelerle devlet birliği arasındaki bağlantı şeklinde sadece çok dar bir alanın tanımlanmasıdır. Bu faktör, Slovakya'da referandumun daha fazla kullanılmasına katkıda bulursa da önce referandumun bireysel yönlerini değerlendirmek gerekmektedir.

İlk olarak, ne tür aktörler bireysel halk oylamaları başlatmıştır? 2003 yılındaki Avrupa referandumunun kendine özgü özelliklerinin yanı sıra, bu bağlamdaki ana rolün siyasi partiler ve temsilcileri tarafından oynandığı söylenebilmektedir. Sivil bir unsur söz konusuysa, sadece

dilekçe sayfaları altındaki imzalar biçimindeydi ancak referandum gündemlerinin lansmanı her zaman partilere aitti. Burada kesin bir istisna, orijinal sendika girişiminden kaynaklanan 2004 tarihli erken seçim oyudur. Ancak, bu fikrin muhalefet partisi Smer tarafından birkaç ay önce kamuoyunda ele alındığı gösterilmiştir. Dahası, Smer ve KOZ arasındaki ittifak, tüm inisiyatif politik olmayan unsur olarak düşünmeyi imkânsız hale getirmektedir. 1990'lardan bu yana, hem enstitüdeki hem de Slovak siyasetindeki referandum neredeyse tamamen parti ortamıyla ilişkili kaldı ve bunun dışındaki çakışma karakterine önemli ölçüde yansımada.

İkinci nokta, başlatıcıların güdülerini göstermektedir. Durum analizlerinin gösterdiği gibi, her referandum belirli spesifik özelliklerle karakterize edilmiştir. Referandumların konuları ile bağlantılı olarak, nispeten ilginç bir gerçek keşfedilebilmektedir: Başlatıcıların tüm eylemin olumlu sonucuna olan ilgisi oldukça ikincildi ve diğer hedefler öncelikle takip edilmiştir. Bunun bir örneği, 1994'te parlamento seçimleri için yeni bir partinin profilini yükseltme veya 1997'de Cumhurbaşkanının doğrudan seçiminin onaylanmasını zorlaştırmak için NATO'ya referandum yapma çabasıydı. 2010 referandumu, Haziran 2010 seçimlerinde SAS partisinin seçim potansiyelini artırmak için birincil seferberlik hedefini izleyerek aynı temelde kurulmuştur. 2000 ve 2004 başlatıcıların güdüsü gerçekten de bu fikrin yerine getirilmesiydi. Doğal olarak, bu bilgi gelecekte Slovakya'da bir referandum provoke etmek için gerçekten samimi bir çaba ortaya çıkarmayacaktır. 2010 yılına kadar yaşanan gelişmeler bu açıdan çok iyimser olmamıştır.

Son ve muhtemelen en önemli sorun çoğu Slovak referandumunun geçersizliğinin nedenlerini belirlemektir. Temel faktör ve aynı zamanda bireysel girişimlerin önündeki en önemli engel, tüm seçmenlerin % 50'sine karşılık gelen anayasal olarak öngörülen asgari katılımıdır. Bu düzey, özellikle 1989 yılından bu yana Slovak vatandaşlarının seçimlere genel olarak azalan katılımı açısından yüksektir. Aynı zamanda, zorunlu bir katılım eşiğinin varlığı, referandum sorununun içeriğine katılmayan seçmen grupları için taktiksel bir yaklaşıma yer açmaktadır ve bu da Slovak koşullarında kanıtlanmış olan geçersizliğe katkıda bulunmaktadır.

Bir başka nokta, 1989'dan önce referandum geleneğinin tamamen yokluğudur. Kırk yıllık sosyalist rejim sırasında, parlamento seçimlerinde yer almak halk tarafından bu eyleme karşı bir tür eylemsizlik eylemine dönüşmüştür. 1994 referandumu bu bağlamda bir devam örneğidir. Ancak cumhurbaşkanlığı seçimleri dışında referandumlara ek olarak düşük katılım olgusu, bölgesel özyönetim ve Avrupa Parlamentosu seçimlerini de içermektedir. Parlamento seçimlerine katılım, geçmişte tüm halk oylamaları aşmıştır ancak 1990'lara kıyasla bu konuda bir yakınlaşma var.

Diğer bazı nedenler de -bazıları çok bireysel nitelikte olan ve sadece belirli bir referandumlar ilişkili olan- Slovak referandumlarının geçersizliğine katkıda bulunmuştur. Referandumların bir kısmı, özellikle 1997'deki referandum yenilgisinden sonra, bu enstrümanın halkın gözünde düşmesine atfedilebilmektedir. Referandumların başlatıcılarının karşı siyasi kamptan vatandaşların katılımını sağlama yeteneğinin eksikliği bu noktada anlamlı olmaktadır. Bu fenomen “evet” in baskın olduğu bireysel referandumların genel sonuçlarında açıkça Tablo 3'te görülmektedir. Sonuç olarak, referanduma en çok başlatıcılarının destekçileri katılmıştır. Kendilerini referandum sorusuyla özdeşleştirmeyen siyasi partilerin seçmenleri referandumu büyük ölçüde göz ardı etmiştir. Siyasi partiler bunu doğrudan istemiştir. Slovak koşullarındaki referandum, yukarıda belirtildiği gibi, siyasi partilerin çevresi ile sıkı bir şekilde bağlantılıdır. Bu da referandumlardaki önemli ve kalıcı bir zayıflıktır.

Tablo 2 Slovakya'daki parlamento seçimleri ve referandumların karşılaştırılması

Parlamento seçimlerinin yılı veya referandum veya her ikisi	Parlamento seçimlerinde katılım	Referandum katılım
1990	% 95,39	
1992	% 84,20	
1994	% 75,65	% 19,96
1997		% 9,53
1998	% 84,25	% 44,25
2000		% 20,03
2002	% 70,07	
2003		% 52,15
2004		% 35,86
2006	% 54,67	
2010	% 58,84	% 22,84
2012	% 59,11	
2015		% 21,41
2016	% 59,82	
2020	% 65,80	

Kaynak: Slovak Cumhuriyeti İstatistik Ofisi

Peki, Slovakya’da referandumun daha fazla kullanılması olasılığı nedir? Şimdiye kadar, 2003’teki tek başarılı halk oylamasının gösterdiği gibi çok önemli bir konu, seçmenlerin yeterli katılımını sağlayabilen sorudur. Avrupa Birliği’ne entegrasyon Slovak siyasetinde uzun zamandır var ve bu nedenle seçmenler ekstra için bir gündem oluşturmamıştır. Bu gibi gündemlerde siyasi partiler referandumu doğrudan desteklemiyorsa da en azından vatandaşların katılmamalarını isteyen daha güçlü çağrılar yapmamışlardır.

Referandumlar içinde aile referandum kampanyası (son referandum) ve sonuçları, önceki referandumlarla karşılaştırıldığında birkaç önemli sonuç doğurmuştur. Her şeyden önce, eşcinsel evlilikler ve sivil sendikalar hakkında eşi görülmemiş bir kamuoyu tartışması başlatmıştır. Slovak tarihinde daha önce hiç bu kadar yoğun ve hararetle bir kamuoyu tartışması yoktu. Bu, bazı gözlemcileri referandumun aslında Slovak toplumunun çoğunluğu tarafından eşcinsellik algısı üzerinde olumlu bir etkisi olabileceği sonucuna vardırdı.

2015 aile referandum kampanyasının en seçkin boyutu, Slovakya’daki demokrasinin siyasi örgütlerinde açığa çıkmıştır. Bir bakıma referandum, siyasi partilerin çıkar toplama için birincil kanal olarak referandum önceliğini doğrulamıştır.

Tablo 3 1989'dan 2010'a kadar Slovakya'da yapılan referandumların listesi

İşlem tarihi	Referandum Konusu	Toplam Katılım (%)	"Evet" oyları (%)	"Hayır" oyları (%)	Referandum sonucu
22. 10. 1994	Açık artırmada ve özelleştirmede kullanılan malların menşe ispat kanununun kabulü	19.96	93.6	3.9	Geçersiz
23.-24. 5. 1997	NATO'ya katılmak	9.53	39,02	46,28	Geçersiz / israf
	Nükleer silahlar		8.87	69.8	
	Askeri üsler		12.71	65.79	
25.-26. 9. 1998	Stratejik şirketlerin özelleştirilmemesi	44.25	80.48	14.99	Geçersiz
11.1.2000	Erken seçim	20.03	92.74	4.8	Geçersiz
17.-16. 5.2003	Slovakya'nın Avrupa Birliği üyeliği	52.15	92.46	6.2	Geçerli
03.04.2004	Erken seçim	35.86	86.78	11.93	Geçersiz
18.09.2010	Lisans ücretlerinin iptali	22.84	87.24	9.02	Geçersiz
	Slovak Cumhuriyeti Ulusal Konseyi üyelerin dokunulmazlığının suçunun kaldırılması		95.4	1.73	
	Slovak Cumhuriyeti Ulusal Konseyi üye sayısında azaltılma		92.76	3.85	
	Devlet Aracı Fiyat Limiti		88.84	6.16	
	İnternet Seçenekleri		70.46	22.22	
	Basın Kanununda Değişiklik		74.93	13.44	
	7.2.2015		Bir erkek ve bir kadın evliliği	21.41	
Eşçinsiyet evlat etmesi	92.5	5.54			
Ahlaki konularda eğitimi	90.32	7.34			

Notlar: % 100'e varan 'evet' ve 'hayır' sayıları geçersiz oy pusulalarıdır. 2003'teki tek geçerli referandum şimdiye kadar vurgulanmıştır.

Kaynak: Slovak Cumhuriyeti İstatistik Ofisi

SONUÇ

Slovakya’da referandum yapılmasına ilişkin kurumsal kuralları belirleyen anayasal çerçevenin iki önemli bölümü vardır. Birincisi, bir dilekçe ile 350.000 vatandaşın imzasını alma zorunluluğudur. İkincisi, referandumun geçerli olması için, vatandaşların çoğunluğunun katılması gerekmektedir. Bu çıtayı geçmek ise Slovakya’da oldukça zordur. Şimdiye kadar, AB üyeliğine karar veren tek bir geçerli referandum olmuştur. Bir referandumun geçerliliği için nispeten yüksek olan eşik, pratikte sıfır motivasyona yol açmakta ve referandumun bir kurum haline gelememesine neden olmaktadır.

Referandum başlatmanın kurumsal çerçevesi, hangi aktörlerin fayda sağlayacağını belirlemektedir. Slovakya’daki parti sistemi takımıydı hiçbir zaman (AB katılım referandumu hariç) kamu desteğinin yarısından fazlasını bir araya getirip referandum düzenleyen taraflar için avantajlı bir durum yaratmamıştır. Pratik olarak, yasama seçimlerindeki düzenli seçime katılımın, Slovakya’da yapılan tüm seçimler içinde en yüksek seçime katılım oranı olan 2006’dan bu yana % 55 ile % 66 arasında sabitlendiği göz önüne alındığında, referandum geçerliliği için barajın aşılması, neredeyse mevcut siyasi partilerin tümünün katılımına bağlıdır. Bu nedenle referandumlar yalnızca partiler arası mücadelelerde kullanılan bir araç olarak kalmaktadır.

Referandum kampanyası yeni siyasi öznelerin (1994’te ZRS ve 2010’da SAS) Slovakya’da parti sistemine başarıyla girmelerine yardımcı oldu ve seçimden sonra yönetimi şekillendiren önemli güçler haline geldiler. Bununla birlikte, bu konular yeterli seçim desteğini sağlayan gerçek halk oylaması değil kampanyaydı. Dolayısıyla referandumlar Slovak siyasetinin gelişimine beklenmedik dönüşümler getirmemiştir. Bunun nedeni, vakaların çoğunda (2003’teki AB katılım referandumu ve 1997’deki hükümet gündemi hariç) önerilen fiili politikanın aktörler için ikincil düzeyde olmasıdır.

Tezin ana argümanı, Slovak vakasında iki farklı yaklaşımın ayırt edilebileceğidir. Birincisi, partiler referandumları yaklaşan ulusal seçimler için kendi taraftarlarını harekete geçirmek için bir araç olarak kullanırken, referandum konusu yalnızca ikincil öneme sahiptir. İkincisi, partiler, hükümette veya muhalefette muhaliflerine zarar vermek için referandum başlatmaktadır. Slovak örneği için, başlatıcı aktörlerin mesajlarını yayabilecekleri ve popülerlik kazanabilecekleri yer kampanyalardır ve gerçek halk oylaması eylemi temelde konu dışıdır.

Slovakya’da 2015 yılında Aile Referandumunu olarak bilinen son referandum ise bazı açılardan benzer ve bazı açılardan farklı bir durumu temsil etmektedir. Referandum, gerçek vatandaş girişiminin ilk örneğini temsil ettiği için Slovak doğrudan demokrasisinin tarihinde önemlidir. Ancak siyasi partiler çok geçmeden kendi çıkarları için, kullanılan temanın tamamının siyasi potansiyelini fark etmişlerdir.

Bu tezin bir diğer odak noktası, referandum başlatırken kendi hedeflerini ve çıkarlarını gerçekleştirmeye istekli olan referandum kampanyaları ve referandum sponsorlarıdır. Siyasi özneler, iç gerilimleri çözmek, yasama gündemini ilerletmek, köklü değişiklikler için meşruiyet kazanmak veya basitçe kamusal seçim desteğini genişletmek için bir referandumu kullanabilmektedir. Siyasi partiler sekiz Slovak referandumundan yedisini başlattı ve bunları yalnızca seçim kamplarını güçlendirmek için kullandılar. Bu eğilim, Slovakya’da derin tartışmalarla açıklanmaktadır. Vatandaş hareketi ise sekizinci referandumu başlattı. Referandum geçerli olamasa da halkın ve politikanın ilgisini çekmiştir.

Slovakya’daki yüksek düzeydeki seçim oynaklığı ve insanların katılımına odaklanma (1989 demokratik devriminden kaynaklanan bir miras olarak) Slovakya’daki referandumların bir parti aracı olduğu fikrini desteklemektedir. Düşük seçim katılım oranı ve yüksek seçim oynaklığı nedeniyle partiler, insanların demokratik karar alma sürecinde yer almasının önemini vurgulamalarına rağmen, başlattıkları hiçbir referandumun geçerlilik eşiğini geçemeyeceğini tahmin etmelidir. Ancak referandum parti popülaritesini artırmakta ve parti erişimini genişletmektedir. Dolayısıyla direnmesi zor bir cezbediciliktir ancak ondan beklenen rol Slovak davasında geçerli değildir. Vatandaşları demokratik sisteme daha fazla dahil etmek için bir araç olarak değil, bir partinin siyasi manzaradaki konumunu genişletmek için bir yöntem olarak hizmet etmektedir.

KAYNAKÇA

- Barber, B. R. 1984. *Strong Democracy: Participatory Politics for a New Age*. Berkeley, Los Angeles, Londra: University of California Press.
- Bessette, J. M. 1980. Bessette, Joseph (1980) 'Deliberative Democracy: The Majority Principle in Republican Government.' İçinde: *How Democratic is the Constitution?* Washington: AEI Press. Sayfa: 102 – 116.
- Butler, D. and Ranney, A. editörler. 1994. *Referendums Around the World: the Growing Use of Direct Democracy*. Washington: AEI Press.
- Butler, D. and Ranney, A. 1994. 'Theory.' İçinde: Butler, D. ve Ranney, A. editörler. 1994. *Referendums Around the World: the Growing Use of Direct Democracy*. Washington: AEI Press. Sayfa: 11 – 23.
- Bútorová, Z. 1997. 'Zmarené referendum v spätnom zrkadle sociologických výskumov.' İçinde: Mesežnikov, G. ve Bútora, M. editörler. 1997. *Slovenské referendum '97: zrod, priebeh, dôsledky*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky. Sayfa: 177 – 200.
- Cole, Stephan, 1998. *Sosyolojik Düşünme Yöntemi*, Çev.: Bekir Demirkol, İstanbul: Vadi Yayınları.
- Dahl, R. A. 1971. *Polyarchy: Participation and Opposition*. New Haven, Londra: Yale University Press.
- Dahl, R. A. 1989. *Democracy and Its Critics*. New Haven, Londra: Yale University Press.
- Dahl, R. A. 1998. *On Democracy*. New Haven, Londra: Yale University Press.
- de Vreese, C. H. editör. 2007. *The Dynamics of Referendum Campaigns: An International Perspective*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- de Vreese, C. H. ve Semetko, H. A. 2004. *Political Campaigning in Referendums: Framing the Referendum Issue*. Londra, New York: Routledge, Taylor and Francis Group.
- Fishkin, J. S. 1997. *The Voice of the People: Public Opinion and Democracy*. New Haven, Londra: Yale University Press.

- Fung, A. 2003. 'Survey article: recipes for public spheres: eight institutional design choices and their consequences.' İçinde: *Journal of Political Philosophy*. 11. Sayfa: 338 – 367.
- Gallagher, M. ve Uleri, P. V. editörler. 1996. *The Referendum Experience in Europe*. New York, Londra: Macmillan Press ve St. Martin's Press.
- Kobach, K. W. 1993. *The Referendum: Direct Democracy in Switzerland*. New Haven, Londra: Yale University Press.
- Kobach, K. W. 1994. 'Switzerland.' İçinde: Butler, D. ve Ranney, A. editörler. 1994. *Referendums Around the World: the Growing Use of Direct Democracy*. Washington: AEI Press. Sayfa: 98 – 153.
- Kopeček, L. 2007. *Politické strany na Slovensku 1989 až 2006*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Láštík, E. 2007. 'Referendum experience in Slovakia: a long and winding road'. İçinde: Pállinger, Z. T., Kaufmann, B., Marxer, W. Ve Schiller, T. Editörler. 2007. *Direct Democracy in Europe: Developments and Prospects*. VS Verlag für Sozialwissenschaften Sayfa: 189 – 198.
- Láštík, E. 2011. *V rukách politických strán. (Siyasi partilerin elinde)*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- Lijphart, A. 1999. *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries. Second Edition*. New Haven, Londra: Yale University Press.
- LeDuc, L.. 2007. 'Opinion Formation and Change in Referendum Campaigns.' İçinde: de Vreese, C. H. editör. 2007. *The Dynamics of Referendum Campaigns: An International Perspective*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. Sayfa: 21 – 44.
- Marxer, W., Pállinger, Z. T., Kaufmann, B. ve Schiller, T. 2007. 'Foreword'. İçinde: Pállinger, Z. T., Kaufmann, B., Marxer, W. Ve Schiller, T. editörler. 2007. *Direct Democracy in Europe: Developments and Prospects*. VS Verlag für Sozialwissenschaften Sayfa: 7 – 11.
- Mendelsohn, M. ve Parkin, A. editörler. 2001. *Referendum Democracy: Citizens, Elites and Deliberation in Referendum Campaigns*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Mendelsohn, M. Ve Parkin, A.. 2001. 'Introduction: Referendum Democracy.' İçinde: Mendelsohn, M. Ve Parkin, A. editörler. 2001. *Referendum Democracy: Citizens, Elites and Deliberation in Referendum Campaigns*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. Sayfa: 1 – 22.

- Mouffe, C. 2000. *The Democratic Paradox*. New York, Londra: Verso.
- Pállinger, Z. T., Kaufmann, B., Marxer, W. Ve Schiller, T. editörler. 2007. *Direct Democracy in Europe: Developments and Prospects*. VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Qvortrup, M. 2014. ‘Conclusion.’ İçinde: Qvortrup, M. editör. 2014. *Referendums around the World: The Continued Growth of Direct Democracy*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. Sayfa: 271 – 283.
- Qvortrup, M. editör. 2014. *Referendums around the World: The Continued Growth of Direct Democracy*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Rawls, J. 1971. *The Theory of Justice*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Riker, W. H. 1982. *Liberalism Against Populism*. San Francisco: W. H. Freeman.
- Rousseau, J.-J. 2017 (ilk baskı 1762). *Toplum Sözleşmesi*. İstanbul : Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sartori, G. 1987. *The Theory of Democracy Revisited. Part One: The Contemporary Debate. Part Two: The Classical Issues*. New Jersey: Chatham House Publishers.
- Schiller, T. 2009. ‘Conclusion.’ İçinde: Setälä, M. Ve Schiller, T. Editörler. 2009. *Referendums and Representative Democracy: Responsiveness, Accountability and Deliberation*. Sayfa: 207 – 219.
- Schumpeter, J. A. 2014 (ilk baskı 1942). *Kapitalizm, sosyalizm ve demokrasi*. Ankara : Alter.
- Setälä, M. 1999. *Referendums and Democratic Government*. Basingstoke: Macmillan.
- Setälä, M. 2009. ‘Introduction.’ İçinde: Setälä, M. Ve Schiller, T. Editörler. 2009. *Referendums and Representative Democracy: Responsiveness, Accountability and Deliberation*. Sayfa: 1 – 14.
- Setälä, M. ve Schiller, T. Editörler. 2009. *Referendums and Representative Democracy: Responsiveness, Accountability and Deliberation*. Londra, New York: Routledge, Taylor and Francis Group.
- Slovak Cumhuriyeti İstatistik Ofisi: <https://slovak.statistics.sk>’de yaklaşılabilmektedir.

- Spáč, Peter. 2010. *Priama a Zastupiteľská Demokracia na Slovensku: Volebné reformy a referendá po roku 1989. (Slovakya'da Doğrudan ve Temsili Demokrasi: 1989 Sonrası Seçim Reformları ve Referandumlar)*. Brno: Centrum pro Studium Demokracie a Kultury.
- Strøm, K. 2000. 'Delegation and accountability in parliamentary democracies.' İçinde: *European Journal of Political Research*. 37. Sayfa: 261 – 289.
- Školkay, A. 2015. 'The influence of Mass Media on the Results of the Slovak Parliamentary Elections 1994.' İçinde: Szomolányi, S. ve Mesežnikov, G. editörler. *Slovakia Parliamentary Elections 1994*. Bratislava: INTERLINGUA. 1995. Sayfa: 182 – 199.
- Uleri, P. V. 1996. 'Introduction'. İçinde: Gallagher, M. ve Uleri, P. V. editörler: *The Referendum Experience in Europe*. New York, Londra: Macmillan Press ve St. Martin's Press. Sayfa: 1 – 19.